

Kultura, vrijednosti i odgoj u Japanu

Mrnjaus, Kornelija

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2018**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:920462>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Kornelija Mrnjaus

**Kultura,
vrijednosti i
odgoj u Japanu**

Izdavač

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
Sveučilišna avenija 4, 51000 Rijeka

Za izdavača

izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra

Autorica

izv. prof. dr. sc. Kornelija Mrnjaus

Recenzenti

prof. dr. sc. Sofija Vrcelj, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska
akademkinja prof. emer. dr. sc. Adila Pašalić Kreso,
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

Lektura i korektura

Gordana Ožbolt, prof.

Grafičko oblikovanje i naslovnica

Welt, Rijeka

Tisak

Printera, Zagreb

Naklada

60 primjeraka

Rijeka, listopad 2018.

1. izdanje

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 140425015

ISBN 978-953-7975-75-3 (elektroničko izdanje)

ISBN 978-953-7975-74-6 (tiskano izdanje)

Kornelija Mrnjaus

**Kultura,
vrijednosti
i odgoj u Japanu**

Rijeka, 2018.

Sadržaj

Predgovor	11
1. O kulturi, vrijednostima i odgoju za vrijednosti	15
2. Neke činjenice o Japanu	21
2.1. Japanski jezik – važnost nijansi	25
2.2. Obrazovni sustav u Japanu – uspješan socijalizacijski stroj ...	27
3. Osnovne japanske vrijednosti	43
4. Odgoj za vrijednosti u Japanu – formalna obilježja	49
5. Odgoj za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu u Japanu	59
5.1. Dom – susjedstvo – dječji vrtić	60
5.2. Odgoj za vrijednosti u osnovnoj i nižoj srednjoj školi	71
5.3. Vrijednosne poruke i odgojna uloga školskih uniformi	74
5.4. Godišnji događaji vezani uz djecu	76
6. U potrazi za razumijevanjem japanskih vrijednosti: metodologija i rezultati istraživanja	81
6.1. Metodologija istraživanja	81
6.2. Rezultati istraživanja	86
7. „Čavao koji strši dobije udarac čekićem po glavi“	119
Sažetak	131
Summary	133
Literatura	135

*U sjećanje na Miodraga
... oduvijek i zauvijek...*

*Death leaves a heartache no one can heal,
love leaves a memory no one can steal.*

(from an Irish headstone)

Zahvale

Puno je prekrasnih i dragih osoba koje su me pratile u pisanju ove knjige, potaknule da je uopće napišem, ohrabrivale, svojim komentarima pomagale da iz mene i iz teksta izvuku najbolje što se da i tijekom godišnjeg odmora i *sabbaticala*, i pritisnute brojnim obvezama.

Beskrajno hvala mojoj *sensei I.Y.-san*. Bez Vašeg strpljenja, razumijevanja i velikodušne pomoći, ne bi bilo ove knjige. Hvala Vam na godinama prekrasnog prijateljstva i što ste mi omogućili da zavirim u svijet japanskih vrijednosti.

Puno hvala recenzenticama prof. dr. sc. Sofiji Vrcelj i akademkinji prof. emer. dr. sc. Adili Pašalić Kreso. Bez vaših savjeta, usmjeravanja, pomoći i podrške, ova knjiga ne bi bila ovo što jest.

Hvala mome Odsjeku za pedagogiju. Hvala što ste bezuvjetno bili uz mene kada je bilo najteže i što ste mi omogućili slobodno vrijeme da sastavim sebe i da sastavim ovu knjigu.

Hvala svim divnim ljudima na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Hvala što mi svakodnevno pružate podršku, ohrabrenje i gurate naprijed kada zapnem.

Hvala mojim studentima. Moji ste učitelji, inspiracija i motivacija za neprekidan rad na sebi.

Hvala Marini Vicelja-Matijašić. Hvala što si me uz puno podrške i razumijevanja pratila tijekom administrativnih izdavačkih koraka.

Hvala lektorici gđi Gordani Ožbolt na njezinim magičnim intervencijama. Hvala *Weltu d.o.o.* na prekrasnoj grafičkoj opremi knjige. Iako nas je (slučajno) povezao internet, znam da je bilo planirano, sa svrhom i razlogom. Zadovoljstvo je raditi s profesionalcima koji žive i osjećaju svoj posao.

Hvala Bojani (i Mirku). Hvala što si me nagovorila da ne odustanem i ipak napišem ovu knjigu te na svim kvalitativnim intervencijama.

Hvala Anđeli, Eni i Alanu, Ani i Zdravku, Asyi, Danieli, Heleni, Giti i Luki, Jasminki, Davorki i Kreši, Jasonu i Leah, Jeleni, Josipi, Nini, Paoli, Emmanueleu i Ottaviju, Sanji i Davidu, Silvani i Milanu, Sunčici K. P., Sunčici V., Vesni H. Š., Vesni L., Višnji. Hvala što postojite. Hvala Tenzinu Norbuu i Lordu Tyssonu na posebnoj podršci izvan okvira ove knjige.

Hvala mami i tati na bezuvjetnoj pomoći i podršci. Hvala Saši, Sanji, tetki Josipi. Hvala što ste uvijek tu, uz mene.

Hvala mojim nećacima, mojim genijalcima Mateu i Mauru. Poljuljali ste većinu mojih odgojnih teorija, poučili me nekim novim i dokazali izreku da gram prakse vrijedi više nego tone teorije. Puno vas volim.

Predgovor

Pisati o kulturi, vrijednostima i odgoju za vrijednosti u zemlji u kojoj nikada nisam bila i čiji jezik ne govorim, velik je izazov. No na ovu sam se pustolovinu odlučila zbog osobnih razloga. Prije svega to je neko neobjašnjivo zanimanje upravo za Japan i njegovu kulturu koja me privlači svojim redom, poštovanjem, skromnošću i poniznošću. A to što je riječ o zemlji koja je daleko i koja se zbog jezika čini još daljom i mističnijom, dodatno me je zaintrigiralo. Kombinirajući svoja dva interesa (odgoj za vrijednosti i interkulturalni odgoj i obrazovanje), želju da saznam više o Japanu i ograničenja koja stoje pred mnogom zbog nepoznavanja jezika te činjenice da nisam nikada bila u toj zemlji, zamolila sam svoju *sensei I.Y.-san* da mi, odgovarajući na pitanja, pojasni kako se neke vrijednosti opisuju i razumiju u Japanu. Samo zahvaljujući njezinoj velikodušnoj pomoći bilo mi je moguće zaviriti u stvaran život i vrijednosti u toj zemlji. Ulazeći dublje u sustav vrijednosti Japanaca, dobila sam priliku sagledati svoje osobne vrijednosti iz jedne drukčije perspektive. Nadam se da će ova knjiga i samom čitatelju, dok zaviruje u obilježja japanske kulture, otvoriti vidike na osobni svijet vrijednosti i procese kojima ih usvajamo i prenosimo na nove generacije. Željela bih da knjiga pridonese boljem razumijevanju japanske kulture i da, posebno studentima koji slušaju kolegije Odgoj za vrijednosti i Interkulturalnost u obrazovanju, pruži dodatni poticaj za čitanje i osvijesti važnost dubljeg istraživanja i razumijevanja vrijednosti i obilježja određene kulture.

Struktura knjige

Cilj je knjige predstaviti neka obilježja te pomoći u razumijevanju kulture, vrijednosti i odgoja u Japanu do kojih se došlo istraživanjem literature i razgovorom s osobom koja je tamo odrasla i tamo živi. Knjiga je podijeljena u sedam poglavlja. U prvom se poglavlju govori o osnovnim konstruktima od kojih se polazi, a to su kultura, vrijednosti i odgoj za vrijednosti. U drugom poglavlju navode se neke činjenice o Japanu, s većim naglaskom na japanski jezik i japanski sustav obrazovanja. U trećem se poglavlju govori o osnovnim japanskim vrijednostima, a u četvrtom o formalnim obilježjima odgoja za vrijednosti u Japanu. U petom se poglavlju šire analizira odgoj za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu, s naglaskom na važnost predškolskih ustanova u prenošenju vrijednosti i oblikovanju identiteta japanske djece, odgoj za vrijednosti tijekom obaveznog obrazovanja, kao i vrijednosne poruke te odgojna uloga školskih uniformi predstavljaju se u kratkim crtama. U šestom se poglavlju prikazuju rezultati provedenog istraživanja, a sedmo poglavlje donosi sažetak rezultata istraživanja i kratak zaključak.

Iako bi spominjanje kulture u naslovu moglo sugerirati da će se u knjizi obrađivati neki stereotipni elementi japanske kulture, fokus je knjige na konstruktima koji su relevantni iz pedagoške perspektive – vrijednosti i odgoj za vrijednosti, uloga odgojno-obrazovnih ustanova u prenošenju društvenih vrijednosti na nove generacije te neki običaji, ceremonije i rituali koji su dio pripreme pojedinca (djeteta) za život i dio uvođenja u društvenu zajednicu. Stereotipni i široko poznati elementi vidljive japanske kulture zasnovani na duboko ukorijenjenim japanskim vrijednostima kao što su japanski vrtovi, *ikebana*, *bonsai*, *waka* i *haiku* poezija, *kabuki* (tradicionalno kazalište), *bunraku* (kazalište lutaka), *noh* i *kjogen* (najstarije živuće kazalište u svijetu), borilačke vještine, *sumo*-borci, odjeća (*kimono*), *origami*, ceremonija čaja... u ovoj se knjizi neće obrađivati.

Važno je istaknuti ograničenja koja čine razgovor sa samo jednom sudionicom istraživanja te činjenicu da istraživačica ne govori ja-

panski jezik, što se odrazilo na istraživanje literature, i nikada nije bila u Japanu. Dobivanje cjelovita uvida vjerojatno bi bilo olakšano čitanjem literature na japanskom jeziku. Međutim, neekspandiranost japanskog jezika rezultirala je time da je taj opus velikom dijelu znanstvenika nedostupan te su stoga u radu većinom korišteni sekundarni izvori, uz manji broj radova japanskih autora objavljenih na engleskom jeziku. Zbog prostorne udaljenosti, jer živi u Japanu, sudionica istraživanja na pitanja je odgovarala preko e-pošte pa se nisu mogla u potpunosti ostvariti osnovna načela kvalitativnog istraživanja (Bryman 2012), osobito interakcija licem u lice. Odgovori odražavaju osobno mišljenje i osobni doživljaj sudionice istraživanja, a interpretacija odražava osobni doživljaj istraživačice. Iako su odgovori sudionice istraživanja sveobuhvatni, iscrpni, kvalitetni, metodološki opravdani i u suglasju s istraživanjima autora koji se navode u teorijskom dijelu, važno je spomenuti da je riječ o pogledu na japansku kulturu i japanske vrijednosti samo jedne osobe i uvidima iz samo jedne perspektive na osnovi kojih se ne mogu izvoditi potpuno objektivni i generalizirajući zaključci. Predstavljene japanske vrijednosti i obilježja odgoja za vrijednosti u Japanu odabir su istraživačice koja je svjesna da daje prikaz samo jedne od brojnih strana japanske kulture, vrijednosti i odgoja.

Napomena

Svi japanski pojmovi napisani su latiničnim pismom tako kako se izgovaraju na hrvatskom jeziku. Svi se rodni pojmovi istodobno odnose na oba spola, ako nije drukčije navedeno. Da bi se sačuvala anonimnost sudionice istraživanja, dodijeljen joj je pseudonim. Ako nije drukčije navedeno, svi prijevodi s engleskog na hrvatski jezik su autoričini.

1. O kulturi, vrijednostima i odgoju za vrijednosti

Vrijednosti su vezane uz kulturu određene grupe (obitelj, zajednica, nacija, interesne grupe...) koja ih u procesu koji se naziva odgoj za vrijednosti prenosi na nove generacije i na taj način osigurava svoj opstanak (Mrnjauš 2008). U ovom će se poglavlju predstaviti osnovni konstrukti od kojih se polazi u knjizi, a to su kultura, vrijednosti i odgoj za vrijednosti.

Kultura je u središtu individualnog i društvenog identiteta, a povezana je sa svim čimbenicima koji oblikuju načine razmišljanja, vjerovanja, osjećanja i djelovanja pojedinca kao člana društva (Mrnjauš, Rončević, Ivošević 2013). Sam pojam *kultura* (lat. *cultus* od *colere* = štovati, častiti; obrađivati zemlju) mijenjao je značenje tijekom vremena. U najširem smislu odnosi se na njegovanje čovjekovih prirodnih sposobnosti i života općenito, stvaranje materijalnih i duhovnih dobara koji se poučavanjem i učenjem prenose sa starijih generacija na mlađe. Izraz se pojavio u rimsko doba, najprije kao oznaka za obrađivanje zemlje, poslije za njegovanje, obrazovanje, vježbanje duha. Od sredine 20. stoljeća sadržaj pojma kulture znatno je proširen te uključuje kulturnu dinamiku, kulturnu različitost, kulturnu dominaciju, kulturni diskontinuitet, konstrukciju kulture, prijenos

i učenje kulture i slično. U središtu je interesa pojedinac sa svojom interpretacijom načina života svoje grupe i drugih grupa, a ne *a priori* teorijska konstrukcija (Spajić-Vrkaš, Kukoč, Bašić 2001; Byram i sur. 2009).

Prvu jasnu i razumljivu definiciju pojma *kultura* dao je britanski antropolog *Sir* Edward Burnett Tylor koji je 1871. kulturu definirao kao „složenu cjelinu koja uključuje znanje, uvjerenja, umjetnost, zakon, ćudoređe, običaj i svaku drugu sposobnost i navike koje čovjek stječe kao član društvene zajednice“ (prema Haviland 2004: 34). Kultura nije vidljivo ponašanje, nego skup zajedničkih načela, vrijednosti, uvjerenja, životnih orijentacija, ideala i procedura te standarda ponašanja koje dijeli grupa ljudi i kojima se ljudi služe u interpretaciji iskustva i razvoju određenog ponašanja i u tom se ponašanju odražavaju. Kultura je zajednički nazivnik koji djelovanje pojedinaca čini shvatljivim drugim pripadnicima njihova društva. Budući da dijele istu kulturu, ljudi mogu predvidjeti najvjerojatnije ponašanje drugih u određenim okolnostima te se u skladu s tim ponašati. Ljudi svoju kulturu ne nasljeđuju biološki, već je uče odrastajući s njom (Haviland 2004; Spencer-Oatey i Franklin 2009; Lange 2011). Uz pojam kulture usko su vezani pojmovi jezik, kulturalna raznolikost, kulturalno nasljeđe te kulturni etnocentrizam (mišljenje da je vlastita kultura najbolja) i kulturni etnorelativizam (susprezanje suda o običajima drugih naroda dok ne izgradimo ispravno shvaćanje o određenoj kulturi; omogućavanje izgrađivanja neiskrivljene slike o drugim narodima te stjecanje uvida u običaje vlastite društvene zajednice) (Haviland 2004).

Jedan od modela kulture, *Model ledenog brijega*, prikazuje kulturu kao ledeni brijeg čiji tek maleni dio viri iznad površine. Veći dio, odnosno snažnija osnova, nalazi se ispod površine. Prema ovom modelu neki su elementi kulture svima vidljivi (kao, na primjer, arhitektura, umjetnost, kulinarstvo, glazba, jezik), drugi se teško (raz)otkrivaju i nisu svima dostupni za razmatranje (povijest grupe ljudi koji su začeli kulturu, njihove norme, vrijednosti, osnovna shvaćanja prostora, prirode, vremena, odnosi među njima, odnos prema pojedincu, rod-

nim ulogama i slični fluidni elementi). *Model ledenog brijega* podrazumijeva da su vidljivi dijelovi kulture samo izraz njezinih nevidljivih dijelova. Uz to, ukazuje na to koliko je u nekim trenucima teško razumjeti ljude različita kulturalnog podrijetla – zato što možemo primijetiti vidljive dijelove ‘njihova ledenog brijega’, ali ne možemo odmah vidjeti na čemu su oni utemeljeni. *Model ledenog brijega* ostavlja mnoga pitanja bez odgovora te se uglavnom koristi kao prvi korak prema dubljem razumijevanju kulture, kao prva vizualizacija razloga zbog kojih nam je katkad teško razumjeti i ‘vidjeti’ kulturu (Mrnjajus i sur. 2013).

U nevidljivom dijelu ledenog brijega nalaze se vrijednosti određene kulture. Možda se i zato često može čuti kako se vrijednosti, i materijalne i nematerijalne, nalaze u osnovi svega. Vrijednosti su ideje koje se pripisuju određenim stvarima (dobrima) i ostaju razmjerno konstantne u nekoj kulturi (von Hentig 1999). To su „predodžbe željenoga“ (Kluckhohn 1951) prema kojima ljudi u nekom društvu usmjeravaju svoja djelovanja, a identifikacija ljudi s vrijednostima osigurava integraciju i povezanost društva (Meulemann 1992), te služe kao kratkoročni ili dugoročni životni ciljevi i kao kriteriji izbora između alternativnih načina ponašanja (Maslovaty 1992). Vrijednosti su mnogostruki standardi koji upravljaju praktično svim načinima ponašanja: društvenim akcijama, stavovima i ideologijama, evaluacijama, moralnim prosudbama i obranama (samoga sebe i drugih), usporedbama samoga sebe s drugima, osobnim prezentacijama drugima i pokušajima da se utječe na druge te na različite načine služe potrebama prilagodbe, obrane ega i osobnog ostvarenja (Rokeach 1973). Svaka grupa ima svoje vrijednosti koje osiguravaju njezino zajedništvo i njezin opstanak te od svojih članova traži i očekuje da prihvate te vrijednosti. Ni jedna se grupa ne odriče prenošenja specifičnih vrijednosti na svoje potomke, samo ona koja se raspada i koja je ravnodušna prema svojoj budućnosti dopušta da njezino potomstvo raste bez odgoja za vrijednosti (Brezinka 1992).

Na osobni moral pojedinca uvelike utječu mjesto i vrijeme, obiteljsko i društveno okruženje, socijalni, politički, pa i klimatski utjecaji u

kojima se rodio i u kojima živi, stupanj samouvjerenosti, empatičnosti, razina znanja i poznavanja osobnog morala i vrijednosti, morala i vrijednosti društva u kojem živi te svijest o razlikama među narodima, nacijama, religijama i interesnim skupinama, a i razina znanja te poznavanja drugih i drukčijeg. Biti moralan ne znači samo znati što je moral i što su vrijednosti nego i imati razvijene kompetencije moralnog razmišljanja i djelovanja (Mrnjaus 2008).

U „odgoju za vrijednosti“, kao i kod svakog odgojnog zadatka, ponajprije je riječ o odluci da se odrede ciljevi odgoja (u nekoj zajednici važeći ideali ličnosti) i njihov poredak (Brezinka 1992). *Ethos* (grč. držanje) i *mores* (lat. naslijeđeni običaji/čudoređe) doznaju se i usvajaju u obitelji, a iskušavaju i učvršćuju u elementarnim zajednicama (u krugu prijatelja, u susjedstvu, u razredu) (von Hentig 1999). Moral, kao sustav pravila i vrijednosti, usađuje se mehanizmima kulturne predaje, a razvoj moralnosti povezan je s tri moguće vrste odgoja: 1) *odgoj za moralni relativizam* (odgojem se djeci ne želi nametati stavove budući da se ne vjeruje u autoritet ili uvjerljivost bilo kojega od njih); 2) *indoktrinacija* (pretpostavlja postojanje samo jedne moralne istine za koju se ne nudi nikakva uvjerljiva ili dokaziva istina; pokušaj da se nametne skup istina za koje ne postoje dokazi); 3) *kognitivno-razvojni odgoj za vrijednosti* (odgoj kojim se upravlja i potiče moralni razvoj djeteta u smjeru pravednosti, poštujući integritet djeteta i odražavajući sadržaje koji se mogu provjeriti) (Kohlberg 1995).

Svrha je odgoja za vrijednosti u okviru odgojno-obrazovnih ustanova „promocija i razvoj vrijednosti u obrazovnom kontekstu kao cjeloživotnog procesa, kako bi se pomoglo pojedincima da se razvijaju u odgovorne i brižne osobe i da žive kao angažirani članovi pluralističkog društva“ (Taylor 1995: 24; prema Halstead 2005: 7, prev. a.).¹ Neovisno o obliku u kojem se odgoj za vrijednosti provodi, vode se velike rasprave o tome trebaju li škole usađivati vrijednosti u učeni-

¹ „...’the promotion and development of values in the context of education as a lifelong process, to help individuals develop as responsible and caring persons and live as participating members of a pluralist society“ (Taylor, 1995: 24; prema Halstead 2005: 7).

ke (npr. obrazovanje karaktera) ili ih poučavati da istražuju i razviju svoje vlastite vrijednosti (npr. Razjašnjavanje vrijednosti, Kohlbergova teorija moralnog rasuđivanja i dr.) (Ledić 1999; Halstead 2005). Učitelji primjenjuju različite eksplicitne metode u odgoju za vrijednosti kao što su pristup zasnovan na diskusiji, strategije aktivnog učenja usmjerene na učenika. Prisutan je i implicitni odgoj za vrijednosti u kojemu je primjer učitelj ili drugi aspekti skrivenog kurikuluma (Halstead 2005).

Vrijednosti se nalaze u središtu i obrazovnih teorija i praktičnih aktivnosti u školama, uključujući i ustanove predškolskog odgoja, na dva načina, smatra Halstead (2005). Prvo, škole i pojedini učitelji u školama imaju, uz obitelj, medije i grupe vršnjaka, velik utjecaj na razvoj vrijednosti u djece i mladih ljudi te tako i u širem društvu. Drugo, škole odražavaju i utjelovljuju vrijednosti društva; zapravo, škole svoje postojanje duguju tome što društvo vrednuje obrazovanje i obrazovanjem želi utjecati na svoj budući razvoj. Vrijednosti škola vidljive su u njihovoj organizaciji, kurikulumima i disciplinskim postupcima; u odnosima između učitelja i učenika; u onome što učitelji izabiru odobriti ili ohrabriti u učionici. Čak i raspored sjedenja u učionici odražava određene vrijednosti. Kada učitelji inzistiraju na preciznosti i točnosti u dječjem radu, ili cijene njihovo korištenje mašte, ili cenzuriraju rasistički ili seksistički jezik, ili ih ohrabruju da pokažu inicijativu, ili na njihove ideje odgovore zainteresirano i strpljivo ili pak frustrirano, djeci se predstavljaju vrijednosti i vrijednosno obojena pitanja (Halstead 2005; Mrnjauš 2008). To je osobito vidljivo na primjeru japanskog obrazovnog sustava koji je tijekom Drugoga svjetskog rata imao preobražavajuću ulogu u društvu. Japan je jedno od prvih društava koje se prema obrazovanju odnosilo kao prema alatu za nacionalni razvoj, a vlada i poslovni sektor gledaju na obrazovanje kao na „sredstvo za uvježbavanje vješte i visokokvalificirane radne snage, za identificiranje moguće elite te za poučavanje zajedničke kulture“ (Cummings 1980: 7, prev. a.).²

² [The central governmental and business elites look upon education as a] “means for training a skilled labor force and highly qualified manpower, for identifying prospective elites, and for teaching a common culture” (Cummings 1980: 7).

U ovom su poglavlju predstavljeni osnovni konstrukti od kojih se polazi u ovoj knjizi, a to su kultura, vrijednosti i odgoj za vrijednosti. Da bismo mogli bolje shvatiti japanske vrijednosti i načine na koje se prenose na nove generacije, važno je upoznati se s nekim činjenicama o Japanu, o čemu će biti riječi u sljedećem poglavlju.

/ Japan /

2. Neke činjenice o Japanu

Japan ne čini specifičnim samo njegova kultura nego i zemljopisni položaj, zemljopisna obilježja, klima i stanovništvo, između ostaloga. Bez razumijevanja tih elemenata teško je u potpunosti razumjeti japansku kulturu i njezine vrijednosti, kao i mehanizme kojima se vrijednosti prenose na djecu. U tekstu koji slijedi predstaviti će se neke činjenice o Japanu, s većim naglaskom na japanski jezik i sustav obrazovanja.

Japanski naziv za **Japan** je *Nippon* ili *Nihon*, službeno *Nippon-koku* ili *Nihon-koku*. Državno ime sastoji se od znakova *Niči*, što znači dan ili sunce, i *Hon*, što znači izvor ili korijen, te doslovno znači „Zemlja u kojoj izlazi sunce“, iako se češće upotrebljava naziv „Zemlja Izlazećeg Sunca“. Japanska zastava službeno se zove *Niššooki* ili Sunčeva zastava, ali se u svakodnevnom govoru naziva *Hinomaru* ili Sunčev disk. Nacionalna himna je *Kimi ga Yo*. Glavni grad Japana je Tokio (The Government of Japan 2018).

Statistički priručnik o Japanu iz 2017. donosi sljedeće podatke o Japanu. Japan je otočna zemlja i proteže se uzduž istočne (pacifičke) obale Azije. Glavni otoci su Hokkaido, Honshu, Shikoku, Kyushu i Okinawa. Uz njih, japansko otočje obuhvaća oko 6800 manjih otoka. Na otoku Honshu (“glavno kopno”) živi više od 80 posto stanovništva

i tu je smještena glavnina industrije. Tri četvrtine ukupne površine otpada na planine i brežuljkasta područja, 67 posto površine pokri-veno je šumama, a 12 posto je poljoprivredno zemljište. Ukupno 80 posto površine čine šume, livade i poljoprivredna zemljišta. Na oko pet posto površine nalaze se građevine. Japan se nalazi u vulkanskoj zoni u Pacifičkome vatrenom krugu u tektonski vrlo dinamičnom području, na dodiru litosfernih ploča. Dodiri i podvlačenja tih ploča uzrok su više od 1500 potresa godišnje i oko 1000 podrhtavanja tla dnevno. Uz te česte potrese prijete i 118 aktivnih vulkana. Najpo-znatiji vulkan je Fuji (*Fuđi-san*) koji je ujedno i najviši vrh Japana (3776 m). Ima i mnogo toplih izvora uz koja su otvorena odmarali-šta. Japan ima umjerenu klimu i četiri izrazita godišnja doba. Ljeta su toplja i vlažna, a zime suhe i hladne, što je posljedica monsuna koji zimi pušu iz smjera sjeverozapada, a ljeti iz smjera jugoistoka. Speci-fičnost japanske klime su i dvije duge kišne sezone, jedna u rano ljeto kada počinje puhati monsun iz smjera jugoistoka i druga u jesen kada monsun prestane puhati. Od ljeta do jeseni tropski cikloni nastali na Pacifiku pretvaraju se u tajfune koji udaraju u Japan (Norbury 2011; Statistical Handbook of Japan 2017).

Po državnom uređenju Japan je ustavna parlamentarna monarhija s carem na čelu. Careva je uloga ceremonijalna te on nema stvarnu vlast. Prema japanskom ustavu car je simbol države i narodnog je-dinstva. Zakonodavna grana vlasti u Japanu je dvodomni parlament, *Kokkai*, koji se sastoji od Zastupničkog doma (*Šuugiin*) i Vijećničkog doma (*Sangiin*). Zastupnički dom se sastoji od 480 članova koji se biraju na općim izborima svake četiri godine te ima veće ovlasti. Čla-nove Vijećničkog doma (njih 242) bira se na općim izborima svakih šest godina. Pravo glasa imaju svi građani stariji od dvadeset godina. Kabinet je izvršna grana vlasti, sačinjavaju ga premijer i državni mi-nistri. Kabinet izravno odgovara *Kokkaiju* i njegovi članovi moraju odstupiti ako im Zastupnički dom izglasa nepovjerenje. Premijer mora biti član *Kokkaija* i izabiru ga njegovi kolege. Ima ovlasti za postavljanje i razrješavanje ministara, od kojih većina moraju biti čla-novi *Kokkaija* (Fundamental Structure of the Government of Japan 2018).

Japan je jedna od tehnološki najrazvijenijih zemalja svijeta. Iako je izražena tercijarizacija gospodarstva (1970. primarna industrija zapošljavala je 19,3, a 2016. godine 3,5 posto radnika; broj radnika u terciarnoj industriji u istom je razdoblju narastao s 46,6 na 72,3 posto), Japan svoju gospodarsku snagu zasniva na industriji čija je snaga u velikom broju dobro obrazovanih radnika i visokorazvijenoj tehnologiji. Najvažnije su industrijske grane crna i obojena metalurgija, brodogradnja, automobilska, elektrotehnička i elektronička industrija. Važno mjesto u japanskom gospodarstvu zauzima i graditeljstvo. Japan je i proizvođač najrazličitijih električnih i elektroničkih aparata. Robotika je velika gospodarska snaga, a Japan posjeduje više od polovice svjetskih radnih robota. Budući da je samo 12 posto površine raspoloživo za poljoprivrednu obradu, što zadovoljava tek 75 posto potreba stanovništva za hranom, poljoprivredni je sektor jako zaštićen. Japan uvozi više od 50 posto žitarica i gotovo cijelu potražnju za mesnim proizvodima. Ima jednu od najvećih ribarskih flota te je odgovoran za 15 posto svjetskog ulova ribe. Za istraživanje i razvoj ulaže više od tri posto BDP-a (Sugimoto 2010; Norbury 2011; Statistical Handbook of Japan 2017).

Godine 2017. Japan je imao 126,67 milijuna stanovnika te je po broju stanovnika jedanaesta država svijeta. Japansko je stanovništvo vrlo homogeno, odnosno 99 posto su Japanci (jedan posto čine Koreanci, Kinezi, Brazilci). Osim vrlo visoke opće gustoće naseljenosti (340,8 stanovnika po četvornom kilometru), Japan karakterizira velika suprotnost pojedinih područja jer 90 posto stanovništva živi u priobalnim nizinama koje čine manje od 20 posto teritorija. Osamdeset posto stanovništva nastanjeno je u gradovima, što je posljedica migracije seoskog stanovništva u gradove zbog brze industrijalizacije u 20. stoljeću. Istodobno, planinska unutrašnjost i veći dio Hokkaida razmjerno su rijetko naseljeni. Naglim rastom gradovi su se širili i srastali tvoreći neprekinuta urbanizirana područja, tzv. aglomeracije. Procjenjuje se da u Tokiju i njegovim „općinama“ živi oko 13,52 milijuna stanovnika (gustoća naseljenosti u tom području iznosi 6.168,7 stanovnika po četvornom kilometru), a u širem metropolitom području Tokija živi gotovo 32 milijuna stanovnika, što čini 25

posto ukupne japanske populacije (Sugimoto 2010; Norbury 2011; Tokyo Population 2018).

Zbog visokoga životnog standarda životni vijek premašuje osamdeset godina (2015. očekivana životna dob za žene bila je 87,1 godinu, a za muškarce 80,8 godina), što je najviše na svijetu, te je uz niski natalitet uzrok nepovoljne dobne strukture stanovništva. Godine 2016. populacija stara 65 i više godina činila je 27,3 posto ukupne populacije, populacija djece (0 – 14 godina) činila je 12,4 posto, a populacija „produktivne dobi“ (15 – 64 godine) 60,3 posto ukupne populacije. Prema procjeni demografa, Japan će do 2025. imati 120 milijuna stanovnika, a 2050. samo 100 milijuna budući da je stopa prirodnog prirasta tek 0,08 posto. Prosječna dob majki pri rođenju prvog djeteta 2016. bila je 30,7, a 1970. iznosila je 25,6 godina. Stopa nataliteta je 2016. iznosila 1,44, a stopa smrtnosti 10,5. U ranim 1970-im u Japanu se godišnje sklapalo približno milijun brakova. Godine 2016. u Japanu su brak sklopila 620.523 para, a 216.805 parova se razvelo. Prosječna dob sklapanja prvog braka 2016. je iznosila 31,1 godinu za muškarce i 29,4 godine za žene (1996. prosječna dob mladoženja bila je 28,5, a mladenki 26,4 godine) (Statistical Handbook of Japan 2017). Opadanje broja sklopljenih brakova, povećanje dobi pri sklapanju prvog braka i povećanje broja onih koji se ne žele vjenčati posljednjih godina jedan je od razloga opadanja broja rođenih. Niskom natalitetu sigurno pridonosi i pritisak društva da se ostvari cilj „biti bolji od najboljih“, odnosno usmjerenost prema karijeri (Sugimoto 2010).

Prema popisu stanovništva, Japan je 2015. imao 53,33 milijuna privatnih kućanstava, od čega su 55,9 posto bila kućanstva nuklearnih obitelji, a 34,6 posto samačka kućanstva. Od 1920-ih do polovice 1950-ih kućanstva su imala oko pet članova. Taj je broj 1970. pao na 3,41 člana, a 2015. na 2,33. Privatnih kućanstava čiji su članovi imali 65 i više godina 2015. bilo je 21,71 milijun i činila su 40,7 posto svih privatnih kućanstava. Bilo je 5,93 milijuna kućanstava s jednom starijom osobom, među kojima je bilo dva puta više onih koja su činile žene. Japan nema državnu religiju. Prema vjerskoj pripadnosti Japanci su većinom podjednako budisti i šintoisti, a oko 15 posto pripada

drugim religijama (među ostalim jedan je posto kršćana). Službeni jezik je japanski (*nihongo*). Obrazovni je sustav dobro razvijen, a obavezno školovanje traje devet godina. Nepismenog stanovništva manje je od jedan posto, a više od 20 posto stanovništva ima visoku stručnu spremu (Norbury 2011; Statistical Handbook of Japan 2017).

2.1.

Japanski jezik – važnost nijansi

Zbog specifičnosti japanskog jezika i važnosti u definiranju uloga i iskazivanju poštovanja među govornicima, u nastavku će se reći nešto više o samom jeziku, kao i o počasnome japanskom jeziku. Japanski je jezik vrlo složen, a različite riječi koje se upotrebljavaju ovisno o dobi i društvenom statusu sugovornika djeca uče od najranije dobi te su važan element socijalizacije.

Japanska je populacija 2017. iznosila više od 126,67 milijuna i lingvistički je gotovo homogena nacija budući da većina populacije upotrebljava isti jezik. Japanski je trenutačno deveti najgovoreniji jezik na svijetu, ali jedva da se govori drugdje osim u Japanu. Zbog dugogodišnjeg razvoja u izolaciji teško je pronaći veze između japanskog i drugih jezika (Sugimoto 2010). Među mnogobrojnim dijalektima, potkraj 19. stoljeća za standardni je jezik određen tokijski. Piše se kombinacijom kineskih znakova (*kandži*, pismo preuzeto u 5. ili 6. stoljeću; do tada japanski jezik nije imao pisanu formu) i dvaju fonetskih pisama (*hiragana* i *katakana*) nastalih u 9. stoljeću. Kineski znakovi (*kandži*) zapravo su ideogrami, od kojih svaki simbolizira stvar ili ideju. Uobičajeno je da jedan *kandži* ima više od jednog zvuka. *Kandži* u Japanu služe za pisanje i riječi kineskog podrijetla i izvornih japanskih riječi. *Hiragana* se sastoji od 48 znakova i koristi se za pisanje izvornih japanskih riječi, čestica, glagolskih završetaka, i često za pisanje kineskih posuđenica koje ne mogu biti napisane znakovima službeno odobrenima za opću upotrebu. I *katakana* se sastoji od 48 znakova. Ponajprije služi za pisanje posuđenica koje nisu kineske, za naglašavanje, za onomatopeju i za znanstvena imena flore i faune. Uobičajeno je za japanski jezik da se piše ili tiska u ver-

tikalnim linijama koje se čitaju od vrha prema dnu. Linije počinju na desnoj strani stranice te se tako knjige obično otvaraju na mjestu koje bi označavalo kraj u knjigama pisanim na kojemu zapadnom jeziku. Iznimke su knjige i periodika posvećeni posebnim temama – znanstvena i tehnička građa – koje se tiskaju u horizontalnim linijama i čitaju slijeva nadesno. U današnje vrijeme postoji težnja da se knjige tiskaju u horizontalnim linijama. Te se publikacije otvaraju jednako kao i one na Zapadu (Norbury 2011; Web of Japan 2017).

KEIGO – POČASNI JEZIK

Japanci su razvili cijeli sustav počasnog jezika nazvan *keigo* koji služi da govornik iskaže poštovanje prema osobi kojoj govori. To uključuje različite razine govora, a vješt korisnik *keigoa* posjeduje širok spektar riječi i izraza između kojih može birati kako bi proizveo željeni stupanj pristojnosti. Jednostavna se rečenica može izraziti na više od dvadeset različitih načina, ovisno o statusu govornika u odnosu na osobu kojoj se obraća. Odlučivanje o prikladnoj razini pristojnoga govora može biti prilično izazovno budući da se odnosni status određuje na osnovi kompleksne kombinacije čimbenika kao što su društveni status, rang, dob, spol, pa čak i usluge koje su učinjene ili se duguju. Neutralna ili srednja razina jezika koristi se kada se dvoje ljudi prvi put sretnu pa ne znaju kojoj grupi koji od njih pripada, a čini se da im je društveni položaj sličan (to jest, nema očiglednih razlika u odjeći i ponašanju). Općenito, žene uglavnom govore pristojnijim stilom od muškaraca i služe se njime u većem broju okolnosti. Vladanje *keigoom* nikako nije jednostavno pa su neki Japanci vještiji od drugih. Gotovo bezbrojni počasni pojmovi nalaze se u različitim dijelovima govora – imenice, pridjevi, glagoli, prilozima. Takozvani uzvišeni pojmovi upotrebljavaju se kada osoba govori o sugovorniku i stvarima izravno povezanim s njim, kao što su srodnici, kuća ili imovina. Nasuprot tome, posebnim poniznim pojmovima osoba se služi kada govori o sebi ili stvarima povezanim sa sobom. Distanca koja se stvara s tim dvama suprotnim načinima izražava prikladno poštovanje prema osobi kojoj se govori (Pizziconi 2003; Carroll 2005; Web of Japan 2017).

Japanci imaju obiteljska imena (prezimana) i osobna imena koja se upotrebljavaju i u govoru i u pismu tim redom. U novinama i časopisima na engleskom jeziku u Japanu, međutim, imena su često napisana kao što je uobičajeno u zapadnim kulturama, najprije ime pa prezime. Kada se obraćaju drugoj osobi, uobičajeno je upotrijebiti sufiks *san* – ekvivalent za g., gđa (ili gđica). Imenima djevojčica dodaje se sufiks *san*, a imenima dječaka sufiks *kun*, a katkad se imenima i dječaka i djevojčica te imenima bliskih prijatelja dodaje sufiks *čan*. I druge se titule, kao što je *sensei* za učitelj ili liječnik, dodaju kao sufiksi nakon imena (Cave 2007; Hendry 2017). Osobna imena i njihovi kineski znakovi biraju se zbog svojih povoljnih značenja i sretnih asocijacija, s nadom da će djetetu donijeti sreću. Od 2015. vlada je odobrila ukupno 2998 znakova za upotrebu u osobnim imenima (Web of Japan 2017).

2.2.

Obrazovni sustav u Japanu – uspješan socijalizacijski stroj

Zadaća je škole [u Japanu] promicati obrazovanje koje je u suglasju s dominantnim kulturalnim vrijednostima i društvenim normama i ciljevima, i podupire ih. (Deasy 1986: 41, prev. a.)³

Učenje čitanja i pisanja u Japanu postojalo je u nekom obliku od uvođenja kineskog pisma i budizma u 6. stoljeću. Godine 701. Taiho zakon uspostavlja u glavnom gradu i u pokrajinama škole za plemićku djecu. Počevši od razdoblja Kamakura (oko 1185. – 1333.) sve više djece samuraja pohađa formalno obrazovanje, ali je tek tijekom 265 godina mira u razdoblju Edo (1603. – 1868.) obrazovanje postalo široko rašireno među elitom i običnim ljudima. Obrazovanje u razdoblju Edo prije svega se temeljilo na konfucijanskim konceptima

³ “The role of the school is to promote an education that is consonant with and supportive of the dominant cultural values and social norms and goals” (Deasy 1986: 41).

koji su isticali učenje i proučavanje kineskih klasika. Razvijene su dvije glavne vrste škola. Prvi tip bile su domenske škole (*hankoo*), kojih je do kraja razdoblja bilo oko 270 i pružale su obrazovanje ponajprije djeci samurajske klase. Drugi tip bile su *terakoja* škole u koje su se upisivala djeca običnih ljudi i koje su bile usredotočene na moralnu obuku i učenje čitanja, pisanja i aritmetike. *Terakoja* školu obično je vodio jedan učitelj ili bračni par, a na kraju Edo razdoblja postojale su desetine tisuća takvih škola (Okano i Tsuchiya 1999; Saito 2011; Vrclj 2018).

Japanska stopa pismenosti u vrijeme pada šogunata Tokugawa 1867. bila je viša od stope pismenosti mnogih zapadnih naroda u to vrijeme. Bez te obrazovne podloge ne bi bila moguća brza modernizacija koja se postigla u idućim godinama. Meiji čelnici vukli su brze poteze kako bi postavili nov obrazovni sustav kao ključni dio njihovih nastojanja da se uhvati korak sa Zapadom i promiče nacionalno jedinstvo. Uspostavljen je trostupanjski sustav obrazovanja koji su činile osnovna i srednja škola te sveučilište, pri čemu je osnovna škola bila obavezna za dječake i djevojčice. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata, 1947., pod vodstvom okupacijskih snaga doneseni su Temeljni zakon o obrazovanju i Zakon o školovanju. Potonji zakon definirao je sustav koji je još uvijek na snazi: šest godina osnovne škole, trogodišnja niža srednja škola, trogodišnja viša srednja škola i dvije ili četiri godine sveučilišta. Osnovno i niže srednjoškolsko obrazovanje je obavezno. Obrazovni sustav obuhvaća i dječje vrtiće (u trajanju od jedne do tri godine), petogodišnje tehničke fakultete za maturante nižih srednjih škola, posebne škole za osposobljavanje maturanata nižih i viših srednjih škola te posebne škole za hendikepirane osobe. Sveučilišta uključuju dodiplomske koledže, *junior colleges* i diplomске škole (Lincicome 1995; Okano i Tsuchiya 1999; Saito 2011; Vrclj 2018).

Za većinu osnovnih, nižih srednjih i viših srednjih škola, školska godina u Japanu započinje 1. travnja i podijeljena je u tri termina: od travnja do srpnja, od rujna do prosinca i od siječnja do ožujka. Neke škole slijede podjelu na dva termina. Do 2002. školski je tjedan

trajao šest dana, kada se u potpunosti prešlo na petodnevni tjedan. Međutim, mnoge privatne škole nastavile su održavati nastavu subotom, a posljednjih su godina neke javne više srednje škole dobile posebnu dozvolu za vraćanje nastave subotom kako bi dobile više vremena za pokrivanje obaveznih predmeta. Ministarstvo obrazovanja, kulture, sporta, znanosti i tehnologije (MEXT) priprema smjernice koje sadrže osnove svakog predmeta koji se predaje u japanskim školama, te ciljeve i sadržaj nastave u svakom razredu. Smjernice se revidiraju svakih deset godina, a slijede ih škole diljem zemlje. Sve osnovne, niže srednje i više srednje škole obavezne su služiti se udžbenicima koje je ocijenio i odobrio MEXT. Svrha je službenog sustava autorizacije, koji je na snazi od 1886., standardizacija obrazovanja i održavanje objektivnosti i neutralnosti vezano uz politička i vjerska pitanja. Sustav besplatne distribucije udžbenika za obavezno obrazovanje osnovan je 1963. godine. Udžbenike koji se koriste u svakoj javnoj školi u određenoj četvrti bira, između udžbenika koje je vlada autorizirala, mjesni odbor za obrazovanje na osnovi recenzije prefekturalnog odbora za obrazovanje. U privatnim je školama ravnatelj škole odgovoran za izbor (Okano i Tsuchiya 1999; Saito 2011; Vrcelj 2018).

PREDŠKOLSKI ODGOJ

Odgoj i obrazovanje započinje u dječjim vrtićima (*joočien*) i dnevnim centrima za skrb o djeci (*hoikuen*). Javni i privatni dnevni centri za skrb o djeci prihvaćaju djecu mlađu od jedne do pet godina; njihovi programi za djecu od tri do pet godina nalikuju onima u dječjim vrtićima. Privatno se upravlja s oko 60 posto svih dječjih vrtića. Prisutnost petogodišnjaka u vrtićima i dnevnim centrima zajedno prelazi 95 posto. Odgojno-obrazovni pristup u dječjim vrtićima kreće se od nestrukturiranih okruženja koja ističu igru i pružaju malu formalnu pouku do visokostukturiranih okruženja koja su usmjerena na mentalno osposobljavanje (Saito 2011; Huo, Neuman i Nanakida 2015; MEXT 2018b).

OSNOVNE ŠKOLE (ŠOOGAKKOO)

Pohađanje šestogodišnjeg osnovnog obrazovanja je obavezno. Devedeset devet posto osnovnih škola su javne obrazovne ustanove. Svakom razredu dodjeljuje se jedan učitelj koji je odgovoran za poučavanje većine predmeta, s iznimkama koje se općenito odnose na predmete poput glazbe i likovne umjetnosti. U prvim razredima javne osnovne škole može biti najviše trideset pet, a u drugim razredima četrdeset učenika. U načelu, nastava se ne održava na temelju sposobnosti učenika, ali za poučavanje određenih predmeta učenici se mogu podijeliti u grupe koje uzimaju u obzir kompetencije djeteta (Okano i Tsuchiya 1999; Cave 2007; Entrich 2018; MEXT 2018b).

Nastavni plan uključuje sljedeće obavezne predmete: japanski jezik, društvene studije, aritmetika, znanost, studije životnog okruženja, glazba, umjetnost i obrt, tjelesni odgoj i domaćinstvo. Uz obavezne predmete, nastavni plan uključuje i izvanškolske aktivnosti, tečaj odgoja za vrijednosti i integrirano učenje koje može obuhvatiti širok raspon tema (međunarodno razumijevanje, okoliš, volonterske aktivnosti i dr.). Čitanje i pisanje možda su najvažniji dijelovi kurikuluma osnovne škole; uz dva japanska pisma, od učenika se očekuje da do kraja šestog razreda nauče najmanje 1006 kineskih znakova (Cave 2007; Saito 2011; MEXT 2018b).

NIŽE SREDNJE ŠKOLE (ČUUGAKKOO)

Pohađanje trogodišnjih nižih srednjih škola je obavezno, a za upis u niže srednje škole nema posebnih uvjeta. U razredu je najviše četrdeset učenika. U većini slučajeva nastava se ne razlikuje ovisno o sposobnostima učenika, no neke su škole implementirale *streaming* sustave za nastavu iz matematike i engleskog (Okano i Tsuchiya 1999; Saito 2011; Entrich 2018; MEXT 2018b).

Standardni nastavni plan i program (kurikulum) uključuje sljedeće obavezne predmete: japanski jezik, društvene studije, matematika, znanost, izborni strani jezik (gotovo uvijek engleski), glazba, likovna umjetnost, zdravlje i tjelesni odgoj te industrijska umjetnost ili

domaćinstvo. Nastavni plan uključuje i izvannastavne aktivnosti, tečaj odgoja za vrijednosti i integrirano učenje. Japanski učenici mogu provesti više od trideset školskih dana svake godine u posjetu kulturnim mjestima i ustanovama. Više od 90 posto nižih srednjih škola javne su obrazovne ustanove (Saito 2011; MEXT 2018b).

VIŠE SREDNJE ŠKOLE
(KOOTOOGAKKOO, SKRAĆENO KOOKOO)

Pohađanje viših srednjih škola je opcionalno. U 2010. godini 98 posto svih maturanata nižih srednjih škola nastavilo je obrazovanje u višoj srednjoj školi, a oko 74 posto svih viših srednjih škola bilo je javno. Ulaz u višu srednju školu temelji se na uspjehu na ispitu pa je natjecanje za omiljene škole žestoko. Učenici koji pohađaju jedinstvenu nižu i višu srednju školu nisu izloženi pritisku koji stvaraju ispiti potrebni za ulazak u višu srednju školu, ali je još uvijek razmjerno malo takvih jedinstvenih škola u javnome školskom sustavu (Saito 2011; Entrich 2018; MEXT 2018b).

Jezgrovni nastavni kurikulum više srednje škole uključuje sljedeće obavezne predmete: japanski jezik, zemljopis i povijest, građanski odgoj, matematika, znanost, zdravlje i tjelesni odgoj, likovna umjetnost, strani jezik, domaćinstvo i informacije. Učenici upisuju i izvannastavne aktivnosti i integrirano učenje. Učenici u posebnim strukovnim programima pohađaju i tečajeve u svom području studija (poslovanje, industrijska umjetnost, poljoprivreda itd.), a troše manje vremena na jezgrovni kurikulum od redovitih studenata (Saito 2011; MEXT 2018b).

U situaciji kada gotovo svi učenici nižih srednjih škola prelaze u višu srednju školu neovisno o svojim željama i spremnosti za učenje, više srednje škole traže načine da smanje apatiju učenika i broj onih koji napuštaju školu. Kao dio takvih napora, uvedeni su novi i raznoliki modeli srednjoškolskog obrazovanja kako bi se bolje odgovorilo na različite sposobnosti i interese pojedinih učenika. Primjeri takvih novih modela uključuju: a) srednje škole u kojima se matura zasniva

na prikupljenim bodovima, a ne na završetku određenog broja punih akademskih godina i b) škole s integriranim programima u kojima učenici imaju veću slobodu biranja izbornih predmeta na osnovi osobnih interesa i sposobnosti (Saito 2011; MEXT 2018b).

SVEUČILIŠTA

Postotak japanskih srednjoškolaca koji odlaze na dvogodišnji *junior college* ili četverogodišnje sveučilište narastao je s 41 posto 1993. na 54,7 posto 2016. godine. Većina studenata *junior collegea* su žene. Privatno je 85,7 posto svih sveučilišta i 95 posto svih *junior collegea*. U fiskalnoj 2016. godini 10,9 posto diplomanata četverogodišnjih sveučilišnih studija upisalo je diplomski studij. Broj inozemnih učenika u predškolskim ustanovama, na veleučilištima, *junior colleges*, sveučilištima i diplomskim školama iznosio je 239.287 u svibnju 2016. godine. Oko 93 posto tih učenika je iz Azije. Ulaz na sveučilište temelji se na vrlo zahtjevnom prijamnom ispitu koji sastavlja sama ustanova (Saito 2011; MEXT 2018a).

Početak 21. stoljeća u japanskom je sveučilišnom sustavu proveden niz reformi. Tijekom 2004. godine 99 nacionalnih sveučilišta reorganizirano je u 89 ustanova. Nacionalna sveučilišta, koja su bila unutarnja tijela MEXT-a, transformirana su u samostalne administrativne ustanove radi stvaranja konkurentnijeg i neovisnijeg okruženja u kojem mogu uvesti tehnike upravljanja iz privatnog sektora i razvijati svoju nastavnu i istraživačku djelatnost (Saito 2011; MEXT 2018a). Godine 2015. MEXT i Centralni savjet za obrazovanje, savjetničko tijelo MEXT-a, raspravljali su o mehanizmima tranzicije iz višega srednjeg obrazovanja na sveučilište s ciljem da se transformiraju više srednje škole, ulazni selekcijski proces na sveučilišta i sveučilišno obrazovanje (Artikulacijske reforme) (OECD 2018).

MENTORSKE ŠKOLE I ŠKOLE ZA PRIPREMANJE ISPITA

Iako nisu dio središnjeg obrazovnog sustava, akademske mentorske škole (*gakušuu duku*) i škole za pripremanje ispita (*jobikoo*) također

imaju značajnu ulogu u obrazovanju u Japanu. Škole za pripremanje ispita usredotočuju se isključivo na pripremanje učenika za prijamne ispite na sveučilištima. Akademske mentorske škole nastoje pomoći učenicima da izvršavaju redovite školske obveze, i više od toga, iako se često ističe priprema ispita. Prema procjenama MEXT-a, u fiskalnoj 2008. godini akademske mentorske škole pohađalo je 25,9 posto učenika javnih osnovnih škola i 53,5 posto učenika javnih nižih srednjih škola (Okano i Tsuchiya 1999; Lafayette de Monte 2004; Saito 2011; Entrich 2018; Vrcelj 2018).

JAPANSKI UČITELJI – KLJUČ USPJEŠNOSTI JAPANSKOG OBRAZOVANJA

Učitelji se smatraju ključnima za razvoj novih kompetencija u učenika te su stoga očekivanja od njih velika: “trebaju imati duboko i široko razumijevanje onoga što poučavaju i onih koje poučavaju jer ono što učitelj zna i o čemu se brine čini razliku u načinu na koji učenici uče“ (OECD 2018: 9, prev. a.).⁴ Smatra se da je Japan u velikoj prednosti pred drugim zemljama jer se uloga učitelja uvijek protezala izvan učionice i samog poučavanja: „Japanski učenici sretni su jer im je učitelj uglavnom i mentor kojega doista zanima njihov život i njihove težnje, pomaže im shvatiti tko su, otkriti njihove strasti i kako se mogu osloniti na same sebe. Cijena je za to učiteljevo iznimno dugo radno vrijeme i visok stupanj odgovornosti“ (OECD 2018: 9, prev. a.).⁵ Učitelji u osnovnim i nižim srednjim školama godišnje rade 1891 sat, što je oko 270 sati više od prosjeka u OECD-u. Njihove obveze uključuju mnoštvo školskih aktivnosti te osam sati

⁴ „...to have a deep and broad understanding of what they teach and whom they teach, because what teachers know and care about makes such a difference to student learning“ (OECD 2018: 9).

⁵ „Japanese students are fortunate in that they typically have a teacher who is also a mentor and who takes a real interest in their life and aspirations, who helps them understand who they are, discover their passions and where they can build on their strength. But the price for this has been extraordinary long working hours for teachers and a high degree of responsibility“ (OECD 2018: 9).

izvannastavnih aktivnosti tjedno. Učitelji u Japanu većinom su odgovorni za to kako se provodi kurikulum te imaju autoritet nad načinima poučavanja i praksama u razredu. Unatoč tome, samo se 16 posto japanskih učitelja osjeća sposobnima pomoći svojim učenicima da razmišljaju kritički (OECD 2018).

U Japanu učitelje odabiru i zapošljavaju odbori za obrazovanje na razini prefektura (kajih u Japanu ima 47) za rad u školama koje su u njihovoj jurisdikciji. Učitelji se obično premještaju u različite škole svakih nekoliko godina (na početku karijere obično svake tri godine), što prefekturi omogućava dodjeljivanje najkompetentnijih nastavnika školama i učenicima koji ih najviše trebaju. Novi učitelji obično započinju karijeru u razrednoj nastavi i/ili kao predmetni učitelji iz specijaliziranog područja. Nakon što steknu više iskustva u poučavanju u učionici, preuzimaju ulogu razrednika koji je odgovoran za upravljanje grupom učitelja. Tada se promiču u učitelje seniore koji rade kao podrška ravnateljima i (senior) zamjenicima ravnatelja. Nakon te razine učitelj mora položiti ispit iz upravljanja razredom kako bi bio promaknut u glavnog učitelja, (senior) zamjenika ravnatelja i ravnatelja. Neki se učitelji premještaju u odbore za obrazovanje kako bi postali supervizori učitelja, školski savjetnici i koordinatori u izobrazbi učitelja i školskih vođa (MEXT 2016; NCEE 2017; OECD-Japan Education Policy Review: Country Background Report; prema OECD 2018).

Učiteljska profesija u Japanu jako je omiljena i kompetitivna zbog prekomjerne ponude kvalificiranih kandidata, što pomaže u održavanju kvalitete i statusa profesije. Da bi mogli poučavati, učitelji u Japanu moraju ispuniti nekoliko preduvjeta. Prvo, kandidati za inicijalno obrazovanje učitelja moraju postići dobar uspjeh na prijamnom ispitu na nacionalnom sveučilištu, a postoje i dodatni kriteriji za one koji ulaze u sustav inicijalnog obrazovanja učitelja preko učiteljskih fakulteta. Inicijalno obrazovanje učitelja odvija se na *junior colleges* ili na sveučilištima, a prema kriteriju selekcije, trajanja i sadržaja slično je programima koje nude druge zemlje. Učitelji u Japanu obično imaju barem stupanj prvostupnika, a najčešće i stupanj magistra (NCEE 2017; OECD 2018).

Nakon što završe inicijalno obrazovanje, kandidati za učitelje moraju se prijaviti svojim mjesnim odborima za obrazovanje koji izdaju certifikate za poučavanje. Razina certifikata učitelja temelji se na njegovoj inicijalnoj razini obrazovanja. Najniža razina certifikata je privremena, vrijedi petnaest godina, a dostupna je studentima nastavnog programa *junior collegea*. Najviša ili “napredna razina” certifikata dostupna je nastavničkim kandidatima koji imaju magistarski stupanj. Uz tri razine certifikata dostupne nastavnicima, tri su vrste dostupne na svakoj razini: certifikat za opći ili nespecifičan predmet, certifikat specifičan za predmet i poseban certifikat za predmete kao što su glazba ili likovna umjetnost. S certifikatom učitelj može poučavati na određeno vrijeme. Da bi mogao poučavati u javnoj školi kao stalni učitelj, kandidat za učitelja mora proći nekoliko razina kompetitivnih ispita za zaposlenje koje provodi Odbor za obrazovanje. Prva je razina ispita uglavnom test iz općeg znanja, znanja o predmetu i profesionalno znanje. Na drugoj je razini ispita pisanje eseja, intervju, praktični tekst i test sposobnosti. Svaki odbor za obrazovanje neovisno određuje kriterije za evaluaciju, iako su kriteriji uglavnom slični. Uspješni kandidati postaju učitelji i dobivaju probni status tijekom prve godine zaposlenja. I pojedinci koji žele raditi u privatnim školama trebaju proći ispite za zaposlenje koje provode pojedine škole. Za sve nove učitelje s redovitim ugovorom na godinu dana organizira se program formalnog uvođenja i dodjeljuje im se učitelj mentor koji se bira između zamjenika ravnatelja, glavnih učitelja ili učitelja seniora u školi (NCEE 2017; OECD 2018).

Od učitelja se zahtijeva da se stalno profesionalno razvijaju, a najmanji broj sati koje nastavnik svake godine mora provesti na profesionalnom usavršavanju određuje svaki odbor za obrazovanje u određenoj prefekturi. Učitelji često rade zajedno na pripremi specifičnih lekcija o temama koje učenicima predstavljaju izazov. Potom jedan učitelj obradi lekciju pred učenicima, a drugi učitelji (katkad čak i iz drugih škola) promatraju i uče nove pedagoške pristupe. Svrha je takve vrste profesionalnog usavršavanja proširiti i obnoviti prakse, vještine i uvjerenja učitelja, poboljšati načine poučavanja te jačati suradnju između učitelja i potencijalno razvoj mreže učitelja među

školama. Dodatno, Japan je 2009. uveo za učitelje obnavljanje licencije certifikata za poučavanje svakih deset godina. Da bi obnovili svoje certifikate učitelji moraju dokazati da ažuriraju svoje vještine i prakse, a to uključuje sudjelovanje u najmanje trideset sati formalnoga stručnog usavršavanja (NCEE 2017; OECD 2018).

Poučavanje u Japanu nije ograničeno samo na akademski sadržaj, nego se učitelji bave i drugim aktivnostima kao što su nadgledanje učenika kako čiste školu, pomažu poslužiti ručak ili tijekom izvannastavnih aktivnosti. Učitelji nadgledaju i školske izlete te surađuju s roditeljima tako da iniciraju razgovore s njima i organiziraju posjet u kući. Učitelji u osnovnoj školi mogu poučavati istu grupu učenika dvije ili više godina, a učitelji u nižim srednjim školama odgovorni su za svoj razred do prelaska učenika u višu srednju školu. Različitim se interakcijama razvija povjerenje između učitelja i učenika (OECD 2018). Stoga se škole u Japanu smatraju „uzgajalištima za društveni i emocionalni razvoj“ (OECD 2018: 54, prev. a.)⁶ koja učenicima pružaju osnovnu pouku o tome kako da postanu dobri građani.

TEŽNJA ZA IZVRSNOŠĆU – JAPANSKI NOBELOVCI

Cilj je Japana postati svjetski vođa u znanosti i tehnologiji. Zbog toga se puno očekuje od obrazovnog sustava, osobito na području prirodnih znanosti. Brojni japanski znanstvenici dobivaju nagrade u tom području, a posebno treba istaknuti četrnaest dobitnika Nobelove nagrade.

Godine 1949. Yukawa Hideki postao je prvi japanski nobelovac, osvojivši nagradu za fiziku. Esaki Reona dobitnik je Nobelove nagradu za fiziku 1973., Tonegawa Susumu za fiziologiju ili medicinu 1987. i Oe Kenzaburo za književnost 1994. U novije vrijeme Japanci su, jedan za drugim, dobili Nobelovu nagradu iz područja prirodnih znanosti. Godine 2002. Koshihara Masatoshi sa Sveučilišta u Tokiju

⁶ „the breeding ground for social and emotional development“ (OECD 2018: 54).

dobitnik je nagrade za fiziku, Suzuki Akira sa Sveučilišta Hokkaido i Negishi Eiichi sa Sveučilišta u Tokiju dobitnici su nagrade za kemiju 2010., a Yamanaka Shinya sa Sveučilišta Kyoto za fiziologiju ili medicinu 2012. Samo u 2008. i 2010. godini šestorici Japanaca dodijeljene su nagrade za fiziku i kemiju, što je najveća čast za znanstvenike iz tog područja. Akasati Isamu i Amano Hiroshi sa Sveučilišta u Nagoyi osvojili su Nobelovu nagradu za fiziku 2014. Istu je nagradu 2015. osvojio Kajita Takaaki sa Sveučilišta u Tokiju. Omura Satoshi s *Tokyo University of Science* osvojio je Nobelovu nagradu za psihologiju ili medicinu 2015., a istu je nagradu 2016. osvojio Osumi Yoshinori s *Tokyo Institute of Technology*. Kazuo Ishiguro dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 2017. (Web of Japan 2017).

OČEKIVANJA OD OBRAZOVANJA

Roditelji i zajednica u Japanu očekuju od škole da u učenike usadi disciplinu i moralne standarde. Učitelji su posvećeni svome poslu i nastoje se prema svim učenicima odnositi nepristrano te se suzdržavaju od favoriziranja nadarene djece. Uživaju poštovanje javnosti i visok društveni status te siguran položaj i dobru plaću. Japanske škole, osobito one u javnom sektoru, usmjerene su prema ekstremnom egalitarizmu. U Japanu učenici u osnovnoj i nižoj srednjoj školi automatski prelaze iz razreda u razred svake godine, gotovo neovisno o svojim obrazovnim postignućima, te svi zajedno završavaju školovanje u propisanom razdoblju. U obaveznom obrazovanju japanske škole ne dopuštaju nadarenima ili onima koji brzo uče da preskaču razred i prijeđu učenike iz svoje generacije niti prisiljavaju one koji sporije uče da ponavljaju razred (Okano i Tsuchiya 1999; Saito 2011; Vrcelj 2018).

U Japanu ne postoji općeniti certifikat po završetku srednjeg obrazovanja, kao što je matura u nekim zemljama, kojim osoba stječe kvalifikaciju za ulazak u visoko obrazovanje. Kvalifikacija je za ulazak u više srednje škole ili ustanove visokog obrazovanja selektivan, za školu specifičan, prijamni ispit, uglavnom pisani. Budući da većina učenika na razini obaveznog obrazovanja automatski prelazi iz

razreda u razred te je stoga selekcija u školama zabranjena, učenici se tijekom prelaska s jedne razine obrazovanja na drugu razvrstavaju samo na osnovi svojih postignuća na prijamnim ispitima. Općenito se priznaje da intenzivne pripreme za prijamne ispite učenicima uzrokuju pretjerani stres, ali im i pomažu da razviju pozitivne navike kao što su pažljiv rad, samodisciplina, marljivost i ustrajnost. Tvrdi se i da egalitarizam i grupna svijest u školama pridonose visokom standardu učeničkog postignuća, ali u isto vrijeme sprječavaju razvoj individualnosti i kreativnosti (Okano i Tsuchiya 1999; Saito 2011).

Moderna, osobito bogata industrijalizirana društva puno očekuju od formalnog obrazovanja. Ne samo da škola treba prenijeti znanja i razviti vještine nego i sudjelovati u socijalizaciji djece, odnosno oblikovati djecu u odrasle osobe s kvalitetama karaktera kakve zahtijeva društvo. Između ostalog, „obrazovanjem bi djeca trebala postati kooperativnija, kreativnija, osjetljivija, neovisnija, manje agresivna i discipliniranija“ (Cave 2007: 1, prev. a.).⁷ Slično se očekuje i od japanskih škola, ako ne i više. Japanskim je školama odavno povjeren glavna uloga u stvaranju „poželjnih ljudskih bića“ (*kitai sareru ningen*) (Cave 2007: 1, prev. a.).⁸ Od početka 20. stoljeća od japanskih se škola očekivalo da u 1930-ima „proizvedu“ patriotsku djecu, od kraja 1940-ih demokratski naklonjenu djecu te tijekom cijelog stoljeća vještu, discipliniranu, suradnji sklonu i na grupu usmjerenu djecu. Početkom 21. stoljeća slika poželjnoga ljudskog bića stavlja naglasak na individualnost, neovisnost i kreativnost, uz tradicionalno očekivanje da djeca budu društveno dobro prilagođena (Cave 2007).

Japanski se školski sustav nakon Drugoga svjetskog rata vidi kao iznimno uspješan socijalizacijski stroj (Okano i Tsuchiya 1999). U predškolskim ustanovama i osnovnim školama uvode se grupne aktivnosti kako bi se djecu naučilo da ispunjavaju očekivane uloge. Sposobnost ispunjavanja određene uloge nastavlja se razvijati u gru-

⁷ „Education is asked to make children more cooperative, more creative, more sensitive, more independent, less aggressive, and more disciplined...“ (Cave 2007: 1)

⁸ „desirable human beings“ (Cave 2007: 1)

pama na razini niže srednje škole u kojoj se od djece također očekuje da se ponašaju kao disciplinirani pojedinci s ograničenim stupnjem autonomije. Neovisno o tome shvaća li se japansko obrazovanje kao ono koje oslobađa ili ono koje ugnjetava, svi se „slažu u tome da ima značajnu ulogu u stvaranju japanskih ljudi takvih kakvi jesu“ (Cave 2007: 2, prev. a.),⁹ o čemu će biti više riječi u poglavlju o formalnim obilježjima odgoja za vrijednosti u Japanu.

Uspjeh japanskih učenika dijelom je vezan uz holistički pristup obrazovanju u školama, odnosno „koncept obrazovanja potpunog djeteta (kognitivni, društveni, emocionalni i fizički razvoj učenika). Da bi se to ostvarilo, japanski je kurikulum prožet s *tokkatsu*, konceptom koji obuhvaća nekognitivne aspekte obrazovanja kojima je cilj razvoj emocionalne inteligencije. *Tokkatsu* su obrazovne aktivnosti u kojima se škola i učionica smatraju ‘društvima’. Grupnim se aktivnostima u djecu usađuju stavovi koji ih osposobljavaju da izgrađuju bolji život u grupi i osobno se razvijaju. Glavna su načela na kojima se temelji *tokkatsu* ohrabrivanje aktivnosti koje inicira samo dijete, samomotivacija, suradničko učenje i iskustveno učenje (*learning by doing*)“ (OECD 2018: 53, prev. a.).¹⁰

Nacionalna reforma kurikuluma, koja će se implementirati od 2020. do 2022., usredotočit će se na primjenu metoda aktivnog učenja kako bi se razvile sljedeće kompetencije učenika: 1) motivacija za učenje i primjenu naučenog u životu; 2) stjecanje znanja i tehničkih vještina; 3) vještine razmišljanja, donošenja prosudbi i izražavanja sa-

⁹ „...agreement that education plays a significant role in making Japanese people who they are“ (Cave 2007: 2).

¹⁰ „The Japanese model revolves around the concept of „whole child education“ (cognitive, social, emotional, and physical development of students), (...). To achieve this, the Japanese curriculum is infused with *Tokkatsu*, a concept encompassing non-cognitive aspects of education that aims to develop emotional intelligence. In particular, *Tokkatsu* are educational activities in which the school and classrooms are considered as „societies“. Through group activities, independent and practical attitudes are cultivated in children to enable them to build better group life and to develop personally. Key principles behind *Tokkatsu* include encouraging child-initiated activities, self-motivation, collaborative learning and learning by doing“ (OECD 2018: 53).

moga sebe. Japan, uz to, radi na reformi sustava obrazovanja učitelja koja će uključivati razvoj njihove sveobuhvatne izobrazbe tijekom karijere, zajedno s reorganizacijom škola, kako bi se uvele nenastavne obveze za njih te kontinuirani razvoj školskog okruženja koje cijeni njihovu izobrazbu tijekom službe (OECD 2018: 21).

Iako se smatra jednim od najboljih na svijetu, a japanski učenici postižu visoke rezultate na međunarodnim testovima (OECD 2017), japanski obrazovni sustav ima i negativnu stranu. Japanski učenici dnevno u školi provedu između sedam i osam sati, ovisno o razini obrazovanja, potom idu u *đuuku*, a kada dođu kući uče još između tri i šest sati (Ozawa i Kono 1995; MEXT 2018b). Očekivanja i pritisak koji se stavlja pred japansku djecu da ostvare visoke obrazovne rezultate često rezultiraju različitim problemima od kojih su najčešći *bullying* (*idime*), odbijanje da se ide u školu, povlačenje iz društvenog života (*hikikomori*), klinička depresija (jedan od dvanaest učenika u osnovnoj školi i jedan od četiri učenika u nižoj srednjoj školi boluje od depresije) i samoubojstvo (od 2014. glavni uzrok smrti u djece u dobi od deset do devetnaest godina u Japanu je samoubojstvo, najčešće u rujnu, nakon povratka djece s ljetnog odmora, i u travnju, kada počinje nova školska godina) (Ozawa i Kono 1995; Lu 2015; Oi 2015). Prema istraživanju OECD-a (2017), 62 posto japanskih petnaestogodišnjaka izjavljuje da su zabrinuti zbog školskih ispita, čak i kada se dobro pripreme, njih 22 posto izjavljuje da su žrtve *bullyinga*, oko 25 posto ih izjavljuje da su jako zadovoljni svojim životom, a skoro 16 posto da nisu zadovoljni. Problemi vezani uz školu i inklinacija prema samoubojstvu dio su japanske kulture. U Japanu je važna grupna kultura, a to znači da svatko treba biti dio grupe, slijediti pravila i imati isto mišljenje kao i drugi članovi grupe. Svatko tko je drukčiji (kao na primjer učenici koji ne postižu najbolje rezultate) ili ne slijedi pravila bit će isključen i postati meta zlostavljača (Autin 2017). Za razliku od zapadnjaka, Japanci su skloniji samoubojstvu kada se suoče s teškom situacijom. U Japanu se samoubojstvo ne smatra grijehom nego načinom na koji se preuzima odgovornost i traži oprost. Uz to, samoubojstvo je duboko ukorijenjeno u povijesti Japana, na primjer samuraj koji će počiniti *seppuku* (ritualno samo-

ubojstvo) kako bi izbrisao ljagu sa svoga imena ili piloti kamikaze u Drugome svjetskom ratu (Wingfield-Hayes 2015).

U ovom su poglavlju predstavljene neke osnovne činjenice o Japanu, s naglaskom na japanski jezik i japanski sustav obrazovanja. Na sustav vrijednosti određene kulture utječu i njezin zemljopisni položaj, zemljopisna obilježja, klima, stanovništvo i gustoća naseljenosti..., a zbog specifičnosti svih tih elemenata u Japanu bilo je važno upoznati se s njima kako bi se lakše moglo razumjeti japanske vrijednosti i mehanizme kojima se prenose. Detaljnije se govorilo o japanskom jeziku, osobito zbog počasnoga japanskog jezika i socijalizacijske uloge jezika, te o japanskom sustavu obrazovanja koji se, kao što je rečeno, smatra iznimno uspješnim socijalizacijskim strojem. U poglavlju koje slijedi predstaviti će se japanske vrijednosti viđene iz perspektive stranih i japanskih istraživača.

武士道

3. Osnovne japanske vrijednosti

/ bušido /

Ovdje će se predstaviti promišljanja stranih i japanskih istraživača o osnovnim japanskim vrijednostima. Malo koja kultura toliko intrigira kao japanska. Japan se do polovice 19. stoljeća, prije uvođenja Meiji restauracije, razvijao zatvoren za ostatak svijeta. Otvaranjem granica i razvojem trgovine sa svijetom, razmjenom ljudi i ideja, počelo je rasti i zanimanje za Japan i japansku kulturu, vjerojatno kao posljedica zapadnjačkog doživljaja Japana kao čuda, bitno drukčijeg od bilo koje druge zemlje koja je Zapadu bila poznata. Rezultat je tog zanimanja da se japansko društvo nerijetko percipira kao homogeno i usredotočeno na nekoliko osnovnih vrijednosti, osobina ličnosti i moralnih vrлина (Matsumoto 2002; Sugimoto 2010). Ta se slika zadržala više od stoljeća, a najjasnije se može vidjeti, navodi Matsumoto (2002), u radovima četiriju autora: Lafcadio Hearn (*Glimpses of Unfamiliar Japan* 1898), Inazo Nitobe (*Bushido: The Soul of Japan* 1969), Ruth Benedict (*The Chrysanthemum and the Sword* 1946) i Ronald Dore (*City Life in Japan* 1958).

Hearn (1898; prema Matsumoto 2002) prikazao je Japance kao ponizne i ustrajne ljude koji su, suočeni s opasnošću, prijatnjom, tužom i drugim neugodnim osjećajima uspjeli zadržati dostojanstvo i

osmijeh. Vidio je Japance kao ljude koji su uspostavili pristojnost kao društveno pravilo, koji su manire i etiketu u društvenim interakcijama doveli do najviših standarda (Matsumoto 2002). Nitobe (1969; prema Matsumoto 2002) pokušao je demistificirati i objasniti japanski karakter preko *bušidoa*, koncepta feudalnog ratnika – samuraja. Prema Nitobeu, *bušido* je osjećaj viteštva koji prožima japanski karakter, a sastojao se od niza temeljnih vrijednosti koje uključuju čestitost ili pravdu, hrabrost, dobronamjernost, pristojnost, istinitost, iskrenost, čast, odanost i samokontrolu. Dijelovi *bušidoa* bili su i stoicizam, kao i koncepti *giri* i *on* (dvije različite vrste obveza). Osposobljavanje i obrazovanje na *bušido* način bili su zasnovani na trima glavnima načelima: mudrost, dobronamjernost i hrabrost (Matsumoto 2002; Bennett 2017; Roesgaard 2017).

Benedict (1946) usredotočila se na japanske vrijednosti kao što su *giri* i *on*, *čuugi* (odanost), samodisciplina, vrlina, čast i pravednost, a posebno na njihovo mjesto u sustavu etike i morala u svakodnevnom životu Japanaca. Osobito se usmjerila na prikaz Japana kao „kulture srama“ u kojoj su ljudi motivirani prijetnjom društvene izolacije ili sankcija od ljudi koji ih okružuju. Ta je tendencija povezana s idejom da su Japanci usmjereni na grupu i da prednost ima svijest o drugima i poistovjećivanje s drugima (Čolić 1990; Matsumoto 2002; Sugimoto 2010). Dore (1958; prema Matsumoto 2002) etnografski je proučavao četvrt u Tokiju u kojoj je živio nekoliko mjeseci. Usredotočio se na japanski koncept *seišin*, koji se može slobodno prevesti kao “duh” ili “snaga volje”, a najbolje ga opisuju snaga, hrabrost, ustrajnost, odlučnost, kolektivni duh, samodisciplina, odanost i posvećenost. Dore je smatrao da je japansko vjerovanje u *seišin* i njegove moći temeljna osobina ličnosti koja prožima japansku kulturu. To su bili ideali koje su Japanci nastojali postići, koje su postigli i koji su ih odvojili od zapadnjaka (Lincicome 1995; Matsumoto 2002).

Radovi spomenutih autora, smatra Matsumoto (2002), veoma su slični u svojim prikazima ključnih moralnih vrlina i vrijednosti japanske kulture i naroda: poniznost, ustrajnost, pristojnost, skromnost, štedljivost, viteštvo, pravda, hrabrost, disciplina, dobronamjernost,

dobro, iskrenost, čast, odanost i samokontrola. Iako mnogi od tih koncepata imaju svoje korijene u moralnom i etičkom kodeksu japanske vojne klase – *bušidou* – tijekom vremena su idealizirani, ritualizirani i institucionalizirani kako bi postali dijelom japanske kulture. Rezultat je toga prilično homogena slika japanske kulture i društva, zaključuje Matsumoto (2002).

U suvremenoj literaturi o Japanu navode se koncepti kao što su disciplina (*kiritsu*), red (*čitsudo*), blagost (*sunao*) i dobra volja (*koui*). Japanska se kultura opisuje kao homogena, a Japance kao narod čiji su pojedinci usmjereni na grupu i međusobno ovisni, cijene sklad, suradnju i koheziju te potiskuju svoje istinske osjećaje. Za takvu sliku o Japancima moglo bi se reći da je stereotipna, ali Matsumoto (2002) smatra da ona odražava pravog Japanca. U suvremenom se Japanu i dalje nastavlja koristiti koncept *bušidoa* kako bi se objasnilo japansku kulturu i karakter, a ističu se i ukorijenjene japanske vrijednosti kao što su hijerarhijske veze, suradnja, sklad u grupi, filijalna pobožnost i slično (Matsumoto 2002). Hiroshi Minami i Takeo Doi spadaju u japanske psihologe koji su se bavili psihološkom prirodom Japanaca. Minami (1970; prema Matsumoto 2002) navodi tri aspekta Japana – unutarnji (uključuje bojažljivost, sramežljivost, rezerviranost i rezigniranost), vanjski (sadrži osobine poput obzirnosti, nježnosti i ljubaznosti) i aktivni (odnosi se na studioznost, aspiraciju i radnu disciplinu). Doi (1973; prema Matsumoto 2002; Sugimoto 2010) smatra da je temeljna vrijednost japanskog naroda *amae* (međuovisnost), koncept koji se nalazi u središtu kolektivne svijesti u Japanu te se koristi za objašnjenje kolektivismu i grupnog sklada.

Kolektizam i grupni sklad mogu se smatrati i fiksnim obrascima karaktera (arhetipovi) koji su nesvjesni i protežu se preko povijesnih generacija, zajednički su dio japanske osobnosti i neosporan aspekt japanskog karaktera, navodi Matsumoto (2002). Vrijednosti kao što su sklad (*wa*) i kolektizam shvaćaju se kao inherentni aspekti japanskog duha i ključni su za razlikovanje japanske kulture od kulture drugih naroda. Mnogi studenti iz Japana koji studiraju u SAD-u psihologiju ili komunikaciju često svoje istraživanje temelje na istim

slikama i stereotipima o Japanu. Ti studenti, rođeni i odgojeni u Japanu, vide Japan kao zemlju vrijednosti kao što su *makoto* (istinitost i iskrenost), *sunao* (blagost), *gaman* (strpljenje, snošljivost), *šimbou* (ustrajnost, izdržljivost) i slično (Matsumoto 2002).

Uzimajući u obzir navode različitih autora, može se zaključiti, smatra Matsumoto (2002), da vrijednosti i vrline zajedničke onima klase ratnika najprikladnije opisuju japansku kulturu, karakter, osobnost i ljude. One uključuju čestitost ili *gi* (pravda), *juu* (hrabrost), *đin* (dobronamjernost), *rei* (pristojnost), *makoto* (istinitost i iskrenost), *meijo* (čast), *čuugi* (odanost) i *kokki* (samokontrola). To su vrijednosti koje, i prema Japancima i prema zapadnjacima, opisuju japansku kulturu. „Tako Japanci žele misliti o sebi i tako se žele prikazati ostatku svijeta“ (Matsumoto 2002: 20, prev. a.).¹²

Iako većina ljudi, uključujući i same Japance, još uvijek ima stereotipnu sliku o japanskoj kulturi, suvremena se japanska kultura znatno razlikuje od te slike, smatra Matsumoto (2002).

Japan je općenito poznat kao zemlja plemenitosti i viteštva s vrijednostima poput časti, ponosa i ustrajnosti koji čine moralni kodeks svakodnevnog života koji je generacijama, čak stoljećima, proživio japansko društvo. Ipak, čini se da suvremena japanska kultura (posebno za mlade Japance) djeluje prema drukčijim vrijednostima, stavovima, uvjerenjima, normama i ponašanjima. U anketi provedenoj u prosincu 1997. na uzorku od tri tisuće ispitanika (2314 odgovora), od njih se tražilo da odaberu riječ za koju misle da najbolje opisuje trenutačno društvo. Najčešće odabrana riječ bila je *zbunjeno* (32 posto), a slijedile su *nepošteno* (18 posto), *sebično* (17 posto) i *dekadentno* (11 posto). Samo sedam posto ispitanika izjavilo je da društvo smatra stabilnim. U Japanu se povećava i broj oboljelih od srčanih bolesti i raka (bolesti individualističke kulture), a smanjuje broj cerebrovaskularnih bolesti (bolesti kolektivističke kulture). Sve to odu-

¹¹ „This is what the Japanese want to think about themselves, and this is how they want to portray themselves to the rest of the world“ (Matsumoto 2002: 20).

dara od stereotipnih uvjerenja o japanskoj kulturi i društvu i upućuje na to da se Japan razvija u društvo s drukčijom kulturom koja više nije homogena i u kojoj postoji značajan stupanj nemira, bojazni, zbunjenosti, nelagode, nezadovoljstva i tjeskobe, što je djelomično posljedica sukoba kulturnih dualnosti u suvremenom Japanu (Matsumoto 2002; Sugimoto 2010; Roesgaard 2017).

U ovom su poglavlju prikazane neke osnovne vrijednosti, osobine ličnosti i moralne vrline u Japanu. Neovisno o vremenu kada je istraživanje provedeno te je li riječ o stranim ili japanskim istraživačima, percepcija osnovnih japanskih vrijednosti, osobina ličnosti i moralnih vrlina gotovo je ista. Manje se promjene u stereotipnim slikama o Japanu i u sustavu osnovnih vrijednosti mogu primijetiti tek u novije vrijeme u odnosima kolektiv – pojedinac, rutina – kreativnost. Kako se vrijednosti prenose, odnosno kako se usađuju u nove generacije u Japanu predstaviti će se u sljedećem poglavlju o formalnim obilježjima odgoja za vrijednosti te u poglavlju o odgoju za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu u Japanu.

躰

/ odgoj /

4. Odgoj za vrijednosti u Japanu – formalna obilježja

U ovom će se poglavlju preko zakonske regulative o odgoju i obrazovanju predstaviti formalna obilježja odgoja za vrijednosti u Japanu. Odgoj za vrijednosti integralni je dio japanskog sustava obrazovanja. Iako nije obavezni predmet, godišnjim se nastavnim planom predviđa 35 sati nastave za odgoj za vrijednosti.

Početak službenog odgoja za vrijednosti u japanskom obrazovanju veže se uz Uredbu o osnovnoj školi (*Šogaku Kjosoku*) donesenu u rujnu 1873. i iste godine objavljen Pravilnik o obrazovnom sustavu (*Gaku Sei*) koji je sadržavao Usmene upute o moralnosti (*Šuušin*). U svrhu odgoja za vrijednosti koristili su se brojni direktni prijevodi iz područja moralnih znanosti preuzeti iz zapadnog svijeta, ali se 1877. diljem nacije proširila metoda pričanja priča. Poslije je Propis o obrazovnom sustavu ukinut i zamijenjen Obrazovnom naredbom (*Kjou-iku Rei*), a neovisne *Šuušin* lekcije su 1879. postavljene odvojeno od drugih predmeta. Štoviše, modificirana je Obrazovna naredba 1880. pomaknula *Šuušin* s najniže pozicije među obrazovnim predmetima na najvišu, a na tom je mjestu ostao do kraja Drugoga svjetskog rata 1945. (Maruyama 2013; Roesgaard 2017).

Meiji centralna vlada Japana izradila je ustav moderne nacionalne države 1889. i izdala 1890. Carski nalog o obrazovanju koji su sva školska djeca morala naučiti napamet i svaki dan recitirati u školi

(Hendry 2017). Ministarstvo obrazovanja iste je godine objavilo i drugo izdanje Naredbe o osnovnoj školi. Članak 2. Naredbe navodi da su odgoj za vrijednosti i nacionalno obrazovanje središnji cilj te se znanja i vještine trebaju svladavati zasnovani na njima. Drugim riječima, odgoj za vrijednosti određen je kao žarište svih obrazovnih napora i aktivnosti za lojalne carske subjekte. U Taisho razdoblju (1912. – 1926.) uslijedio je proces demokratizacije u skladu sa svjetskim kretanjima. Javio se Taisho novi obrazovni pokret koji je pridao važnost pristupima usmjerenima na dijete, slobodi, inicijativi i individualnosti za djecu, a suvremene odgojno-obrazovne teorije i prakse sa Zapada često su se primjenjivale u japanskim školama (Maruyama 2013; Roesgaard 2017).

Međutim, kada su vremena postala teška (velika depresija pogodila je zemlju 1929., ubrzavajući nestabilno stanje u japanskom društvu, a Japan se kretao prema ratu), javile su se jake reakcije protiv takvih liberalnih kretanja. Neki su predlagali obrazovnu reformu kako bi se u učenika, poučavanjem u vojnom stilu i nacionalističkim obrazovanjem, razvio osjećaj za norme i podčinjenost. Rat protiv Sjedinjenih Američkih Država izbio je 1941., a japanski je nacionalizam tada postao toliko jak da je odgoj za vrijednosti imao misiju jačanja japanske etnocentrične svijesti. Nakon što je Japan izgubio rat od Sjedinjenih Država u kolovozu 1945., društveni se sustav suočio s promjenom paradigme te je 1951. donesen Opći nastavni plan koji je pokazao smjer odgoja za vrijednosti ne kao nastavnog predmeta nego kao nauk cjelokupnoga školskog obrazovanja. Međutim, u Izvješću Vijeća za kurikulum: Uspostava posebnog vremena za odgoj za vrijednosti iz 1958. istaknuto je da pristup cjelovitoga školskog obrazovanja nije bio učinkovit te se predlaže uspostava formalnog vremena za odgoj za vrijednosti i njegovo usklađivanje s drugim predmetima koji će ga dopuniti, obogatiti i integrirati u svoje u vlastito poučavanje. Sadržaj odgoja za vrijednosti u formalnome školskom obrazovanju zasnivao se na četiri stupa: 1) osnovni životni stil i ponašanje; 2) moralni mentalitet i prosuđivanje; 3) širenje osobnosti i kreativnoga životnog stila; 4) etički stav i praktična motivacija učenika kao člana nacije i društva. Četiri su posebna očekivanja od japanske oso-

be – kao pojedinca, kao člana obitelji, kao člana društva i kao člana nacije. To je postao prototip postojećem formalnom odgoju za vrijednosti u Japanu (Maruyama 2013; Roesgaard 2017).

Japanski obrazovni sustav ističe suradničko ponašanje, grupnu disciplinu i usklađenost (konformizam) sa standardima. Dobro je služio državi u proizvodnji vješte industrijske radne snage, što je Japan učinilo globalnom gospodarskom snagom u 20. stoljeću. U drugoj polovici 1980-ih Japan je postao svjetska gospodarska sila, a time i predmet divljenja, oponašanja i zavisti u svijetu. U to je vrijeme porastao broj istraživača željnih saznati tajnu japanskog uspjeha, a najčešće identificirani uzrok japanske snage bilo je obrazovanje, osobito primarno (Cave 2007). Unatoč vanjskom divljenju, u samom se Japanu javila zabrinutost i nezadovoljstvo roditelja, poslovnog sektora i političara zbog opaženih nedostataka obrazovnog sustava: obrazovanje je previše uniformirano i rigidno, previše restriktivno za slobodu djece, previše fokusirano na prijamne ispite i previše zaokupljeno ulijevanjem znanja na račun samomotivacije i kreativnosti. Pritisak koji djeca osjećaju rezultirao je problemima kao što su nasilje u školi (*koonai boorjoku*), *bullying* (*idime*), nedisciplina u razredu (*gakkju hokai*), odbijanje da se ide u školu, ekstremna socijalna izolacija mladih (*hikikomori*) (Vrcelj 2005; Cave 2007).

Nakon rasprava u vladi, na sveučilištima i u medijima donesene su reforme koje su se najviše odrazile na primarno obrazovanje kao osnovu japanskog obrazovanja. Te su promjene otkrile brojne izazove s kojima se suočava suvremeno japansko društvo i pružile pogled u drukčiju viziju japanske budućnost. Važan element o kojem se raspravljalo u okviru promjena u obrazovanju bilo je pitanje o tome do koje mjere obrazovanje treba razviti individualnost (*kosei*) te što bi to trebalo značiti u praksi. Uz to je vezano i pitanje biti čovjeka u Japanu u kojem se često ističe grupu iznad pojedinca. Otvorilo se pitanje kako odgojiti kreativnu djecu koja su i uspješno socijalizirani članovi društva (Cave 2007).

Nezadovoljstvo obrazovanjem nastavilo se i tijekom 1990-ih. Desničari su stavljali veći naglasak na patriotizam, japansku tradiciju i moralno obrazovanje; poslovni sektor htio je veću kreativnosti; učiteljski

sindikati željeli su razrede s manjim brojem učenika i više resursa; lijevičari su se zauzimali za ukidanje prijemnih ispita za više srednje škole. Dogovor je postignut zahvaljujući *ad hoc* Povjerenstvu za obrazovanje (*Rinkjoošin*) i Središnjem savjetu za obrazovanje (*Čiukjoošin*) koji su odražavali i oblikovali poglede šire javnosti o japanskom obrazovanju i njegovim problemima. Za probleme u ponašanju okrivljavane su sve manje socijalne interakcije djece te pritisak koji nastaje kao rezultat rigidnog i na ispite usmjerenog obrazovnog sustava. Smatralo se i da je uloga obitelji i lokalne zajednice (*čiiki šakai*) u kojoj su djeca prije neformalno usvajala moralni i društveni odgoj sve manja. Revidirani nacionalni kurikulum (*gakušuu šidoo joorjoo*), objavljen 1989., a implementiran 1992. – 1993., dao je „nov pogled na akademsko postignuće“ (*šin-gakurjokukan*) koji je isticao i interes i motivaciju učenika (*kjomi, kanšin, ijoku*) za razliku od prijašnjeg naglašavanja samo znanja i razumijevanja (*čiški, rikai*) (Cave 2007; Roesgaard 2017).

Obrazovne reforme nastavile su se tijekom 1990-ih. Godine 1996. predstavljen je program obrazovnih reformi pod nazivom *O obrazovanju za dvadeset i prvo stoljeće u Japanu*. Obrazovanje u Japanu tradicionalno ima za cilj trodijelni razvoj osobnosti, odnosno *či-iku* (inteligencija), *tai-iku* (tjelesna snaga) i *toku-iku* (etika). Revizijom nastavnog plana istaknut je razvoj moralne kulture i obrazovanja, odnosno *toku-iku*, i navedeni obrazovni ciljevi za 21. stoljeće: 1) tolerancija, zdravo tijelo i kreativnost; 2) sloboda i samopouzdanje u skladu s javnim duhom; 3) japanski narod u svijetu (Maruyama 2013). U programu se spominje opadanje u kvaliteti socijalizacije djece, što se povezuje s opadanjem uloge lokalne zajednice, u dječjoj etici, društvenim vještinama (*šakaisei*) i neovisnosti (*diritsu*). Kao jedan od razloga navodi se to što djeca provode manje vremena u igri, svakodnevnom životu i u prirodi, što je njihovo prirodno i prikladno okruženje (*kodomo-rašii seikatsu taiken/šizen taiken*). Program ističe potrebu za razvojem kreativnosti koja je nužna da bi se uspjele nositi s vrtoglavim promjenama u društvu u kojemu znanje brzo zastarijeva. Budući da je postao svjetski lider u gospodarstvu, Japan se više ne može oslanjati na kopiranje drugih, nego mora stvoriti nove znanstvene tehnologije i probiti se na nova područja. S promjenom

gospodarske strukture upitne postaju prakse kao što su cjeloživotno zaposlenje i napredovanja zasnovana na seniorstvu. U takvim je uvjetima samo znanje stečeno učenjem napamet nedostatno u suočavanju s novim situacijama. Djeca trebaju biti sposobna učiti, razmišljati i djelovati neovisno, otkrivati i rješavati probleme sama za sebe te se tako javila potreba da se identificiraju individualni talenti djece (*sono ko nara deva no koseiteki na šišitsu*) i aktivno razvije njihova kreativnost (*soozoosei*). Program tako zagovara i razvoj tradicionalno cijenjenih kvaliteta – osjećaj za druge (*omoijari*), suradnju i društvenost – i novotraženih, osobito kreativno, individualno i neovisno razmišljanje. U programu se taj koncept nazvao *ikiru čikara* (kompetentnost za život, često preveden i kao životna radost), a trebao je djeci omogućiti da žive s manje pritisaka, provode više vremena u obitelji i zajednici te smanjiti napetost koju izaziva ispitno natjecanje (Cave 2007).

„Danas kada je tradicionalni stil života kao što je odanost grupi i tvrtki zastario i mladi ljudi prednost daju individualnom životu, identitet Japanaca doživio je određene promjene. Kako uspostaviti pravi osjećaj individualizma rekonstrukcijom tipične japanske kolektivne svijesti, jedan je od glavnih izazova odgoja za vrijednosti. U isto vrijeme veoma je važno prenijeti tradicionalne vrijednosti japanske kulture kao što su poštovanje sklada i prirode, radna etika i drugo. Uopće nije lako pomiriti ta dva kontradiktorna zahtjeva. Jasno je jedino da identitet Japanaca mora biti definiran tako da se uzmu najbolji atributi koje smo naslijedili od naše tradicije, nastojeći ih podržati i razviti na osnovi univerzalnih načela slobode, demokracije i poštovanja ljudskog dostojanstva. Odgoj za vrijednosti treba težiti tome da kultivira u djeci sposobnost da pridonesu stvaranju nove kulture u budućnosti.” (NIER 1994: 15–16, prev. a.)¹²

¹² „Now that the traditional life style such as devotion to group and company is becoming obsolete and young people are giving higher priority to their individual life, the identity of the Japanese has undergone some changes. In order to establish the true sense of individualism by revamping typical Japanese group-consciousness is one of the key issues moral education has to tackle. At the same time, to hand down the traditional values of Japanese culture, such as respect for harmony, reverence for nature, work ethics and so on, is of great importance. It is by no means easy to meet these two contradictory demands. All that seems

Revizijom kurikulumuma iz 1998. ukinuta je nastava subotom i uveden petodnevni školski tjedan s obrazloženjem da će se time djeci dati više vremena za slobodno učenje stjecanjem iskustva i istraživanjem izvan škole. Na razini obaveznog obrazovanja smanjili su se i sadržaj i broj sati tradicionalnih obaveznih predmeta (prema medijima 30-postotno smanjenje, iako u stvarnosti manje) kako bi se oslobodilo više sati za izborne predmete i novo kroskurikularno područje nazvano *soogoo-teki na gakušuu*, odnosno *soogoo gakušuu*, kako su ga zvali učitelji (Integrirani studiji). Cilj *soogoo gakušuu*a na primarnoj razini bio je razviti djetetove sposobnosti razmišljanja, učenja i istraživanja neovisno i kreativno, otkrivajući i rješavajući probleme samo. Kurikulum je učiteljima dao značajnu slobodu u tome novom području, postavljajući samo okvirne i najopćenitije smjernice o sadržaju i pristupima poučavanju. To je bila bitna razlika u odnosu na detaljne specifikacije za tradicionalne predmete i radikalni odmak od obrazovnog sustava koji je tradicionalno bio predmet jake centralne kontrole (u tradicionalnom su sustavu u svim školama diljem zemlje učenici istog razreda na određeni dan učili isto gradivo) (Cave 2007).

Revizija obrazovanja iz 2006. obuhvatila je odredbe kojima se zahtijevalo da obrazovanje usadi javni duh, poštovanje tradicije i kulture te ljubav prema zemlji. Smjernice kurikulumuma revidirane su 2008. kako bi se osnovno obrazovanje poboljšalo poticanjem osnovnih znanja i vještina te povećao broj nastavnih sati. Nove smjernice kurikulumuma uvedene su u školsku godinu 2011. za osnovne škole i školsku godinu 2012. za niže srednje škole. Aktualni Temeljni zakon o obrazovanju (2006., br. 120) navodi da obrazovanje treba „kultivirati moralnost i etiku“ (*Dootokušin vo jašinau*) i pokazuje značenje i položaj odgoja za vrijednosti u formalnom školskom obrazovanju (članak 2., stavak prvi) kojim se promiče stav za stjecanje širokog spektra znanja

clear is that the identity of the Japanese must be defined as taking the best attributes we have inherited from our tradition and endeavoring to uphold and develop them based upon the universal principles of freedom, democracy and respect for human dignity. Moral education should strive to cultivate in children the ability to contribute to the creation of a new culture in the future“ (NIER 1994: 15–16).

i kulture te traženje istine, kultiviranje senzibilitnosti i osjećaja moralnosti (Maruyama 2013; Roesgaard 2017).

Središnje vijeće za obrazovanje, *ad hoc* Savjetodavni odbor Ministarstva obrazovanja, kulture, sporta, znanosti i tehnologije (MEXT), istaknulo je 2008. da japanska djeca ne gaje poštovanje prema životu niti imaju samopoštovanja te mnogi vode neprikladan život, njihova normativna svijest postaje niža, a njihove neodgovarajuće društvene vještine sprječavaju ih da ostvare dobre ljudske odnose i sudjeluju u grupnim aktivnostima. Zbog svega toga postojeći Nastavni plan nastoji obogatiti i poboljšati odgoj za vrijednosti u osnovnim školama od 2008., a u srednjim školama od 2009. godine. Treće poglavlje Nastavnog plana, obnovljenog 2008., pokazuje da je cilj odgoja za vrijednosti svim obrazovnim aktivnostima u školi kultivirati moralnost, moralni mentalitet, prosuđivanje, angažman i stav učenika. Odgoj za vrijednosti, s prethodno navedenim ciljem i planiranom poukom za razvoj djece, treba biti usko usklađen s drugim nastavnim predmetima, poklopiti se s vremenom predviđenim za integrirane studije i za posebne aktivnosti. Treba dopuniti, obogatiti i integrirati osobnu pouku u odgoju za vrijednosti i razviti samosvijest o životu dostojnom čovjeka te praktični angažman zasnovan na moralnim vrijednostima (Maruyama 2013; Roesgaard 2017).

Sadržaji lekcija odgoja za vrijednosti kategorizirani su prema četirima obrazovnim smjernicama kojima se učitelji mogu koristiti u poučavanju učenika: 1) O samome sebi: ljudi su neovisni, rade ono što mogu sami uraditi i žive umjereno; 2) O odnosima s drugim ljudima: ljudi znaju važnost pristojnosti i iskreno komuniciraju s drugim ljudima; 3) O odnosima s prirodom i uzvišenim pojavama: ljudi su potaknuti veličanstvenošću i čudom prirode i osjećaju važnost prirode i svih živih bića; 4) O grupama i društvu: ljudi drže obećanja, slijede pravila i imaju osjećaj javne dužnosti. MEXT je 2002. izradio dodatni materijal za učenje o vrijednostima nazvan *Bilježnica za srce (Kokoro no Nooto)*, koji se sastoji od seta radnih listova, a sadržaj se zasniva na spomenute četiri smjernice te 2014. materijal *Naša moralnost (Vatašitachi no Dootoku)*. Odgoj za vrijednosti nije nastavni predmet

kao drugi obavezni predmeti, ali su za njega određena 34 sata za prvi razred osnovne škole i 35 sati za ostale razrede osnovne i niže srednje škole (vidi tablicu 1.) (Maruyama 2013; Roesgaard 2017).

Revidirane smjernice kurikuluma za odgoj za vrijednosti (*dootoku kjoouiku*) iz 2015. stavljaju naglasak na kvalitete idealnoga građanina: individualna odgovornost, poštovanje prema životu, okruženju i naciji, poštovanje prema drugim zemljama, razumijevanje razlika i općenito jačanje moralnih vrijednosti, navodi Roesgaard (2017) te zaključuje da su te revidirane smjernice kurikuluma pokušaj da se reguliraju „vrata“ između japanskog društva i onoga „vani“. Revizije idu u smjeru toga da odgoj za vrijednosti postane obvezni predmet tijekom obaveznog obrazovanja.

Sadržaj odgoja za vrijednosti u Japanu mijenja se usporedno s nacionalnim i globalnim društvenim i gospodarskim promjenama koje su utjecale na promjene u sustavu vrijednosti. Primjećuje se snažan utjecaj japanskoga gospodarstva na obrazovni sustav od kojega se očekuje da mu isporuči vještu radnu snagu. Ovisno o zahtjevima gospodarstva, mijenja se slika idealnog Japanca vezano uz kognitivne i socijalne vještine te sustav društvenih i radnih vrijednosti. Obrazovni sustav odgovara traženim promjenama jer cilj je uvijek biti najbolji. Odgoj za vrijednosti u Japanu specifičan je zbog svoje nepovezanosti s religijskim doktrinama (Roesgaard 2017) pa neki autori (Nitobe 1969; Bennett 2017; Roesgaard 2017) osnovu japanske moralnosti nalaze u *bušidou*.

U ovom su poglavlju predstavljena formalna obilježja odgoja za vrijednosti u Japanu preko zakonske regulative, a u sljedećem će se poglavlju govoriti o odgoju za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu, odnosno procesima kojima se vrijednosti prenose na nove generacije u okviru odgojno-obrazovnih ustanova.

Tablica 1. Nastavni sati za osnovnu i nižu srednju školu
(MEXT 2016; prema OECD 2018: 39–40)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Predmeti	Japanski jezik	306	315	245	245	175	175	140	140	105
	Društvene studije	–	–	70	90	100	105	105	105	140
	Aritmetika	136	175	175	175	175	175	–	–	–
	Matematika	–	–	–	–	–	–	140	105	140
	Znanost	–	–	90	105	105	105	105	140	140
	Studije životnog okruženja	102	105	–	–	–	–	–	–	–
	Glazbeni	68	70	60	60	50	50	45	35	35
	Umjetnost i ručni rad	68	70	60	60	50	50	–	–	–
	Umjetnost	–	–	–	–	–	–	45	35	35
	Domaćinstvo	–	–	–	–	60	55	–	–	–
	Tjelesni odgoj	102	105	105	105	90	90	–	–	–
	Zdravlje i tjelesni odgoj	–	–	–	–	–	–	105	105	105
	Tehnologija i domaćinstvo	–	–	–	–	–	–	70	70	35
Strani jezik	–	–	–	–	35	35	140	140	140	
Odgov za vrijednosti	34	35	35	35	35	35	35	35	35	35
Razdoblje integriranog studija	–	–	70	70	70	70	50	70	70	
Posebne aktivnosti	34	35	35	35	35	35	35	35	35	
Ukupno	850	910	945	980	980	980	1015	1015	1015	

Napomena: Od prvog do šestog razreda nastavni sat traje 45 minuta, od sedmog do devetog razreda 50 minuta.

楽

/ zabavno /

5. Odgoj za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu u Japanu

U ovom će se poglavlju govoriti o odgoju za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu u Japanu jer “bît japanskog iskustva treba tražiti u ranom djetinjstvu” (Doi 1973: 83; prema Hendry 2017: 211, prev. a.).¹³ I u odgoju i u obrazovanju djece u Japanu iznimno su važne majke (Vrcelj, 2018) te će se ovdje u kratkim crtama govoriti o odgoju u domu i potom u zajednici u prve tri godine života, ali se neće detaljnije baviti ulogom majke u procesu odgoja za vrijednosti. Naglasak je na institucionalnom odgoju za vrijednosti, zbog čega se opširnije govori o socijalizacijskoj ulozi ustanova predškolskog odgoja (dnevni centri za skrb o djeci i dječji vrtići) te obaveznog obrazovanja, odnosno osnovnih i nižih srednjih škola, u odgoju za vrijednosti i u pripremi djece za preuzimanje (očekivanih) društvenih uloga u budućnosti. Poglavlje se zasniva na radovima britanske antropologinje Joy Hendry objavljenima u knjizi *An Anthropological Lifetime in Japan* (2017). Iako se u tekstu poziva samo na J. Hendry (2017), slični se nalazi mogu naći u Cummings (1980) i Cave (2007).

¹³ „the essence of the Japanese experience lies in the period of infancy“ (Doi 1973: 83, prema Hendry 2017: 211).

5.1. Dom – susjedstvo – dječji vrtić

Pod moralnim se razvojem prije svega razumijevaju oni aspekti socijalizacije koji sudjeluju u procesu internalizacije, što znači da vode k tome da se pojedinac nauči ponašati u skladu s pravilima i u situacijama bez nadzora i sankcija – čak i kada se probudi impuls da se ta pravila prekrše. (Kohlberg 1995: 7)

Japanski naziv za odgoj djece *šitsuke* doslovno znači „uljepšavanje tijela“, a u japanskim rječnicima narodne baštine prevodi se kao „usađivanje u dijete obrazaca življenja, načina na koji se vodi svakodnevni život i ovladavanje manirama i ispravnim ponašanjem“ (Hendry, 2017: 141, prev. a.),¹⁴ a sve radi stvaranja „društvene osobe“, osobe koja može zauzeti mjesto u društvu. Druga riječ koja se često povezuje sa *šitsuke* je *kitaeru*, a može se prevesti kao „disciplinirati“, ali se upotrebljava i u značenju „kovati“ u smislu zagrijavanja, oblikovanja udarcima čekića i jačanja kasnijim stvrdnjavanjem metalnog predmeta, procesa koji se povezuje s tradicionalnom izradom kulturalno važnoga japanskog mača. Tako se formiranje ljudi uspoređuje s oblikovanjem i savršenošću predmeta koji imaju veliku simboličku važnost u japanskoj kulturi, a odgoj djece smatra se društveno vitalnom aktivnošću (Hendry 2017).

U Japanu se doba ranog djetinjstva smatra osobito važnim za razvoj osobnosti i ovladavanje društvenim normama te se velika pozornost posvećuje odgoju djece od samog rođenja. Predškolski razvoj djeteta prati više obreda i ceremonija nego što ih čovjek doživi do kraja života (Hendry 2017). Neki od tih obreda i ceremonija dio su i godišnjih događaja vezanih uz djecu, a ukratko će se predstaviti na kraju ovog poglavlja. Od odraslih koji su uključeni u odgoj djece očekuje se da odgoj djeteta stave ispred svih drugih aktivnosti. Održavanje surad-

¹⁴ „inculcation in the child of patterns of living, ways of conduct of daily life, and a mastery of manners and correct behaviour“ (Hendry 2017: 141).

ničkog ozračja od primarne je važnosti, a većinom se poučava primjerima i ponavljanjem. Za to služi puno ritualiziranih aktivnosti, a „dobro“ dijete zna kako se treba ispravno ponašati i to čini spontano (Hendry 2017).

Dijete do polaska u školu prolazi kroz tri faze razvoja kojima je prvenstveni cilj usaditi u njega kolektivni duh, osjećaj za hijerarhiju te poštovanje i ponašanje u skladu s redom i pravilima. Prvu fazu dijete u idealnim okolnostima većinom provodi kod kuće, u drugoj se fazi počinje igrati vani i postupno izgrađuje odnose s drugom djecom u susjedstvu, a u trećoj fazi uvodi se u formalnije odnose društvenog života u dnevnim centrima za skrb o djetetu i u dječjim vrtićima (Hendry 2017).

PRVA FAZA: DOM

Prve tri godine djetetova života u Japanu vezane su uz njegov dom. Japanska izreka kaže da „duša trogodišnjaka traje do stotinu [godina]“ (Hendry 2017: 203, prev. a.),¹⁵ a stručnjaci su skloni podsjećati roditelje da se 80 posto djetetovih moždanih stanica razvija u to vrijeme. Smatra se da je novorođenče poput bijelog papira, a odrasli trebaju voditi brigu da na njemu ostave prave otiske. Prva godina djetetova života od vitalne je važnosti te su majke i druge starije osobe koje se brinu o djetetu svjesni svoje odgovornosti. Općenito se smatra da je dijete u biti dobro te će se, ako se pravilno odgaja, bez teškoća ponašati u skladu s uputama odraslih. Za Japance je dobro dijete *sunao*, što se može prevesti kao „poslušan“, odnosno „popustljiv“. Doslovni prijevod te riječi bio bi „izravan“, „pošten“, „iskren“, a uz nju se veže glagol *naosu* koji znači „popraviti“, „izliječiti“ ili „ispraviti“, kao prikladan način na koji se može nositi s nepoželjnim aspektima djetetova ponašanja. Smatra se da će dijete koje u najranijem razdoblju svoga života dobije od svojih roditelja dovoljno ljubavi i pažnje postati *sunao* jer će mu uspostavljeno pouzdanje i povjerenje pomoći da

¹⁵ „The soul of the three-year-old lasts till a hundred“ (Hendry 2017: 203).

se dobrovoljno podčini. Metode ranog odgoja ističu stvaranje sigurnog i veselog okruženja, sa stalnom dostupnošću prisne odrasle osobe koja se skrbi o djetetu te stalnim primjerima prikladnog ponašanja i redovitim ponavljanjem aktivnosti (Hendry 2017).

Glavni je naglasak u tom razdoblju na stvaranju sigurnosti, što zapravo počinje čak i prije rođenja. Trudnoj majci govori se da njezina raspoloženja mogu utjecati na fetus te bi trebala uspostaviti smireno životno ozračje. Rođenjem djeteta takvo bi se ozračje trebalo održati, a dijete bi trebalo biti zaštićeno od strahova i anksioznosti. U idealnim okolnostima dijete bi trebalo ostati u svome domu, u bliskom doticaju s osobama koje se brinu o njemu. Malo se dijete često nosi u povozu na leđima ili na prsima, a odrasla će osoba obično ležati uz njega dok ne zaspi. Djetetu se izbjegava davati negativne naredbe tako što ga se nastoji držati dalje od neželjenih aktivnosti. Japanske se bebe rijetko ostavljaju da plaču. Ako dijete zaplače, pretpostavlja se da izražava neku potrebu, makar to bilo samo zbog osjećaja osamljenosti, te mu se odmah posvećuje pažnja. Očekuje se da će dobra majka biti sposobna predvidjeti potrebe svoga djeteta, što je početak neverbalne komunikacije. Tu sposobnost majka treba prenijeti na svoje dijete kako bi se znalo ophoditi s drugim ljudima (Hendry 2017).

Posebna se briga posvećuje razvoju emocija u djeteta koje bi u ovom razdoblju trebalo biti izloženo samo miru, sigurnosti i sreći. Nakon što se ta načela uspostave, majka može odlučiti koliko će pažnje i na koji način posvećivati djetetu. Primarni je cilj razumjeti djetetov obrazac očekivanja i stvoriti odnos povjerenja s njim. Djetetu se neće dati vlastita soba udaljena od ostatka obitelji i neće ga se povjeriti na čuvanje nepoznatoj osobi. Ako radi izvan kuće, a dijete nema djedove ili bake koji bi se brinuli o njemu, majka će za to nastojati pronaći povjerljivu osobu u bližem susjedstvu da se odveć ne narušava djetetova kućna rutina. Jaslice primaju djecu do jedne godine, ali je teško dobiti mjesto u njima jer uzimaju samo manji broj djece. U idealnim okolnostima dijete bi ipak trebalo biti u svome domu, okruženo poznatim i brižnim licima svoje obitelji (Hendry 2017).

U tom se vremenu ohrabruje djetetova svijest o vlastitom identitetu. Vlastito ime prva je riječ koju dijete stalno čuje, a rani odgovor artikuliran kao riječ *hai* (da) cijeni se kao uspjeh i ohrabruje kao važan element *šitsuke*. Ostale riječi s kojima se dijete ubrzo upoznaje vezane su uz tjelesne funkcije kao što su hranjenje, puzanje, hodanje, oblačenje, pranje i kupanje. U svim slučajevima odgoj uključuje postupno ohrabrivanje samokontrole. Ne čeka se da dijete prirodno ovlada tim sposobnostima, nego ga se brižno usmjerava kako nešto ispravno učiniti, često uz jasno određenu fizičku pomoć, te uči kako nametnuti kulturalni red u svoj fizički razvoj. Tako se mala djeca, prije nego što krenu u dječji vrtić, poučavaju da kontroliraju svoje tjelesne funkcije, da prikladno sjede, jedu i govore te da gotovo ritualno odgovaraju na različite poticaje. Djeca uče razlikovati sebe od drugih tako da se jave kada se izgovori njihovo ime, nauče brinuti se o osobnim stvarima, razlikovati članove svoje obitelji od vanjskog svijeta pomoću različitih rituala povezanih s unutarnjim i vanjskim grupama, različitim ponašanjem i oslovljavanjem nauče razlikovati mlađu i stariju djecu (Hendry 2017).

Dijete uči kulturalni red o vremenu i prostoru. Razlike se očituju u jeziku, ali se naglašavaju i neverbalno, uključujući velikim dijelom rituale. Djetetov život podijeljen je u nekoliko jasno definiranih razdoblja u kojima se događaju različite aktivnosti. Vrijeme kada se jede, igra, kupa i ide van ritualno je odvojeno od drugih dijelova dana. Djecu se na različite načine uči razlici između biti u kući i izvan kuće. Na primjer, dijete se često pere prije nego što ga se obuče u odjeću određenu za van, češlja ga se, a na ulaznim vratima se izvodi ritual obuvanja cipela i izgovaranja posebnih fraza za odlazak. Na povratku se rabe drukčije fraze, skidaju se cipele, a dijete se može ponovno oprati kako bi se skinula prljavština vanjskog svijeta. Stariju se djecu ohrabruje da ispiru usta kada uđu u kuću, a tu će vještinu, očekivano, dijete razviti prije od vještine pranja zubi. Govor i ukupno ponašanje majke mijenja se dok su vani, čak i njezin tretman djeteta, jer vanjskom svijetu mora pokazati svoje javno lice (Hendry 2017).

U toj ranoj fazi djeca se izlažu suprotnostima kao što su sigurnost i povjerenje unutar doma i opasnosti i s njima povezani strahovi u vanjskom svijetu. Radi se jasna razlika između *uči* (unutar kuće), zajedno s ljudima koji tu pripadaju – *soto* (vanjski svijet), sigurnost (*anšin*) – opasnost (*abunai*), povjerenje (*šinrai*) – strah (*šinpai*), obitelj (*kazoku*) – drugi (*joso no hito*) (Hendry 2017: 153). Posebna se razlika uspostavlja na ritualne načine kao što su skidanje obuće i izgovaranje ustaljenih fraza, a ljudima se dodjeljuju unutarnje i vanjske uloge prema načinu na koji ih se prima i oslovljava. Ono što je unutra nastoji se povezati sa sigurnošću, nasuprot opasnosti koja se nalazi vani, što se izgrađuje tako da se negativne sankcije ili prijetnja njima pripisuju vanjskim silama kao što su demoni, duhovi, veliki psi, policajci, stranci i slično. Ta razlika između sigurnosti doma i opasnosti vanjskog svijeta nije sasvim oštra jer i unutar doma postoje opasnosti, a vanjski svijet je siguran sve dok se poštuju određena pravila (Hendry 2017).

DRUGA FAZA: SUSJEDSTVO

Za razliku od sigurnosti koja se potiče u prvoj fazi, u drugoj se fazi namjerno uvode pojmovi opasnost i strah. Dok će se na Zapadu vjerojatnije rabiti fraza ‘budi oprezan’, u Japanu se često čuje kako odrasli govore maloj djeci *abunai* (opasnost). Na početku je ta riječ povezana s opasnošću u kući koju mogu predstavljati štednjaci, utičnice i slično, a majke katkad oštro pljusnu dijete kako bi ga upozorile da se drži dalje od takvih stvari, podsjećajući ga tako na nešto njemu neugodno. Postupno se pljuske zamjenjuju prijetnjama kaznom, kojima se naglašava dihotomiju unutra/van. U tu se svrhu prizivaju nadnaravna bića, strane osobe, policajci i slično, a dobro poznata je kazna, iako se rijetko primjenjuje, da se dijete ostavi izvan kuće, osobito kad padne mrak (Hendry 2017).

U dobi od oko dvije godine djecu se ohrabruje da se igraju s drugom djecom u susjedstvu. U igri s drugom djecom dijete ulazi u interpersonalne odnose. Do te je dobi dijete naučilo na kojim se mjestima smije igrati, a koja treba izbjegavati, te slijediti upute odraslih. U

komunikaciji s prijateljima djeca primjenjuju terminologiju kojom se služe u obitelji pa se tako imenima starije djece dodaje sufiks kojim se stvaraju pojmovi ‘stariji brat’ ili ‘starija sestra’, a roditeljima druge djece obraćaju se s ‘tetka’ i ‘tetak’. Pojmovima koji se upotrebljavaju za bake i djedove djeca mogu oslovljavati druge starije osobe u susjedstvu. U igri je uvijek jasno koje je dijete starije, a koje mlađe, ali se od starije djece očekuje da budu primjer mlađima, da im popuštaju, jer oni još ne razumiju, te da općenito preuzmu određenu odgovornost za mlađu djecu. To je vrijeme kada se dijete uči nesebičnosti (*vagamama*), majke govore djeci da moraju posuđivati igračke svojim prijateljima. Kada to uspiju razumjeti, djecu se ohrabruje da misle o drugima i ovladaju svojim željama u interesu prijateljstva i sklada. Ohrabruje ih se da se stave u položaj drugog djeteta, da razmisle kako se to dijete osjeća te da vide kako bi se oni ponašali u takvoj situaciji. To je dio vježbanja neverbalne komunikacije i razvoja samosvijesti u djeteta kako bi razumjelo kako bi se drugi mogli osjećati (Hendry 2017).

Teži se tome da djeca koja se zajedno igraju budu *nakajoši* – u dobrim odnosima, u miru i skladu, sretni u igri sa svima. Odrasli to ističu kao važnu pripremu za nesmetane društvene odnose u životu. Svađe se obeshrabruju, a ako do njih dođe među djecom u igri, na neposlušno se dijete vrši velik pritisak kako bi se ispričalo. „Oprosti“ je jedna od nekoliko fraza za koje majke nastoje da ih djeca jasno izgovaraju. Drugo dijete mora prihvatiti ispriku kako bi se ponovno postiglo stanje sklada. Plakanje više nije dopušteno, a jednom kada se djeca pomire, trebaju opet biti vesela i *nakajoši*. Dijete koje plače sada se ismijava, a odrasli ohrabruju drugu djecu da ismijavaju plačljivka govoreći mu *okašii* – ‘čudan’ ili ‘neobičan’, različit od sretnog, veselog djeteta koje predstavlja ideal. Snaga te uvrede veća je kada se uzme u obzir drugi ideal – da djeca (kao i svi drugi ljudi) trebaju biti *đuuninnami* – ‘obični’, ‘poput svih drugih’. U ekstremnim slučajevima odrasli će popustiti djetetu koje nije sposobno ovladati sobom, ponovno zbog održavanja sklada i povjerenja (Hendry 2017).

U ovoj se fazi važnim smatra naučiti dijete da vodi brigu o vlastitim stvarima i da se pomalo osamostaljuje. Roditelji ohrabruju djecu da formuliraju poglede i izražavaju svoje mišljenje. Dijete treba razviti samopoznavanje, a ne samopouzdanje te razumjeti važnost ograničavanja osobnih interesa. Roditelji poučavaju djecu kako prepoznati vlastitu sebičnost i kako njome ovladati (Hendry 2017). Načela ponašanja koje dijete uči u susjedstvu poslije se formalnije učvršćuju u dječjim vrtićima. Ta načela sadrže suprotnosti zasnovane na idealnim ponašanjima i njihovim alternativama: veselo dijete (*akarui*) – dijete koje plače (*nakimuši*), sklad (*nakajoši*) – svađa (*kenka*), zabavljati se (*tanošimu*) – čudan (*okašii*), poput drugih (*đuuninnami*) – neobičan (*okašii*), usklađenost – ismijavanje, pripadanje – izostavljanje, suradnja – ostracizam, unutra – van (Hendry 2017: 154). Alternative se najprije obeshrabruju kao nešto suprotno od ideala, ali postupno postaju toliko neugodne da obeshrabrivanje više nije potrebno. U stvarnosti nema alternative. Ili će se surađivati ili biti izostavljen, ili će se biti sretan poput svih drugih ili biti ismijan. Sve se svodi na pitanje: biti dio grupe ili ne biti ništa. Na kraju se ne radi o izboru (Hendry 2017).

TREĆA FAZA: DJEČJI VRTIĆI /
DNEVNI CENTRI ZA BRIGU O DJECI

Treća faza u djetetovu predškolskom razvoju uvodi formalne društvene odnose u dječjem vrtiću ili u dnevnom centru za brigu o djeci (dalje u tekstu upotrebljavat će se samo pojam dječji vrtić, a odnosit će se i na dječji vrtić i na dnevni centar za brigu o djeci). Iako nisu dio obaveznog obrazovanja u Japanu, većina roditelja šalje djecu u dječje vrtiće na razdoblje od jedne do tri godine prije polaska u osnovnu školu. To se iskustvo djeci prikazuje kao “zabavno”, a prostor kao mjesto puno prijatelja. Namjera je uvesti djecu u život u grupi, a iako se na ovoj razini primjenjuje malo akademskog rada, puno se radi na socijalizaciji unutar razrednog konteksta. Kao i kod kuće, nastoji se stvoriti sigurno i skladno ozračje te se održavaju općenito pozitivni stavovi prema djeci. Rutina i ponavljanje najvažniji su as-

pekti procesa poučavanja, sažeti u brojnim svakodnevnim ritualima kojima se prenose važne navike. Neposlušnu djecu ili djecu kojoj je život u grupi težak i učitelji i druga djeca ignoriraju ili im se izruguju. Iako ritual ima očitu prednost u upravljanju velikim brojem male djece, služi i da bi svakoga pojedinog člana grupe naučio da uspostavi uredne osobne navike i ovlada svojim aktivnostima u interesu grupe vršnjaka (Hendry 2017).

Svi dječji vrtići u Japanu moraju raditi u skladu sa standardima i odredbama specificiranim u nacionalnim zakonima. Ciljevi i zadaci dječjih vrtića uključuju kultiviranje svakodnevnih navika nužnih za zdrav i siguran život, omogućavanje djeci da iskuse život u grupi i kultiviranje voljnosti da se djeluje u grupi, zametak suradnje i samopouzdanja te kultiviranje zanimanja za njihovo kreativno izražavanje kroz glazbu, igru, crtanje i druga sredstva. Roditelji vrednuju i ističu koliko je važno da njihova djeca imaju priliku iskusiti život u grupi i naučiti se veselo igrati s drugom djecom. Razvoj tih sposobnosti često se opisuje kao osnovni dio razvoja društvene osobe, a najbolje ih prenose roditelji i učitelji prije polaska u školu. Često se vidi kao način na koji djeca mogu prevladati sebičnost (*vagamama*) (Hendry 2017).

Poučavanje u dječjem vrtiću nastavlja se na ono čime se počelo kod kuće. Dolaskom u dječji vrtić, djeca se nađu u visokostrukturiranoj situaciji. Obično su podijeljena prema dobi tako da su u doticaju sa svojim vršnjacima. Naglasak se stavlja na stvaranje sretnog okruženja. Boravak u dječjem vrtiću povezuje se s *tomodači* (prijatelji) i *tanošimi* (zabava), a djeci se prije samog polaska u dječji vrtić govori da će se tu dobro zabavljati i steći prijatelje. Učitelji se koriste primjerom i ponavljanjem kao metodom poučavanja, a dnevne aktivnosti – pozdravljanje, pranje, hranjenje i tjelesne aktivnosti podupiru ovladavanje samim sobom. Svako dijete ima vlastitu opremu o kojoj se treba brinuti. Djecu se upoznaje s konceptom kolektivnog identiteta, a posebna se pozornost pridaje stvaranju nove grupe i identifikaciji djeteta s njom (Hendry 2017).

Kada dođu u dječji vrtić djeca se neko vrijeme smiju slobodno igrati na igralištu, ali se svaki dan u određeno vrijeme razred sastaje u svojoj učionici i prolazi kroz važan niz pozdravljanja koji obično uključuje sasvim ritualizirane pokrete i fraze te čitanje popisa učenika. Slične rutine prate posluživanje obroka, stanke te rastanak na kraju dana. Klavir ili orgulje dio su opreme propisane zakonom, a svaki učitelj mora znati svirati na njima. Tijekom dana djeca mnoge aktivnosti obavljaju zajedno, pjevaju ili plešu unisono, a učitelj im uvijek pokazuje što trebaju činiti. Naglasak je na jednakosti unutar grupe, a sva su djeca u istom razredu prijatelji i trebaju biti dobri jedni prema drugima. Konflikt i kompeticija se obeshrabruju, a od svakog se djeteta očekuje da jednako sudjeluje u različitim zajedničkim aktivnostima. U razredu se dijete svakome stalno obraća s ‘prijatelju’, ali ovdje prijatelj nije netko koga dijete bira, to je naziv za grupu u dječjem vrtiću koju dijete dijeli s drugom djecom. U učiteljevim očima sva su djeca jednaka i učitelj svakom djetetu posvećuje jednaku pažnju, a djecu koja pokušavaju dobiti više pažnje samo se ignorira. Namjera je takvog ponašanja utisnuti djetetu u svijest da je svijet pun ljudi poput njega čije su potrebe i želje jednako važne. I razlike u spolu svedene su na najmanju mjeru budući da su uniforme obično jednake za djevojčice i za dječake. U nekim se dječjim vrtićima imenu djevojčice dodaje sufiks *san*, a imenu dječaka sufiks *kun*, a u nekima se i za djevojčice i za dječake upotrebljava sufiks *čan* (Hendry 2017).

U dječjem vrtiću naglasak se stavlja na ‘zabavu’ pa se dijete koje ne želi ići u vrtić ili želi ostati s majkom naziva *okašii*, čudnim i neobičnim. Neprikladno je plakati na takvim mjestima, a ako dijete ne uspije ovladati sobom u ranim fazama, učitelji ga mogu ohrabriti da ipak uđe i uživa. Ako se plakanje nastavi nakon prvih tjedan dana, dijete će se ignorirati jer je učitelj zadatak učiniti drugoj djeci život *tanošii* pa nema puno vremena za neposlušno dijete. Povremeno može ohrabriti takvo dijete da se priključi, ali se ne diže nikakva buka zbog toga. I druga djeca takvom djetetu ne posvećuju puno pažnje, ali mogu razgovarati o čudnovatosti takva ponašanja. Djeca se trebaju zabavljati, a svatko tko se ne zabavlja vjerojatno je *okašii* (čudan, neobičan). Može potrajati neko vrijeme, ali plačljivo dijete uvidjet će

da mu se ne posvećuje pažnja te će na kraju naučiti steći potrebnu samokontrolu. Individualnost je važna, ali se mora razviti unutar ograničenja koja su postavili članovi grupe. Dijete koje povremeno odbija sudjelovati u aktivnostima koje je odredio učitelj, jednostavno će se ignorirati. Od učiteljevih je prijetnji važniji pritisak da se prilagodi koji se stvara unutar same grupe vršnjaka. Djecu se uči samokontroli u interesu grupe vršnjaka kojoj pripadaju (Hendry 2017).

Glavni je zadatak dječjih vrtića pokazati djeci *šūudan seikatsu* (život u grupi) kao pripremu za ulazak u školu. Među najvažnijim ritualima koji se uče jesu oni za početak i kraj dana, a imaju važnu ulogu u definiranju grupe dok se okuplja svaki dan. Mijenjanje cipela i odjeće pri dolasku u dječji vrtić rutina je slična onoj koja se prakticira pri ulasku u kuću te odvaja unutarnji prostor učionice od ostatka svijeta. Slijeđi važna ritualna aktivnost koja uključuje neke pokrete dok učitelj svira na klaviru, jednoglasno pjevanje pjesme s oduševljenjem, pozdravljanje te čitanje popisa učenika. Unutrašnjost se povezuje s grupom koja se okuplja i zajedno se zabavlja. Djeca uče cijeniti identitet grupe te shvaćaju da za njezinu dobrobit katkad moraju zanemariti osobne interese. Takvim poučavanjem djeca postižu nov vlastiti identitet kao članovi koji pripadaju kolektivu, surađuju i uživaju njegove dobrobiti (Hendry 2017).

Učitelj se cijelom razredu obraća personaliziranim kolektivnim pojmom *mina-san*, koji doslovno znači svatko – svi (*mina*) s pristojnim sufiksom (*san*) koji se upotrebljava za osobe. Od tako oslovljene djece očekuje se da jednoglasno odgovore *hai* (da). Upotrijebljen u posesivnom obliku pojam označava kolektivno vlasništvo nad opremom razreda i dječjeg vrtića te je tako svatko odgovoran za nju. Od djece se očekuje da će čuvati imovinu dječjeg vrtića jer ona pripada *mina-san* (svima). Ponašanje u grupi treba biti suradničko, a cilj je ostvariti skladne interakcije. Odrasli ohrabruju djecu da utječu jedni na druge kako bi surađivali u aktivnostima. Disciplinu u razredu ne nameće autoritet, disciplina se ostvaruje zajedničkim dogovorom i suradnjom. Stalno se ističe da se suradnjom može postići puno više nego pojedinačnim naporima. Suradnjom se izražava kolektivni identitet (Hendry 2017).

Hijerarhijske uloge unutar razreda dijele se prema strogoj izmjeni. Svaki dan dva ili tri učenika iz razreda imaju zadatak poslužiti hranu, svrstati druge u red ili predstavljati razred na nekim ceremonijama. Na taj način svako će se dijete oprobati u različitim ulogama. Time se osigurava da će dijete, koje traži od drugog djeteta da učini nešto, znajući da će jednom igrati istu ulogu, surađivati nadajući se da će i drugi surađivati kada ono to bude tražilo od njih. Svi članovi grupe vršnjaka postaju moćni agenti socijalizacije na toj razini razvoja, a disciplina se u razredu postiže ohrabrivanjem vršnjačkog pritiska (Hendry 2017).

Unutar dječjeg vrtića hijerarhijske razlike između grupa zasnovane su na školskoj godini. Mlađu se djecu ohrabruje da gledaju i uče iz postignuća starije djece, a dijete koje je na zadnjoj godini može dobiti zadatak da se prvih dana pohađanja dječjeg vrtića brine o novom djetetu tijekom vožnje autobusom. Okupljanje cijeloga dječjeg vrtića koristi se kao prikladno vrijeme tijekom kojega starija djeca demonstriraju svoje superiornije sposobnosti. Ponovno je riječ o izravnoj pripremi za jasne razlike koje će uslijediti između juniora i seniora u školi. Iako je naglasak na grupi i jednakosti, individualna se postignuća ne zanemaruju, a učitelji i djeca dobro znaju talente i sposobnosti svakoga člana svoje grupe (Hendry 2017).

Roditelji otvoreno traže od dječjih vrtića da kod njihove djece razviju samosvijest dovoljnu da mogu razumjeti druge i samopoznavanje u interesu održavanja skladnih društvenih odnosa. Prije nego što dijete krene u dječji vrtić, roditelji ispunjavaju detaljan obrazac o njegovim jakim i slabim stranama, o tome što voli, a što ne voli te o drugim pojedinostima, što učiteljima olakšava rad. Svaki dan djeca nose od kuće u školu i natrag malu bilježnicu koja učiteljima i roditeljima služi za međusobnu komunikaciju. Učitelji iz javnih dječjih vrtića posjećuju svako dijete jednom godišnje u njegovu domu, zanimajući se za cjelokupan život svakog člana razreda. Osim što u svome razredu imaju mogućnost iskusiti 'grupni život' i naučiti predvidjeti potrebe drugih, od djece se očekuje da razviju karakterne osobine kao što su ustrajnost i trud, neovisnost i samopouzdanje, samosvijest, kreativnost i sposobnost da izraze vlastito mišljenje (Hendry 2017).

Odgojem u ranom djetinjstvu dijete uči razliku između sebe i ostatka svijeta, uči ovladati samim sobom i na kraju uči da postoji ponašanje prikladno za vanjski svijet i ponašanje prikladno za različite grupe kojima pripada: ja (*đibun*) – drugi (*joso no hito*), sebičan (*vagamama*) – ljubazan, pažljiv (*jasaii omoijari*), vlastite misli i osjećaji (*honne, kokoro, hara*) – lice koje se pokazuje svijetu (*tatema, kao, kuči*) (Hendry 2017: 155). Dijete uči da se njegovo ‘ja’ razlikuje od drugih, ali mora ovladati različitim prezentacijama sebe koje zahtijeva vanjski svijet. Mehanizmi koji upravljaju interpersonalnim odnosima i kolektivnim aktivnostima zahtijevaju da se potisne sebičnost i pokaže prikladno lice (Hendry 2017).

5.2.

Odgoj za vrijednosti u osnovnoj i nižoj srednjoj školi

Priprema djece za život u društvenoj zajednici počinje prije svega u obitelji, ali u Japanu posebnu važnost u pripremi djeteta za novi identitet kao člana razreda i suradničkog člana vršnjačke grupe jednakih imaju dječji vrtići. Tu se vršnjačku grupu, koja se nalazi na dnu jasno definirane hijerarhije, priprema za ulazak u školu kada će se djeca identificirati sa svojim razredom. U Japanu se dijete obično ne pita koliko ima godina, nego koji razred pohađa. Odgovor smješta dijete na razvojni stupanj koji je svima razumljiv. Djeca se u školskom sustavu identificiraju kao seniori (*sempai*) ili juniori (*kohai*) i slijede prikladno ponašanje. Školske uniforme i oznake škole nose se i na mnogim javnim događanjima koja nisu vezana uz školu te okolina i na taj način može klasificirati djecu. Većina odgovornosti o djetetu prenosi se na školu i vjerojatnije je da će se nesreća ili incident koji uključuju dijete prije prijaviti školi nego roditeljima. Neprikladno ponašanje, čak i izvan školskih sati, odražava se loše na školu. Škole imaju važnu ulogu u oblikovanju djeteta. Naglasak je na važnosti ispravnog okruženja za razvoj djeteta. Polazi se od pretpostavke da svako dijete treba imati jednake šanse u korištenju prednosti sustava (Hendry 1995; Okano i Tsuchiya 1999; Vrcelj 2018).

U većini slučajeva djeca u Japanu ostaju s istom grupom vršnjaka tijekom cijeloga obaveznog obrazovanja. Ako je dječji vrtić bio uspješan u uspostavljanju važnosti identiteta grupe, učitelji će na kasnijim razinama obrazovanja imati manje disciplinskih problema. U osnovnim se školama red održava gotovo jednako kao i u dječjim vrtićima, pritiskom grupe vršnjaka. Učionica se tijekom cijeloga obrazovnog sustava doživljava kao grupa jednakih u kojoj se obveze i povlastice dijele što je moguće pravednije. Disciplina u razredima općenito je dobra. Razredi se dijele u manje grupe koje su zajednički odgovorne za različite zadatke. Ponašanje svakog člana pridonosi općoj sposobnosti grupe, a djeca uče pomagati jedni drugima. Tijekom cijeloga obrazovnog sustava naglašava se važnost brige o potrebama kolektiva. Učenike se ohrabruje da razviju snažnu odanost svojoj društvenoj grupi (svom razredu, sportskim timovima...). Jednakost i hijerarhija dva su načela s kojima se japansku djecu upoznaje tijekom cijelog školovanja. Dok su odnosi među razredima različitoga godišta strogo hijerarhijski, odnosi u razredu su jednaki i prijateljski. Uloga vođe, ali i podređenog, kao i vještine grupne organizacije i upravljanja uče se kroz dodijeljene uloge za vrijeme ručka (*kjušoku tooban* – učenici poslužuju ručak drugoj djeci; jede se u učionici s drugom djecom iz razreda i s učiteljem; čišćenje stolova ili brisanje podova u razredima), kroz ulogu predsjednika razreda i slične zadatke. Djeca kroz te uloge uče da nijedan posao, čak ni čišćenje, nije manje vrijedan, da svi jednako trebaju dijeliti uobičajene zadatke te da je održavanje škole svačija odgovornost (Cummings 1980; Hendry 1995; 2017; Okano i Tsuchiya 1999).

Cilj je japanskih učitelja razviti „cjelovite osobe“, radije nego neki uski individualni aspekt, smatra Cummings (1980), a njegova je glavna teza da su japanske škole imale transformirajući egalitarni učinak na društvo. Djeca idu zajedno kroz sustav, ali su svjesna svojih seniora i juniora prema školskoj godini (razredu). Svjesna su i razlika u sposobnostima, ali se one usmjeravaju prema dobrobiti grupe. Na razini osnovne škole ne potiče se kompetitivnost među pojedinom djecom, čak ni u sportu. Među djecom postoji neizbježno uspoređivanje, ali ono postaje važnije nakon prelaska u nižu srednju školu

(Hendry 1995; Okano i Tsuchiya 1999).

Japanske su škole ekstremno uređene te uzimaju veći dio života djece. Škole poučavaju djecu samodisciplini i kontroli te im na učinkovit i sustavan način dodjeljuje uloge koje ih očekuju u svijetu odraslih. Japanske škole oblikuju društvo poučavanjem ritmova i podjela vremena, koji se podudaraju s redom u poslovnim organizacijama, kako bi oblikovale disciplinirane radnike za tehnomeritokratski sustav koji zahtijeva visokosocijalizirane pojedince sposobne za pouzdan rad u rigoroznom, hijerarhijskom, dobro prilagođenom organizacijskom okruženju (Rohlen 1983; prema Hendry 1995).

U nižoj srednjoj školi započinje ozbiljna priprema za selektivne prijамne ispite za neobvezne više srednje škole i, eventualno, sveučilišta. U tom se razdoblju počinje pokazivati prava borbenost i posvećenost obrazovanju (Hendry 2017). U nižoj srednjoj školi poučavanje akademskih predmeta prerasta u intenzivno i strukturirano učenje činjenica te školski život zasnovan na rutini. Odnosi su organizirani izrazito hijerarhijski: učitelj – učenik, stariji učenik (*sempai*) – mlađi učenik (*kobai*). I radno je okruženje organizirano, disciplinirano i hijerarhijsko. U višoj srednjoj školi učenje je usmjereno na predavanja i sistematično je, što se hvali zbog visokih postignuća u matematici i znanosti, ali kritizira zbog monotonije i nedostatka kreativnosti tijekom priprema za ispite na kojima se provodi intenzivna selekcija (Hendry 1995; Okano i Tsuchiya 1999; Vrcelj 2018).

Kultura vršnjačkih grupa ili školska kultura na svom je vrhuncu u višoj srednjoj školi. Jaku diferencijacijsku ulogu imaju prijамni ispiti. Kultura više srednje škole karakteristična je za određenu školu i bitno se razlikuje od škole do škole. Na toj razini učenici postaju svjesni prirode i ranga srednje škole, što utječe na njihovu budućnost i karijerne prilike. U svakome školskom distriktu postoji elaborirani hijerarhijski labirint prema kojemu su srednje škole rangirane prema težini upisa. Različite srednje škole imaju bitno različite misije, pripremajući učenike za različita odredišta. Posljedično, razvijaju jasno odijeljene subkulture. Glavna je značajka kulture više srednje škole kompetitivna socijalizacija koja ide u smjeru prijамnih ispita na sve-

učilištima. Srednjoškolske ustanove izdvajaju mlade ljude na osnovi njihovih akademskih postignuća, predodređujući neke za voditeljske položaje, druge za njihove podređene. Kompetitivna priroda prijamnih ispita na sveučilištima primjer je selektivne funkcije i uloge krajnjeg razvrstavanja koje provode japanske srednje škole (Schools in Japan 2014; Vrcelj 2018).

5.3.

Vrijednosne poruke i odgojna uloga školskih uniformi

Za japansko se društvo često čuje da je uniformirano te da Japanci vole oblačiti uniforme i u svoje slobodno vrijeme. Razlog se sigurno može naći i u važnosti koju uniforme imaju tijekom cijelog obrazovanja japanske djece i mladeži. Uz to, uz školske se uniforme veže i cijeli niz vrijednosnih i odgojnih aspekata.

Uniforme za učenike (*gakusei fuku*) propisuje većina dnevnih centara za skrb o djeci, dječjih vrtića, osnovnih, nižih i viših srednjih škola. Školske uniforme (*koofuku*) važan su dio školske kulture i imaju važnu socijalizacijsku ulogu u Japanu, a namjera im je da odražavaju školski duh (*koofuu*), osiguraju red, disciplinu i solidarnost unutar škole (McVeigh 2000; Vrcelj 2018). Školske se uniforme uvode u Japanu 1879. kada su ih počeli nositi sinovi japanskih plemića (*kazoku*) koji su pohađali privatne škole. Do polovice 1880-ih i druge su škole usvojile uniforme oblikovane prema europskim vojnim uniformama. Jedan od razloga za uvođenje školskih uniformi bila je prilagodba na novu vrstu učionica (sa stolovima i stolicama) te omogućavanje mobilnosti učenika na nastavi tjelesnog. Drugi je razlog bio još uvijek aktualan stari sustav zasnovan na društvenom statusu, a školske su uniforme trebale pokazati da svi uče jednako, neovisno o tome. Škole su samostalno donosile odluku o uvođenju uniformi umjesto kimona koji je u to vrijeme nosila većina stanovništva. Ali i prije nego što su školske uniforme službeno uvedene, djevojke su same preuzele inicijativu i počele nositi *hakama* (odjeća slična hlačama) te tražile od škola da *hakama* postane pravilo. U Meiji razdoblju

uniforme se povezivalo s pojmovima „štedljiv i hrabar“ (*šitsu ditsu gooken*), što se odnosilo na mladiće i „dobra majka nacije u ratu“ (*joki gunkoku no haha*), što se odnosilo na djevojke. Pod utjecajem rusko-japanskog rata (1904. – 1905.) i među djevojčicama i među dječacima omiljene su postale „mornarske uniforme“, a to vrijedi i danas (McVeigh 2000).

Za većinu Japanaca prvo izlaganje i iskustvo s uniformiranom odjećom počinje na predškolskoj razini (dnevni centri za brigu o djeci, dječji vrtići). Škole kao moralne zajednice paze na to kako ih opaža vanjski svijet (*soto*). Učenici su ogledalo svake škole te školske uprave pozorno prate kako se ponašaju na putu do škole. Ako se učenici određene škole pojave s probušenim ušima, a učenice u pretjerano dugim ili pretjerano kratkim suknjama i slično, učenici iz drugih škola i njihovi roditelji mogu pomisliti da ta škola „nije poput srednje škole“ (*koko-rašikunai*) nego „škola s problemima“ (*konnan koo*). Takva je zbrinutost razumljiva jer je djece školske dobi sve manje pa se škole otimaju za njih. Stoga, biti „poput škole“ (*gakko-rašii*), s cijelim nizom naredbi, discipline i prihvaćanja službenih vrijednosti, tip je „institucionalnog lica“ (tj. *omote*), *imeđi* (slika) ili *gaikan* (vanjski izgled ili pogled izvana) koji škole nastoje ostvariti preko uniformiranih učenika (McVeigh 2000; Vrcelj 2018).

Uniforme simboliziraju hijerarhiju, društvenu kategorizaciju (amblem su pripadnosti određenoj grupi koji bi trebao usaditi osjećaj solidarnosti ili identifikacije te osigurati pridržavanje grupnih normi i standardiziranih uloga) te društvenu standardizaciju (ritualizacijom odjeće ili posjedovanjem odjeće ritualizirane od institucije, osoba izražava karakter ili barem razinu predanosti diktatima i normama grupe). Izgled se izjednačava s karakterom (neuredna odjeća znači i neuredan život). Uniforme se vide i kao „kočnica za (nepoželjno) ponašanje“ (*koodoo no bureki*) (Nomura 1993: 204; prema McVeigh 2000: 68, prev. a.).¹⁶ Neke škole propisima zabranjuju učenicima da

¹⁶ „brake on [unacceptable] behavior (kôdô no bureki)“ (Nomura 1993: 204; prema McVeigh 2000: 68).

skinu uniformu na putu prema kući poslije škole, a neke zahtijevaju od učenika da nose uniforme i u dane kada nema nastave, ali se održavaju klupske ili školske aktivnosti. Na taj se način osigurava da igraju ulogu učenika puno radno vrijeme (McVeigh 2000; Vrcelj 2018).

Učenici imaju različito mišljenje o uniformama. Najčešće ih opisuju pojmovima *matomari* (integracija), *šuudan seikatsu* (jedinstveni život), *šuudan koodoo* (jedinstveno ponašanje), *šozoku* (pripadnost), *ittaikan* (solidarnost) te *kjootsuu išiki* (zajednička svijest). Uniforme im pomažu da razviju jedinstvenu svijest. Istom odjećom razvija se osjećaj jedinstva i sigurnosti, njome se postiže da tijekom rada svi daju najbolje od sebe. Uniforme se povezuju s voljom da se slijede pravila, školska tradicija, školski identitet. Iako je teško doći do konačnog zaključka, može se reći da jedna trećina učenika jako podupire školske uniforme, jedna trećina im se jako opire, a jedna trećina ima pomiješane osjećaje (uniforme nisu loše, osiguravaju integraciju, ali i ograničavaju, u njima se ne osjećaju slobodno, kao da teže dišu) (McVeigh 2000).

5.4.

Godišnji događaji vezani uz djecu

Na početku poglavlja o odgoju za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu navedeno je da više obreda i ceremonija prati predškolski razvoj nego što ih čovjek ima sve zajedno do kraja života (Hendry 2017). Neki od tih obreda i ceremonija dio su godišnjih događaja vezanih uz djecu.

Za svako razdoblje u godini Japanci imaju posebne dane koji odražavaju poštovanje prema godišnjem dobu, tradiciju, svojevrsni su vodiči u svakodnevnom životu, a neki od njih su oblik inicijacije djece i mladih. U nastavku će se predstaviti neki godišnji događaji vezani uz djecu i mlade (Hendry 1995; Web of Japan 2017).

Otošidama (Novčani darovi za djecu). Tijekom novogodišnjih praznika djeca od roditelja i rodbine dobivaju posebne darove u novcu,

znane kao *otošidama* te se jako raduju dolasku nove godine, a posljednjih godina neki učenici nižih i viših srednjih škola dobiju između pet i deset tisuća jena po daru. Kada se zbroje svi *otošidama*, iznos može dosegnuti i nekoliko desetaka tisuća jena.

Novogodišnje igre. U ranija su vremena gotovo sva djeca sudjelovala u novogodišnjim igrama na otvorenom kao što su puštanje zmajeva i vrtanja zvrka (posebno za dječake) te igra slična badmintonu za djevojčice, koja se zove *hanetsuki*. Igre u zatvorenim prostorima uključivale su igru s *uta karuta* kartama kojom se ispitivala brzina sudionika u prepoznavanja pjesama iz *Hjakunin išū* (Stotinu pjesama od stotinu pjesnika) i igru na ploči koja se zove *sugoroku* i slična je igri trik-trak (*backgammon*). Za današnju su djecu, međutim, okruženu s puno različitih vrsta zabave, ove novogodišnje igre izgubile svoj prijašnji čar.

Hina Matsuri (Festival lutaka). *Hina Matsuri* slavi se 3. ožujka, kada proljeće nije više daleko. Na tome godišnjem događaju moli se za sreću i zdrav rast malih djevojčica. Na taj dan obitelji izlažu *hina ningjoo*, lutke obučene u tradicionalnu dvorsku odjeću, i zajedno s cvjetovima breskve prinose poslastice kao što su *sake*, rižini kolačići u obliku dijamanta (*hišimoči*) i okrugli kolačići od sušene riže (*hina arare*). *Hina Matsuri* štovanje proizlazi iz drevnog vjerovanja o ritualnom pročišćavanju. Nekoć se vjerovalo da se ljudska nedjela i nečistoće mogu isprati i pročistiti u obredima održavanima pored potoka. Poslije su u takvim ritualima korištene lutke napravljene od papira, a nakon razdoblja Edo (1600. – 1868.) lutke su se počele izrađivati u obliku *hina ningjoo*, kakav se vidi danas.

Dan djece. Taj se dan, koji pada 5. svibnja tijekom Zlatnog tjedna, tradicionalno zvao *Tango no Sekku* (poznat kao „Dan dječaka“), a određen je kako bi se malim dječacima zaželio zdrav rast i uspjeh u budućoj karijeri. Tradicionalni ukrasi bili su baloni od tkanine u obliku šarana, kao simbola izdržljivosti i upornosti (Hendry 1995), pričvršćeni na stupove (*koinobori*) i lutke s krinkom ratnika (*mušaningjoo*), a specijalne poslastice bile su knedle od riže zamotane u bambusovo lišće (*čimaki*) i rižini kolačići zamotani u hrastov list

(*kašivamoči*). U drevno doba peti se mjesec u godini smatrao lošim mjesecom, a peti dan toga mjeseca posebno nesretnim. *Tango no Sekku* najprije je razvijen kao godišnje štovanje ritualnog pročišćavanja kako bi se uklonila onečišćenja. Na taj dan uobičajilo se kupanje u vrućoj vodi koja sadrži lišće irisa. Smatralo se da ti listovi ne samo da imaju medicinska svojstva nego i da tjeraju zlo.

Šičigosan. Petnaesti studeni dan je kada se s dječacima u dobi od tri do pet i djevojčicama u dobi od tri do sedam godina posjećuju šintoistička svetišta kako bi se molilo za njihovu sigurnost i zdrav razvoj, zaštitu i dobru sreću u budućnosti. Tradicionalno, mali dječaci nose *haori* (japanski polukaput) i *hakama* (široke hlače s dubokim naborima sprijeda i straga), a djevojčice *kimono*, iako u novije vrijeme mnogi nose odijela i haljine. Na taj dan roditelji kupuju u svetištima slatkiš *čitose-ame* koji bi trebao prenijeti molitve za dug život, a kod kuće obitelji slave jedući rižu kuhanu s crvenim grahom (*sekihan*) i oradu koja se priprema cijela, s glavom i repom (*okaširatsuki no tai*).

U ovom se poglavlju govorilo o odgoju za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu u Japanu kroz tri faze razvoja (dom, susjedstvo i dječji vrtić) kojima je prvenstveni cilj usaditi u dijete kolektivni duh, osjećaj za hijerarhiju te poštovanje i ponašanje u skladu s redom i pravilima. Kratko je predstavljena i važnost obaveznog obrazovanja, odnosno osnovne i niže srednje škole. Veći je naglasak bio na socijalizacijskoj ulozi dječjeg vrtića u kojem se strukturiranim okruženjem i ritualima dijete priprema za ulazak u osnovnu školu. Smatra se da je dječji vrtić najvažnija karika u procesu oblikovanja poželjnih japanskih građana. Dijete u dječjem vrtiću uči i razvija vještine, usvaja vrijednosti i poželjna ponašanja kakva se u društvu očekuju od svakog pojedinca. Ako se dijete u dječjem vrtiću nauči samokontroli u interesu skladnih društvenih odnosa, neće imati problema s prelaskom u novu grupu (nova škola, novi posao...).

Spomenuto je da je kultura skup zajedničkih načela, vrijednosti, uvjerenja, životnih orijentacija, ideala i procedura te standarda ponašanja koje dijeli grupa ljudi i koji djelovanje pojedinaca čini shvatljivim drugim pripadnicima njihova društva (Haviland 2004). Naglasak je

stavljen na vrijednosti kao mnogostruke standarde koji upravljaju praktično svim načinima ponašanja (Rokeach 1973) te osiguravaju zajedništvo i opstanak određene grupe (Brezinka 1992). Procesom koji se naziva odgoj za vrijednosti prenose se na nove generacije vrijednosti koje se smatraju vitalnima za održanje određenog društva, a od pojedinaca se očekuje da ih usvoje i prema njima se vode u svome svakodnevnom životu. U ovoj se knjizi taj proces promatrao na primjeru Japana.

Nakon što su predstavljene neke osnovne činjenice o Japanu, upoznali smo se s japanskim vrijednostima za koje se smatra da su svojstvene Japancima i japanskoj kulturi. Potom smo se upoznali s formalnim obilježjima odgoja za vrijednosti, a zatim i s fazama i obilježjima odgoja za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu u Japanu. Upoznavanjem sa specifičnim japanskim vrijednostima tek smo zavirili u donji dio ledenog brijega, prema *Modelu ledenog brijega*, no nedostaje potpuniji uvid u njihovo razumijevanje. Često vrijednosti društva nisu potpuno istražene ili artikulirane jer ih je teško analizirati i zato što su duboko ugrađene u „zdravo za gotovo“ uzeti svjetonazor pojedinca, smatra Halstead (2005). Čak i kada postoje vrijednosne izjave, mnogo toga ostaje otvoreno. Ako se u jednoj od izjava kaže: „Svi se prema djeci trebaju odnositi s poštovanjem“, treba osigurati da svi razumiju što se misli pod „odnositi s poštovanjem“. Uz to, vjerojatno će postojati značajna razlika između proklamiranih vrijednosti i onih koje se podupiru u praksi. To upućuje na potrebu da se vrijednosti definiraju i artikuliraju jasno i s velikom preciznošću (Halstead 2005). Polazeći od potonjeg provedeno je istraživanje kako bi se bolje razumio nasumično odabran niz vrijednosti sagledan iz perspektive osobe koja je rođena i živi u Japanu, a rezultati će se predstaviti u sljedećem poglavlju.

常識

/ zdrav razum /

6. U potrazi za razumijevanjem japanskih vrijednosti: metodologija i rezultati istraživanja

U ovom će se poglavlju predstaviti metodologija i rezultati istraživanja provedenog radi postizanja dubljeg razumijevanja japanskih vrijednosti. Nasumično odabran niz vrijednosti ni po čemu nije specifičan samo za Japan, riječ je o vrijednostima koje se mogu pronaći u kulturama gotovo svih modernih društava. No zbog specifičnih obilježja japanske kulture očekuje se da će način na koji se te vrijednosti opisuju i razumijevaju u okviru japanske kulture biti specifičan u odnosu na druge kulture. Taj specifičan opis i razumijevanje vrijednosti, koje se mogu činiti očiglednima i svima jednako razumljivima, upravo je ono što se prema *Modelu ledenog brijega* nalazi u njegovu donjem dijelu, ono što je nevidljivo na prvi pogled, a što određuje i oblikuje ponašanja pojedinaca i odnose u društvu.

6.1. Metodologija istraživanja

Prema *Modelu ledenog brijega* važniji se dijelovi kulture, koji ponajprije uključuju vrijednosti određenog društva, nalaze ispod površine, u donjem dijelu ledenog brijega. Da bismo mogli razumjeti određeno društvo, njegovu strukturu i ponašanje njegovih pripadnika,

potrebno je poznavati i razumjeti vrijednosti kojima se vode u svo- me svakodnevnom životu. U teorijskom su dijelu rada predstavljene (osnovne i poželjne) japanske vrijednosti kao i procesi kroz koje se prenose na nove generacije, ali, kao što smatra Halstead (2005) i kao što se navodi u *Modelu ledenog brijega*, vrijednosti nije dovoljno samo poznavati, treba ih i razumjeti. Vrijednosti određenog društva mogu se razumjeti ako osoba boravi u toj kulturi i sama se upozna s njima i njihovim značenjem. Uvid u vrijednosti i njihovo razumi- jevanje može se steći i razgovorom s osobom koja je rođena i živi u toj kulturi. U nemogućnosti osobnog boravka u Japanu, odabrano je ovo drugo.

Cilj provedenog istraživanja bio je steći uvid u razumijevanje nasu- mično odabranog niza vrijednosti vezanih uz odgojno-obrazovni su- stav, obiteljski i svakodnevni život sa stajališta osobe koja je rođena i živi u Japanu. Da bi se taj cilj ostvario, krenulo se od sljedećega temeljnog istraživačkog pitanja: *Kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje čine osnovu japanske kulture?*

Iz tako postavljenoga temeljnog istraživačkog pitanja proizlaze sljede- ća specifična istraživačka pitanja:

Kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje oblikuju odgojno-obra- zovni sustav u Japanu?

Kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje oblikuju obiteljski život u Japanu?

Kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje oblikuju svakodnevni ži- vot u Japanu?

Ovdje je odabran namjerni i prigodni uzorak kao izvor bogat infor- macijama o temi koja se istražuje. Prema Brymanu (2012), namjerni uzorak je tip neprobabilističkog uzorkovanja u kojem istraživač ne odabire sudionike istraživanja nasumičnom metodom, već ciljano. Cilj je namjernog uzorkovanja strateški odabir sudionika kako bi bili relevantni za postavljena istraživačka pitanja. Uzorak ovog istraživa- nja čini jedna sudionica, a glavni je kriterij odabira bio da je riječ o osobi koja je rođena i odrasla u Japanu te govori hrvatski jezik. Uz

to, sudionica istraživanja je učiteljica engleskog i japanskog jezika (srednjoškolce poučava engleskom jeziku, a strance koji žive u Japanu japanskom), što je relevantno s obzirom na to da se u knjizi govori o važnosti odgojno-obrazovnih ustanova u prenošenju japanskih vrijednosti na djecu i oblikovanju poželjnih japanskih građana. Sudionica istraživanja živjela je u Hrvatskoj gdje je, kako sama kaže, otkrivala razlike između Japanaca i njihove zemlje i drugih kultura u različitim životnim aspektima, do najtananijih pojedinosti, što joj je omogućilo da objektivno sagleda svoju zemlju. Život i iskustvo u Hrvatskoj, kao i znanje hrvatskog jezika, omogućili su joj da dobije uvid u to kako Hrvati gledaju na Japan, kakve dojmove i kakva točna i pogrešna znanja imaju o njemu. Sudionica istraživanja prevodi knjige s hrvatskog na japanski te često vodi hrvatske delegacije u kulturne obilaskе u Japanu.

Uzimajući u obzir važnost osobnih iskustava, u ovom se istraživanju primjenjuje kvalitativna paradigma istraživanja. Halmi (1996) u svom radu ističe kako je kvalitativno istraživanje specifična vrsta istraživanja u kojem se isprepleću različite discipline, područja i predmeti istraživanja, a kvalitativna paradigma promatra socijalnu zbilju kao uređenu i na pravilima postavljenu stvarnost koja može biti spoznata u cijelosti. Prema Brymanu (2012), kvalitativno je istraživanje strategija istraživanja koja pri prikupljanju i analizi podataka naglasak stavlja na riječi, a ne na kvantifikaciji. Epistemologija kvalitativnih istraživanja može se, prema Brymanu (2012), izraziti dvama temeljnim načelima: prvo je načelo interakcija licem u lice kao najpotpuniji način sudjelovanja i promatranja misli drugoga ljudskog bića, a drugo načelo odnosi se na sudjelovanje u razgovoru, odnosno uživljanje u ulogu druge osobe kako bi se prikupilo socijalno znanje.

Intervju je u društvenim znanostima jedna od najčešćih metoda prikupljanja podataka. Prema Seidmanu (2006), cilj intervjuiranja nije tek puko dobivanje odgovora na postavljena pitanja i testiranje hipoteza već se u samoj osnovi intervjua nalazi želja za razumijevanjem živućih iskustava drugih ljudi i značenja koja oni pridaju tim iskustvima. U srži je istraživanja pomoću intervjua zanimanje za priče

drugih pojedinaca zbog njihove vrijednosti. Yin (2011) navodi kako svi intervjui uključuju interakciju između istraživača (intervjuista) i sudionika intervjua. Strukturirani intervjui u tom procesu pažljivo vode tu interakciju. Prvo, istraživač koristi formalni upitnik u kojemu su sadržana sva pitanja koja će biti postavljena u intervjuu. Drugo, istraživač preuzima ulogu intervjuista kako bi pokušao dobiti valjane odgovore od sudionika intervjua. Treće, istraživač će kao intervjuist nastojati provesti intervju jednako sa svakim sudionikom.

Prema prije navedenom izradio se protokol strukturiranog intervjua koji se koristio u ovom slučaju. Prije samog intervjua ishodila se suglasnost sudionice istraživanja za objavljivanje njezinih odgovora u ovoj knjizi. Dogovoreno je da će njezin identitet ostati anonimna te joj je dodijeljen pseudonim *I.Y.-san*. Zbog prostorne udaljenosti (sudionica istraživanja živi u Japanu) na pitanja je odgovarala putem e-pošte. Protokol sa svim pitanjima poslan joj je u svibnju 2014., a odgovori su prikupljeni od lipnja 2014. do studenoga 2016. godine. Na pitanja je odgovarala na hrvatskom jeziku, neovisno o redoslijedu pitanja u protokolu. Nakon što su odgovori prikupljeni, obrađeni i lektorirani, poslani su sudionici istraživanja koja je dala svoju suglasnost da u tom obliku mogu biti publicirani.

OGRANIČENJA I OČEKIVANI ZNAKSTVENI DOPRINOS ISTRAŽIVANJA

Važno je navesti ograničenja koja čine razgovor sa samo jednom sudionicom istraživanja te činjenicu da istraživačica ne govori japanski jezik, što se odrazilo na istraživanje literature, i nikada osobno nije bila u Japanu. Zbog prostorne udaljenosti (sudionica istraživanja živi u Japanu) na pitanja je odgovarala putem e-pošte pa se nisu mogla u potpunosti ostvariti osnovna načela kvalitativnog istraživanja (Bryman 2012), osobito interakcija licem u lice. Odgovori odražavaju osobno mišljenje i osobni doživljaj sudionice istraživanja, a interpretacija odražava osobni doživljaj istraživačice. Iako su odgovori sudionice istraživanja sveobuhvatni, iscrpni, kvalitetni, metodološ-

ki opravdani i u suglasju s istraživanjima autorice koja se navode u teorijskom dijelu, važno je još jednom spomenuti da je riječ o pogledu na japansku kulturu i japanske vrijednosti samo jedne osobe i uvidima iz samo jedne perspektive, na osnovi kojih se ne mogu izvoditi potpuno objektivni i generalizirajući zaključci. Predstavljene japanske vrijednosti i obilježja odgoja za vrijednosti u Japanu odabir su istraživačice koja je svjesna da daje prikaz samo jedne od brojnih strana japanske kulture, vrijednosti i odgoja.

Očekivani znanstveni doprinos vidi se u tome što je riječ o rijetkom istraživanju o vrijednostima u Japanu na hrvatskom jeziku. Prikupljeni podaci moći će poslužiti za stvaranje jasnije slike o japanskim vrijednostima i njihovu razumijevanju, a nastavno na potonje o kulturi i odgoju za vrijednosti u Japanu

PREDSTAVLJANJE REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Odgovori sudionice istraživanja iznimno su koncizni i detaljni te je zaključeno da bi se izdvajanjem pojedinih njihovih dijelova za potrebe analize i interpretacije izgubila kvaliteta, kao i važna promišljanja o pojedinim vrijednostima koja je u njima iznijela. Stoga je odlučeno da se predstave cjeloviti odgovori sudionice istraživanja prema specifičnim istraživačkim pitanjima. Redoslijed odgovora ne odgovara nužno redoslijedu kojim je ispitanica odgovarala na pitanja. Budući da je u japanskom obrazovnom sustavu, a onda i u cijelome japanskom društvu sve regulirano na vrlo visokoj razini, literatura koja obrađuje temu japanske kulture, vrijednosti te odgoja i obrazovanja donosi konzistentne podatke koji se mogu iščitati i iz odgovora sudionice istraživanja. Stoga nije bila potrebna posebna analiza, nego se na kraju daje sažetak glavnih promišljanja sudionice istraživanja te korelacija s rezultatima istraživanja literature.

6.2. Rezultati istraživanja

Rezultati istraživanja, odnosno odgovori sudionice istraživanja predstaviti će se prema specifičnim istraživačkim pitanjima.

KAKO SE OPISUJU I RAZUMIJU VRIJEDNOSTI KOJE
OBLIKUJU ODGOJNO-OBRAZOVNI SUSTAV U JAPANU?

Odgovori na ovo specifično istraživačko pitanje dobiveni su u odgovorima na pitanja o obilježjima i subjektima odgoja u Japanu, cijelovima odgoja te pitanjima o sustavu obrazovanja i ulozi i položaju učitelja u procesu obrazovanja i u japanskom društvu.

Kako biste opisali odgoj u Japanu? Koja su obilježja odgoja u Japanu? Prema kojim "uputama", vrijednostima se odgajaju djeca u Japanu?

Možda moj odgovor neće biti onakav kakav ste očekivali postavivši ova pitanja, ali odmah sam pomislila na nešto vrlo karakteristično za Japance, duboko usađeno u njihovu dušu pa ću o tome pisati jer je to čvrsto vezano uz odgoj.

To je *doošiki*, u prijevodu na engleski *common sense*, a na hrvatski *zdrav razum*, ali japanska riječ *doošiki* ima puno šire značenje od engleskih i hrvatskih riječi.

Doošiki obuhvaća osnovna znanja koja neka osoba, pogotovo punoljetna, mora imati. To su osnovna znanja o ponašanju u svim okolnostima i osnovna znanja iz općeg obrazovanja te osnovna znanja o pojavama u društvu i svijetu u kojem živimo. Znači, i osnovni osjećaji koje smatramo da svaki čovjek posjeduje, ali tu riječ rjeđe upotrebljavamo u tom značenju.

Doošiki je vrlo važan u našem svakodnevnom životu, u društvu, na poslu i dr., pogotovo kad je riječ o ponašanju. Kada kažemo da neka osoba nema *doošikija*, to je jedna od najoštrijih negativnih ocjena o toj osobi, i ta osoba bi mogla biti izbačena iz svoga kruga prijatelja i iz društva, izgubiti svoj status, ulogu,

posao... Čak i ako, kojom srećom, ne bi doživjela tako nešto, ljudi bi je gledali kroz obojene naočale kao nenormalnu osobu.

I kada netko ne zna nešto što bi svakako trebao znati, često mu kažemo: „To (znanje) je *đoošiki*!“

Naravno da smo tolerantni prema strancima. Znamo da se ljudi ponašaju drukčije ovisno u zemlji, okolnostima i civilizaciji i da svaki narod ima svoj *đoošiki*. Ali, ipak, kada sretnemo stranca koji ne zna najosnovnija pravila lijepog ponašanja, katkad kažemo da taj stranac nema *đoošiki*.

Odgoj sadrži puno toga, ali naučiti djecu *đoošikiju* što prije i što je moguće bolje, što savršeniije, po mom je mišljenju najvažniji dio odgoja. Jer i osoba s visokom naobrazbom teško će proći u ovoj zemlji bez *đoošikija*. Ali moram reći da zahvaljujući *đoošikiju* stvari teku glatko i dobro funkcioniraju.

Kada ste pisali o obrazovanju, rekli ste kako danas roditelji puno očekuju od škole i puno toga što bi djeca trebala naučiti kod kuće, od njih, smatraju da će naučiti u školi. Odnosi li se to i na đoošiki? Očekuje li se da škole razvijaju u djece đoošiki ili je to zadatak roditelja?

Postavili ste dobro pitanje. Nikad nisam tako razmišljala o tome.

Po mome mišljenju, *đoošiki* se ipak uči kod kuće, uglavnom od roditelja, baka i djedova. Jer, kaže se ovako: On nema *đoošiki*. Naravno, jer njegovi roditelji nemaju *đoošiki*. Ili: Ona ne zna *đoošiki*, vjerojatno je takva i njezina obitelj.

To su osnovna znanja o ponašanjima i običajima koja trebamo naučiti kako bismo postali normalne (japanske) punoljetne osobe pa mislim da ga smatramo nečim što se uči u obitelji. Jedino osnovno opće znanje, koje *đoošiki* obuhvaća, možemo očekivati da i škola uči djecu. Ali to znanje uključuje nešto što se mijenja s vremenom, stoga škola i usađuje u djeci naviku stalnog praćenja okolnosti i svijeta.

Tko odgaja djecu u Japanu?

Obično roditelji, ali i djedovi i bake ako žive s djecom. Međutim, dandanas roditelji očekuju da škola ima veću ulogu u tome nego nekada. Roditelji provode puno manje vremena sa svojom djecom jer sada i većina majki radi pa vjerojatno ne stignu obaviti sve što je potrebno za svoju djecu. Možda sam o tome već pisala u odgovoru na neko drugo pitanje.

Kakav je odnos Japanaca prema obrazovanju?

Japanci osjećaju važnost obrazovanja, osobito roditelji. Roditelji žele svojoj djeci puno sreće u budućnosti, a sreća im najčešće znači njihovo zaposlenje u dobrim ili poznatim kompanijama ili ustanovama te uspjeh i unapređenje na poslu. Za to je potrebno završiti studij na dobrom sveučilištu jer su velike i bogate tvrtke sklone diplomiranim studentima poznatih sveučilišta. Stoga se roditelji trude i čine sve kako bi njihova djeca studirala na dobrim sveučilištima. Za upis na svako sveučilište učenici koji završavaju višu srednju školu (nešto poput gimnazije) trebaju proći prijamni ispit. Konkurencija je velika za upis na dobre fakultete poznatih sveučilišta. Stoga se učenici godinama pripremaju za prijamne ispite sveučilišta na kojima žele studirati. Kako? Navečer, nakon obične škole, idu u dodatnu školu. Naravno, učenje u takvim školama trebaju platiti. Ali kada je riječ o obrazovanju njihove djece, roditelji nastoje platiti, čak i ako obiteljski budžet nije u dobrom stanju i trebaju smanjiti troškove života. Jer obrazovati se ili, bolje rečeno, završiti studij na dobrom sveučilištu smatra se vrlo važnim. Neki misle da djeca trebaju učiti u dobroj srednjoj školi kako bi položila prijamne ispite na dobrim sveučilištima. Ali i za upis u takve srednje škole trebaju položiti prijamni ispit. Stoga i djeca koju roditelji žele poslati u dobru srednju školu, uče u dodatnoj školi.

Mnogi učenici puno uče s namjerom da se upišu na sveučilišta čija imena dobro zvuče, a ne na fakultete na kojima bi studirali

predmete koji ih zanimaju. Važnije im je diplomirati na dobrom sveučilištu nego studirati ono što žele jer poznate tvrtke širom otvaraju vrata upravo takvim ljudima.

Nije lako položiti prijamne ispite, ali kaže se da kada se student jednom uspije upisati na sveučilište, lakše je završiti studij nego u drugim zemljama. Zato djeca većinu vremena koje je određeno za opuštanje i igru troše na učenje i pripremanje za prijamne ispite. Mnoga djeca koja u ranom djetinjstvu uče svirati kakav glazbeni instrument ili se bave sportom, odustanu od toga kada dođe vrijeme da trebaju uložiti više energije za pripremu prijamnih ispita.

Trebaju li djeca toliko vremena posvetiti učenju, žrtvujući svoj hobi i svoju razonodu? Mogu li studenti sa zadovoljstvom učiti predmete koji ih ne zanimaju? Jesu li oni koji su se uspješno zaposlili u takozvanim dobrim tvrtkama i napredovali u poslu sretni ljudi? Nalazi li se sreća čovjeka samo u tome? Jesu li svi ljudi isti i usrećuju li ih iste stvari? Često postavljam takva pitanja i odgovaram si da to uopće nije točno.

I sve više ljudi misli tako. Stoga se na nekim sveučilištima počeo mijenjati postupak prijamnih ispita i upisivanja. I kompanije mijenjaju način zapošljavanja mladih ljudi pa se nadam da će se općenito promijeniti mišljenje ljudi o obrazovanju i vratiti pravo značenje obrazovanja u naš život. Obrazovanje izgrađuje čovjeka kao potpunu osobu te i ta osoba i društvo koje je okružuje mogu voditi sretan život u pravom smislu.

Kakva je uloga i kakav je položaj učitelja u društvu?

Položaj učitelja drastično se promijenio u zadnjih nekoliko desetljeća.

Dok sam bila u osnovnoj školi učenici su poštovali učitelja čije su riječi bile zakon. I učenikovi roditelji poštovali su i uvažavali učitelja svoga djeteta.

Sada djeca drukčije postupaju prema svojim učiteljima, vjerojatno zato što ih drukčije doživljavaju. Ponašaju se prema

njima kao prema običnim odraslim osobama poput susjeda i rođaka. Vjerojatno je to utjecaj roditelja koji se i sami potpuno drukčije ponašaju prema učiteljima svoga djeteta.

Današnji roditelji imaju previše zahtjeva koji se tiču načina i metoda odgoja i obrazovanja u školi. Neki čak sebično propisuju kako učitelji moraju raditi, odnosno što ne smiju raditi, a sve isključivo u koristi njihova djeteta. (U Japanu takve roditelje zovemo *monster parents*.) Takvi se postupci i ponašanje roditelja nekoć ne bi mogli ni zamisliti. Kako to da se sadašnji roditelji tako ponašaju prema učiteljima? Mislim da je to zbog njihove visoke naobrazbe. Nekad postotak roditelja sa završenim fakultetom nije bio tako visok, a s druge su strane bili diplomirani učitelji. Zbog toga je većina roditelja mislila da učitelji puno više znaju o svemu od njih pa nisu ni pomislili da bi mogli komentirati njihovu nastavu i njihov rad, a kamoli im prigovarati. Sada, kad puno više roditelja završava visoku školu, a mnogi i poslijediplomske studije, učitelje ne doživljavaju kao osobe s visokom naobrazbom nego kao „obične“ ljude kojima mogu reći svoje mišljenje. I tako su učitelji sada pristupačniji i djeci koja, za razliku do roditelja, ne zahtijevaju previše i ne prigovaraju.

Zbog novih okolnosti učitelji sada mnogo uče, pronalaze bolje metode poučavanja, vježbanja i discipliniranja učenika i zajedno s drugim učiteljima održavaju seminare vezane uz to. Od škola dobiju puno zadataka, pogotovo za vrijeme školskih praznika, tako da nemaju odmora, nego rade kao kada imaju nastavu. U jednoj sam televizijskoj emisiji vidjela da su neke škole ili gradovi naložile učiteljima da neko vrijeme rade u trgovinama kao prodavači. Jedan stariji učitelj, tipičan ozbiljni profesor, imao je teškoća jer nije znao kako pristupiti kupcima, kako ih ljubazno uslužiti. Stoga ga je opomenuo vrlo mlad dečko, student koji je duže radio u toj trgovini, jer taj profesor se nije osmjehivao kupcu i nije znao ljubazno s njim razgovarati. Učitelji su dobili ovaj zadatak kako bi naučili da treba stalno razmišljati kako se drugi osjećaju i pristupati ljudima

misleći na njih. Taj je profesor sigurno puno naučio radeći kao prodavač. Najprije se uvjerio koliko ne zna o nekim stvarima potrebnima u životu i naučio je ponašati se misleći na one s druge strane. Vjerojatno je doživio i veliki šok kad ga je opomenula osoba koja bi mu mogla biti dijete i koja nema toliko životnog iskustva kao on. Ali vjerujem da taj profesor sada, nakon pouke koju je dobio u trgovini, puno lakše komunicira s učenicima i roditeljima.

Sadašnji su učitelji stalno zauzeti, ali rekla bih da su sve bolji, što je veoma važno. Međutim, ima i problema. Budući da neki učitelji ne podnose zahtjeve roditelja ili usavršavanja za učitelje, odustaju od svoje karijere. Stoga nedostaje učitelja u srednjoj životnoj dobi, koji bi mogli biti najaktivniji.

Usput, sadašnji roditelji previše očekuju od škole. Djeca neke stvari moraju naučiti kod kuće, od njih. Roditelji imaju veliku ulogu u odgoju i discipliniranju djece, ali ima ih koji se odreknju te uloge i zahtijevaju da je preuzme škola. Znam da je sada uobičajeno da oba roditelja rade i nemaju vremena, ali ako nisu svjesni roditeljske uloge i odgovornosti, mislim da nemaju pravo imati djecu.

Postoje li razlike među učiteljima ovisno o školskoj ustanovi u kojoj rade (predškolske ustanove, osnovne škole, srednje škole, sveučilišta)?

Da bismo bili učitelji u srednjoj školi (mi imamo dvije vrste srednje škole, nižu u koju učenici idu nakon osnovne škole, i višu u koju idu nakon niže srednje škole) trebamo završiti učiteljski fakultet ili druge fakultete na kojima se polažu dodatni predmeti potrebni za certifikat učitelja. Na velikom broju fakulteta može se steći certifikat jer održavaju predavanja iz predmeta potrebnih za to.

Isto vrijedi za certifikat učitelja u osnovnoj školi, ali je broj fakulteta, odnosno sveučilišta koji nam daju prilike da ga steknemo ograničen.

Da bismo se zaposlili u javnoj osnovnoj ili srednjoj školi, tj. gradskoj, prefekturnoj ili državnoj školi, uz certifikat (certifikat nije dovoljan za zapošljavanje u javnoj školi) treba položiti ispit koji održava svaka prefektura i država, a uvjeti za zapošljavanje u privatnim školama razlikuju se od škole do škole.

Za dobivanje certifikata odgojitelja u vrtiću treba položiti državni ispit kojemu imaju pravo pristupiti osobe sa završenom, najmanje, višom srednjom školom. I za certifikat odgojitelja u jaslicama treba položiti državni ispit. Ispitu imaju pravo pristupiti i oni koji su završili samo nižu srednju školu, ali jedino s radnim iskustvom u nekoj dječjoj ustanovi.

Za posao profesora na sveučilištu nema pravila. Najčešće neki od njih, koji su ostali na svome fakultetu i dalje studiraju i istražuju kao poslijediplomski studenti, počinju raditi i predavati na fakultetu, ali i oni koji su radili ili još uvijek rade u tvrtkama kao vrhunski istraživači poučavaju na fakultetu povremeno ili trajno.

KAKO SE OPISUJU I RAZUMIJU VRIJEDNOSTI KOJE OBLIKUJU OBITELJSKI ŽIVOT U JAPANU?

Odgovori na ovo specifično istraživačko pitanje dobiveni su preko odgovora na pitanja o obitelji te rodnim ulogama (položaj muškarca, žene, djeteta, starije osobe) u obitelji, društvu, na poslu, u školi.

Kakva je uloga obitelji u Japanu?

Mislím da je uloga obitelji u Japanu jednaka kao u Hrvatskoj. Ali čini se da su veze među članovima obitelji čvršće u Hrvatskoj. Imate puno više kontakata, češće se viđate, a ako to ne možete, barem se čujete. I više pomažete jedni drugima. U novije vrijeme u Japanu odrasla djeca koja se osamostale ne posjećuju svoje roditelje tako često, čak ni kada im treba pomoći, ne pruže im ruku tako lako, kažu da imaju svoj život i da ne-

maju vremena. Neki potraže svojim starim roditeljima starački dom i pomognu im da se u njega smjeste, ali im poslije nikada ne dolaze u posjet ili samo jedanput u godini. Još su slabiji odnosi među braćom i sestrama, pogotovo kada je netko od njih, ili svi oni, stupio u brak. Često se godinama ne vide i ne čuju. Naravno, ima i obitelji čiji su članovi međusobno čvrsto povezani, ali je takvih puno manje nego u Hrvatskoj.

Kakva je uloga i kakav je položaj muškarca u obitelji, u društvu, na poslu?

Nekada su muškarci bili svugdje glavni – u obitelji, u društvu i na poslu.

Kod kuće su svi članovi obitelji morali slušati glavnu mušku osobu – djeca svoga oca, žena svoga muža i starija majka svoga sina (ako su u istoj kući živjele tri generacije), bez obzira na to slažu li se s tom osobom ili ne. Za stolom nitko nije smio uzeti štapiće za jelo dok glavna osoba ne bi uzela svoje štapiće i počela jesti.

Nakon oca, najstariji je sin imao najveće pravo odlučivanja o svemu što se ticalo obitelji. Mlađi sinovi, kćeri i majka imali su manja prava u odnosu na oca i najstarijeg sina. Znači, bitan je bio spol pa dob, što je vrijedilo i u društvu i na poslu.

Ta se tradicija znatno promijenila, pogotovo u obitelji. Naravno, djeca poštuju svoje roditelje i slušaju ih, što je sasvim normalno i tako treba biti. Ali što se tiče prava na iskazivanje svoga mišljenja i donošenja odluka vezano uz obitelj, mislim da nema više razlike između oca i majke i između muškog i ženskog djeteta.

Na poslu, međutim, ta se tradicija uporno zadržava, iako je sada manje vidljiva. Na vrhu hijerarhije još je uvijek puno više muškaraca. Ali osjećam da su tome katkad i žene krive. U pojedinim slučajevima ili u nekim poslovima žene pred muškarcima same sebe ponižavaju, pokazuju tobože poštovanje prema njima, dodvoravaju im se, a neke čak u tome uživaju! Muškarci

koji dugo rade u takvim okolnostima i nesvjesno postaju arogantni. Tako žene katkad same stvaraju takvu situaciju.

Japan, koji je nekada bio *male dominated society*, mijenja se i napreduje prema spolnoj ravnopravnosti, iako je još daleko od Amerike i Europe. Ali ono što se ne može promijeniti i što dokazuje spolnu neravnopravnost u prošlosti i u sadašnjosti, jest jezik. U našem jeziku ima puno riječi kojima se služe isključivo muškarci i onih kojima se služe isključivo žene. Posebno se u razgovoru među bliskim osobama osjeća da su muškarci ipak u „višem razredu“.

Kakva je uloga i kakav je položaj žene u obitelji, u društvu, na poslu?

U usporedbi s drugim zemljama, žene su u Japanu u podređenom položaju. Kao što sam odgovorila na pitanje o položaju muškaraca, neke žene u tome uživaju. Dok postoje takve žene, takvo se stanje neće puno promijeniti.

U gotovo svakoj organizaciji, ustanovi, kompaniji na vrhu su samo muškarci. U Hrvatskoj sada imate predsjednicu države, kod nas je to nezamislivo. Na takvim izborima ženā nema ni među kandidatima. Kada hrvatsko izaslanstvo nekoga grada ili države posjeti Japan, svaki put se iznenadimo koliko ima žena među gostima, često čak i više nego muškaraca, a predstavnici domaćina su uglavnom muškarci. Naš premijer pokušava povećavati broj žena u vodstvu kompanija i u ustanovama, ali mislim da neće biti lako jer je u nas duboko usađena tradicija. Do prije petnaestak godina uredski posao žena uključivao je i posluživanje čaja svakom zaposleniku odjela, iako to nije navedeno u ugovoru. Sada više nije tako, ali ne zato što taj posao obavljaju i muškarci, nego zato što svi uzimaju čaj iz automata. Moglo bi se reći da je glavna uloga žena nekad bila podržavanje muškaraca. Nisu smjele prekoračiti tu granicu i preuzeti inicijativu u poslu, a tako je još uvijek u nekim stvarima i situacijama. Donedavna su i plaće žena bile manje nego plaće

muškaraca. Još je uvijek normalno da žena vodi kućanstvo, bez obzira na to što ima isto radno vrijeme kao i njezin suprug. A kada joj pomogne u kućanstvu, zahvali mu se lijepim riječima jer je to ipak nešto iznimno.

Sada je svugdje proglašena ravnopravnost spolova i čini se da se i ostvaruje, ali su te promjene tek površinske. Za stvarno ostvarivanje ravnopravnosti potrebno je promijeniti svijest ljudi, a za to treba puno vremena.

Kakva je uloga i kakav je položaj djece u obitelji, društvu, školi?

Natalitet stalno opada u Japanu. To se stanje jasno vidi u svakodnevnom životu, bez statističkog promatranja. Sve više ljudi ne ulazi u brak, ostaju sami cijeli život. Oni koji sklapaju brak, to čine sve kasnije pa mnogi od njih ne namjeravaju imati djecu. Puno bračnih parova koji ulaze u brak u mladosti, ispočetka ne namjerava imati djecu. I u obitelji s djecom riječ je o jednom djetetu ili njih dvoje, a kada čujemo za troje djece, govorimo o velikoj obitelji.

Zato roditelji, škole i društvo više paze na djecu, više poštuju svako pojedino dijete. Djeca su stekla ljudska prava jednako kao odrasli, katkad čak i više. Do prije nekoliko desetljeća djecu su ponižavali, nisu imala uobičajena ljudska prava. Hrana koja im se nudila u školama bila je katastrofalna. Ako nisu imali roditeljsko izvješće o lošem zdravlju njihove djece, učitelji su tjerovali i djecu slabe tjelesne kondicije da sudjeluju na satovima tjelesnog odgoja i trče s ostalom djecom. U školi se redovito mjeri visina i težina učenika i pritom učenici moraju skinuti odjeću i ostati samo u gaćicama. I djevojčice u višem razredu nisu iznimka. Iako bi ih odvojili od dječaka, mjerio ih je njihov razrednik, umjesto neka druga učiteljica, razrednica drugog razreda. Sjećam se kako je bilo neugodno skinuti odjeću u prisutnosti muškarca. Puno je toga čime bi se moglo dokazati nizak položaj djece, na što današnje majke ne bi nikako pristale pa bi sigurno tužile školu.

Ali prevelika pažnja prema djeci ima negativnu posljedicu: djeca su u najnovije vrijeme jako razmažena, slabija od nekadašnje djece, pogotovo psihički, nisu „otporna“ na nepovoljne okolnosti.

Unatoč tome, cijenim sadašnji položaj djece, odnosno poštovanje ljudskih prava djeteta jer je svako dijete čovjek, kao i svaka odrasla osoba.

Kakva je uloga i kakav je položaj starijih osoba u obitelji i društvu?

Mi tradicionalno poštujemo starije ljude i u obitelji i u društvu. Riječi starijih osoba bile su zakon i mlađima nije bilo lako prigovoriti im.

Nekada su u istoj kući živjele tri generacije, djeca su odrastala slušajući priče djedova i baka i učeći životne mudrosti. Stari ljudi imali su važnu ulogu kod kuće kada su roditelji radili vani. Sada su takve obitelji rijetkost. Budući da se mladi nastoje što prije odvojiti od svojih roditelja, umirovljenici uglavnom žive sami. Velik postotak starog stanovništva živi potpuno sam, čak i oni koji su bolesni i trebaju posebnu brigu, što je jedan od najvećih problema u Japanu.

Izgubivši važnu ulogu kod kuće, umirovljenici često sudjeluju u dobrovoljnim radovima koje organizira svaki grad. Čuvari parkirališta za bicikle uglavnom su stari volonteri, što je važan posao jer u Japanu mnogi idu na posao i u školu biciklom do željezničke stanice pa onda vlakom. U blizini svake stanice nalazi se barem jedno parkiralište za bicikle, a najčešće ih ima više. Budući da bicikala ima mnogo, umirovljenici uređuju prostor parkirališta i provjeravaju jesu li bicikli postavljeni kako treba. Na nekim parkiralištima treba platiti mjesto za bicikl. Tada čuvari obavljaju i naplatu. Osim čuvara parkirališta za bicikle, volontere i volonterke najčešće vidim kako čiste javna mjesta od korova, na primjer oko drvoreda na ulicama, u parkovima i drugdje. Ima još puno drugih poslova koje obavljaju stari volonteri.

Mi Japanci imamo najduži životni vijek u svijetu i stari ljudi su sve aktivniji. Putuju po cijelom svijetu. Većina putnika u grupama na organiziranim putovanjima su umirovljenici. Poznajem i puno ljudi koji se bave planinarenjem. Mnogi odlaskom u mirovinu počinju studirati na fakultetu s mladim studentima ili učiti nešto novo. Jedna od maminih prijateljica postala je tako medicinska sestra i počela raditi u bolnici s mlađim sestrama, i još uvijek radi.

A bit će sve više starih ljudi u Japanu i sve manje djece. Stari ljudi bi na neki način mogli postati teret za državu, ali se nadam da će uživati u životu i ostati zdravi radeći za sebe i druge.

Sad ću nešto reći o starijim ljudima. Ne o starim ljudima, nego o osobama koje imaju malo više godina. Ono što sam rekla u prvom dijelu odgovora, vrijedi i u ovom slučaju. To se jasno ogleda u našem jeziku. Kada razgovaramo s osobom starijom od sebe (ili s odraslom osobom s kojom nismo bliski), upotrebljavamo posebne riječi, kao što vi takve osobe oslovljavate s „vi“ umjesto s „ti“. Ali, za razliku od hrvatskog jezika, imamo puno više riječi za to. Kada govorimo o sugovorniku koji je stariji od nas, služimo se riječima koje izražavaju poštovanje, a kada govorimo o sebi s tim sugovornikom, upotrebljavamo riječi koje izražavaju skromnost. Čak se riječ „ja“, mijenja ovisno o tome s kim razgovaramo. To je jedna od posebnosti japanskog jezika pa smatramo da odrasla osoba koja griješi u takvu odabiru riječi ima nisku naobrazbu.

Ne moramo točno znati koliko godina imaju drugi, ali ako osjećamo da je netko stariji od nas, malo drukčije postupamo prema njemu i biramo riječi iz poštovanja, što činimo nesvjesno. I djeca znaju kada treba upotrijebiti takve riječi, ali postaju osjetljivija na to i svjesnija toga u srednjoj školi, s dvanaest ili trinaest godina, kada počinju tako razgovarati s učenicima iz viših razreda. Slušajući njihov razgovor, saznajemo koji su stariji. Uz to, mlađi učenici u tim godinama više ne zovu starije učenike imenima, nego upotrebljavaju poseban naziv iz

poštovanja *sempai*. Stariji se učenici mogu oslovljavati samo tom riječi. Prije te riječi može se dodati i prezime (ili ime), na primjer *Suzuki-sempai*. Još mi je nešto palo na pamet, to su riječi „sestra“ i „brat“. U europskim jezicima nije toliko važno je li brat stariji ili mlađi. Mi imamo posebne riječi za starijeg i mlađeg brata (isto vrijedi za sestru: tuđi stariji brat je *oniisan*, a vlastiti je *ani*; tuđi mlađi brat je *otootosan*, vlastiti je *otooto*; tuđa starija sestra je *oneesan*, vlastita *ane*; tuđa mlađa sestra je *imootosan*, a vlastita *imooto*) pa kada trebam prevesti englesku ili hrvatsku riječ „brat“ na japanski, moram pitati sugovornika govori li o starijem ili mlađem bratu. I po tome se vidi da želimo znati tko je stariji.

KAKO SE OPISUJU I RAZUMIJU VRIJEDNOSTI KOJE OBLIKUJU SVAKODNEVNI ŽIVOT U JAPANU?

Odgovori na ovo specifično istraživačko pitanje dobiveni su u odgovorima na pitanja o vrijednosnim prioritetima i hijerarhiji vrijednosti (što je jako važno ili uopće nije važno u životu Japanaca, odnos Japanaca prema (ne)poštenju, (ne)uspjehu, poslu, životu, religiji, prijateljima/prijateljstvu, vremenu, zdravlju, bolesti, smrti, hrani, zabavi, alkoholu, slobodnom vremenu, prirodi, tradiciji).

Što je Japancima jako važno?

Mnogo je odgovora na to pitanje, ali bih odabrala nešto što sam odmalena osjećala da ljudi jako cijene. To su solidarnost ili zajednica te sklad s drugim ljudima.

Te riječi lijepo zvuče, ali ih često pretjerano cijenimo, kao da su zakon. Drugim riječima, cjelina je važna, a ne pojedinac.

U svakodnevnom životu izbjegavamo, što više možemo, rasprave i sukobe pa se često slažemo s drugima protiv svoje volje, potpuno suzbijajući svoje želje i mišljenje. Tradicionalno u tome nalazimo vrijednost i vrlinu.

A mogli bismo reći da su se ta „vrijednost“ i tradicija razvijale u Japanu nakon Drugoga svjetskog rata. Tada su ljudi mnogo radili za svoje tvrtke, ustanove i državu, žrtvujući osobni život i obitelj. Tvrtke su se obogatile, ali se životni standard pojedinca nije toliko poboljšao. Većina je ljudi živjela u majušnim kućama i stanovima, koje su stranci zvali kavezima za zečeve. Ali je narod mislio da je to u redu.

I sada se događa slično. Vlada kaže da se naše gospodarstvo poboljšava nakon dugotrajne krize, ali se stanje zapravo popravilo samo u velikim tvrtkama. Državu ne zanima život pojedinca nego samo cjelina.

To vrijedi i u odgoju i obrazovanju. U školi učitelji kažu učenicima da se moraju družiti jednako sa svim učenicima u razredu, iako to nije moguće, a nije ni prirodno. Ne cijene se osobine svakoga pojedinog djeteta, bolje je biti poput drugih. U tim je okolnostima nekim učenicima jako teško. U školskom životu se uvjerimo u izreku: „Čavao koji strši dobije udarac čekićem po glavi.“

Istina, solidarnost i sklad spasili su ljude stradale u velikom potresu i tsunamiju, koji su nas nedavno zadesili pa ne možemo nijekati njihovu vrijednost. Ali ni pretjerivanje nije dobro. Cjelina se sastoji od pojedinaca. Ako svaka osoba nema kvalitetan život, ne može biti ni kvalitetne cjeline. Različite osobine djece su također veoma važne. Ako ih ne cijenimo, ne možemo očekivati dobru budućnost ove zemlje. Japanci su to tek nedavno počeli osjećati, osjećaju potrebu za kvalitetnim životom pojedinca. Cijenim i ja solidarnost, zajednicu i harmoniju. Ali je vrijeme da više nego do sada cijenimo i svaku osobu pojedinačno.

Što Japancima uopće nije važno?

Kakav je odnos Japanaca prema (ne)poštenju?

Kakav je odnos Japanaca prema (ne)uspjehu?

Odgovorit ću na ta tri pitanja zajedno jer su i odgovori povezani.

Svi vole novac, pogotovo danas kada se nigdje ne može živjeti bez novca, osim donekle u malobrojnim nerazvijenim regijama u koje još nije stigla moderna civilizacija. Ljudi rade za novac, trude se što više zaraditi, čak i obogatiti se. Ima i onih sretnika koji su se rodili u bogatoj obitelji te su bogati od rođenja. I u Hrvatskoj i u Japanu ima bogatih bez obzira na to jesu li bogati od rođenja ili su se uspjeli obogatiti uz velik napor. Ali japanski bogataši uživaju u svome bogatstvu samo u krugu svoje obitelji i time se ne hvale drugima jer to Japance jednostavno ne zanima. Dakle, Japancima nije važan status bogataša, važan je sam novac. Uz to, smatramo da je raskošan život nešto što ne zavređuje poštovanje. Nekako, mi poštujemo ljude koji skromnije žive. Često se čuje i to da naš car i njegova obitelj žive vrlo skromno. Ne jedu ni luksuznu hranu, osim na banketu kada primaju državne goste, i zbog toga su razmjerno zdravi i dugo žive. A ako se želimo nečim hvaliti, to je uspješna karijera, bez obzira na to može li se od toga zaraditi puno novca ili ne. Bitno nam je da budemo samostalni nakon završene škole ili fakulteta. Roditelji se obično financijski ne brinu za svoju djecu kad postanu punoljetna. Pa i ako žive u roditeljskoj kući, odrasla djeca plaćaju hranu, sobu i režije kao da žive odvojeno od roditelja, nikad nisu ovisna o roditeljima. (Stanuju kod roditelja samo zato što im je roditeljska kuća u blizini radnog mjesta ili slično.) Vidjela sam da je u Hrvatskoj drukčije, roditelji se dugo brinu za svoju djecu. Ja nisam živjela u Rijeci neprekidno, redovito sam odlazila u Japan jer sam morala zaraditi za život. A vidjevši to neki su mi ljudi u Hrvatskoj govorili da je bolje zamoliti roditelje da mi šalju novac(!), neki su čak rekli da bi mi roditelji trebali kupiti stan u Hrvatskoj!!! U početku mi je bilo vrlo čudno jer mi nije bilo jasno zašto mi Hrvati stalno govore o roditeljima, a ja nisam malo dijete. Ali s vremenom sam shvatila veliku razliku u tome između Hrvatske i Japana.

Želim Vas još pitati o odnosu Japanaca prema neuspjehu. Čula sam da neki počine i samoubojstvo ili odluče postati beskućnici ako smatraju da nisu uspjeli u nečemu ili ako su pogriješili na poslu. Možete li mi reći nešto više o tome?

Nikad nisam čula da se netko ubio ili postao beskućnik zbog neuspjeha u poslu pa sam o tome pitala svoju obitelj, prijatelje i poznanike. Čini se da je to ipak rijetkost, ali puno njih počini samoubojstvo ili postanu beskućnici zbog novčanih problema uzrokovanih neuspjehom u poslu. Na primjer, netko je posudio puno novaca kako bi počeo novi posao, ali se taj posao nije razvio kao što je mislio te mora odustati od njega, a ostao je dužan. Budući da nema načina da podmiri dugove ni da dalje živi normalno i hrani svoju obitelj, donosi krajnju odluku. Ljudi koji se bacaju pod vlakove izazivaju velik problem jer je u gradu gust promet vlakova. Najčešće se to događa ujutro kada svi idu na posao. Zbog glupe odluke jedne osobe dnevni programi i rasporedi nekoliko desetaka tisuća ljudi potpuno su poremećeni. Nedavno sam i ja tri dana zaredom bila „žrtva“ u prekidu željezničke linije. Skoro sam zakasnila na posao.

Kakav je odnos Japanaca prema poslu?

Koje su najveće vrijednosti u životu Japanaca?

Kakav je odnos Japanaca prema životu?

Moji su odgovori na ta tri pitanja gotovo jednaki.

Mislim da se najveće vrijednosti u životu Japanaca ne razlikuju od onih drugih naroda, ali možda Japanci posao ili karijeru smatraju više vrijednim nego drugi narodi. Djeca u Japanu uče u školi i u dodatnoj školi navečer kako bi položila prijamne ispite za upis u srednje škole u što višem rangu, u kojima žele učiti kako bi položili prijamne ispite za upis na sveučilište, opet u što višem rangu. A takav život pun učenja odmalena, žrtvujući dragocjeno djetinjstvo i mladost, trpe da bi postigli jedan jedini cilj – imati dobar posao i uspješnu karijeru.

Ne zvuči baš lijepo, ali većini Japanaca, pogotovo muškarcima, posao je na prvome mjestu u životu. Za posao lako žrtvuju privatni život. Studenti na običnim fakultetima na kojima studij traje četiri godine, već na trećoj godini počnu tražiti posao na koji mogu stupiti odmah nakon što diplomiraju. (Studenti završavaju studij i diplomiraju u ožujku pa odmah nakon toga, točno 1. travnja, počnu raditi u kompanijama.) Neki počnu tražiti posao već na prvoj ili drugoj godini studija. Sudjeluju na informativnom seminaru koji svaka veća (katkad i manja) tvrtka održava kako bi se predstavila i obavijestila studente o zapošljavanju, šalju svoj *curriculum vitae* kompanijama koje ih zanimaju pa odlaze na intervju e i pisani ispit. Žao mi je studenata koji usred ljeta obilaze kompanije u crnim odijelima, a djevojke u crnim kostimima. Velik broj studenata prilično rano dobiva odgovore od kompanija, odnosno neslužbene odluke kompanija o zapošljavanju. Zadnjih petnaestak godina, otkako stanje japanskoga gospodarstva nije dobro, oštra je konkurencija među studentima koji traže posao. Zbog toga se studenti posljednju godinu studija, čak i dvije ili više godina, posvećuju traženju posla i dogovoru s kompanijama o zapošljavanju te se ne mogu posve koncentrirati na studij. Da bi se taj problem riješio gospodarstvenici su nedavno odlučili primiti studente u posjet nekoliko mjeseci kasnije nego dosad. To je zaista velik i važan „događaj“ u životu Japanaca.

Nekoliko godina nakon što se zaposle, zaposlenici se počinju brinuti za svoj službeni položaj. Mnogi se žele što više i što brže penjati po ljestvicama službenog položaja. Neke više zanima položaj nego iznos plaće. Cilj je položaj voditelja ili direktora. Japanci, pogotovo muškarci, smatraju penjanje po ljestvicama položaja simbolom uspjeha.

Neki napuste svoje radno mjesto kako bi sami otvorili novi posao koristeći iskustvo i znanje koje su stjecali radeći za kompaniju. Ako se taj posao razvije, i to je uspjeh.

Posao je broj jedan. Život se odvija s poslom ili karijerom na

prvome mjestu. Često se kaže da drugi narodi rade za odmor, a Japanci se odmaraju za rad, za posao.

Kakav je odnos Japanaca prema religiji?

Kada u Japanu razgovaramo o ratu u bivšoj Jugoslaviji, teško nam je razumjeti razloge zbog kojih je do njega došlo. Razlog nisu samo nedostatne informacije, nas ni stotinu objašnjenja ne bi moglo uvjeriti jer nikad nismo bili u istoj ili sličnoj situaciji. Posebno kada se govori o razlici među vjerama, nije nam jasno zašto su te razlike toliko važne. Naše je mišljenje o vjeri vjerojatno malo drukčije.

Naše su glavne vjere šintoizam (naša originalna vjera), budizam i kršćanstvo. Međutim, kada me ljudi izvan Japana pitaju koje sam vjere, teško mi je odgovoriti. Malo razmislim pa kažem: "Budističke." Vjerojatno je čudno što odmah ne odgovorim na to pitanje i što sam pritom neodlučna. Nisam ateist, ali ne pripadam posebnoj vjeroispovijesti, pa je takav i moj odgovor. Sigurno većina Japanaca ima isto iskustvo. I statistika pokazuje da se vrlo malo Japanaca posvećuje posebnoj vjeri te većina priznaje svoju nezainteresiranost za vjeru.

Neki od razloga mogu biti ovi: Japan je otočna zemlja, oko njega je more. Stoga nikad nismo doživjeli upad neprijatelja, slobodni smo od takvih strahova. Dakle, nismo trebali čeznuti za vjerom. Drugi razlog može biti šintoizam koji je originalna japanska vjera od davnina, i to politeistička. Prema tome, Japanci su tradicionalno tolerantni prema svim vjerama. Stoga, kada je u 6. stoljeću preko Kine i Koreje do Japana stigao budizam, rado smo ga prihvatili. Čak smo kombinirali te dvije vjere, šintoizam i budizam, pa smo gradili oba hrama, budistički i šintoistički, jedan do drugoga. U istoj kući imamo oba oltara, šintoistički i budistički. Puno poslije, sredinom 16. stoljeća, stiglo je i kršćanstvo. Premda je u početku bilo zabranjeno zbog političkih razloga, u 19. stoljeću došlo je puno kršćanskih misionara pa dosta ljudi danas pripada kršćanskoj vjeri te je zbog toga podignuta i kršćanska crkva.

Strancima najčudnije može biti ovo: za Novu godinu posjećujemo budistički ili šintoistički hram ili često i jedan i drugi. Novorođenčad vodimo u šintoistički hram, a pogrebni obred održava se u budističkom stilu. Za vjenčanje idemo u šintoistički hram ili kršćansku crkvu, bez obzira na svoju vjeru. Sada se mladenci više vjenčaju u kršćanskoj crkvi, bilo u Japanu ili čak u inozemstvu, jer je to u modi. Slavimo i Božić. Ukrasimo jelku, kupujemo darove, dolazi Djed Božićnjak i priredimo bogatu zabavu s puno jela kod kuće ili u restoranu *Christmas dinner*. Međutim, vrlo malo ljudi koji pripadaju kršćanskoj vjeri ide na polnoćku. Ostalima je Božić samo zabava.

Imamo drukčiji odnos prema vjeri. Zato baš i nije dobro pitati Japanca koje je vjere. Nećete dobiti odgovor koji će vas zadovoljiti.

Kakav je odnos Japanaca prema prijateljima/prijateljstvu?

Mislim da u prijateljstvu nema velike razlike između Hrvatske i Japana. Ipak, primijetila sam u Hrvatskoj nešto što se rijetko vidi u Japanu.

Vi često pomažete jedni drugima, lako prihvaćate molbu prijatelja za pomoć i bez oklijevanja tražite pomoć prijatelja. To je lijep običaj i sviđa mi se. Tako sam i ja slobodno molila prijatelje za poneku uslugu dok sam živjela u Rijeci, najčešće za popravak u kući, kada za to nisu bila potrebna posebna znanja ili vještine. I ja sam pomagala prijateljima puno češće nego u Japanu. A u Japanu je nekako mnogo teže tražiti uslugu od prijatelja. Kako si onda pomažemo? Naručujemo uslugu profesionalca ili kompanija koji se time bave. Naravno, takve usluge treba platiti. Ako nam, na primjer, treba prijevoz, zovemo taksi, a malokad se sjetimo pozvati prijatelja kada trebamo kakvu pomoć u kući, radije zovemo profesionalca. Čini mi se da mi prijateljima više pružamo psihičku potporu. Kada imamo nekakve psihičke teškoće, čujemo se telefonom, razmjenjujemo poruke ili se susrećemo da bismo razgovarali i slušali o problemima, češće nego inače, i na taj se način brinemo za prijatelje.

Kakav je odnos Japanaca prema vremenu (točnost, kašnjenje)?

Točnost dolaska i polaska vlakova u Japanu svjetski je poznata činjenica. Budući da u gradovima na željezničku stanicu stiže vlak svake dvije minute, kašnjenje jednog vlaka odmah utječe na druge vlakove pa svi željezničari rade gledajući kazaljku koja pokazuje sekunde. Ako se netko slučajno nađe na pruzi i zaustavi vlak, mora platiti veliku globu, nekoliko milijuna eura. Takva vožnja izaziva kod vlakovođa velik stres. To je i vrlo opasno. Prije točno deset godina dogodilo se nešto čega smo se bojali. Jedno jutro, a tada je najveća gužva u vlakovima, pretrpani je vlak iskočio iz tračnica i prvi i drugi vagon zabilili su se u stambenu zgradu koja se nalazila pored pruge. Poginulo je 107 osoba, uključujući vozača. Budući da je taj vlak malo zakasnio, vozač je pokušao nadoknaditi kašnjenje vozeći tako brzo da je vlak u zavoju sletio s tračnica. Nakon te tragedije sve su željezničke kompanije u Japanu promijenile svoj stav: Sigurnost mora biti na prvome mjestu, a ne točnost. Otada vlakovi voze ne pazeći pretjerano na točnost.

Zašto vlakovi moraju stići na svaku stanicu točno? Razlog je posao. Mi ne smijemo zakasniti na posao. I minuta zakašnjenja je kašnjenje. Kašnjenje na posao odmah izaziva sumnju u odnos osobe prema poslu, što je za zaposlenika veliki minus. Većina Japanaca običava dolaziti na posao barem desetak minuta prije početka radnog vremena. Kad zakasnimo na posao zbog kašnjenja vlaka, dokazujemo da se to nije dogodilo zbog osobnog razloga predajući svojoj kompaniji karticu kojom to potkrepljujemo. Karticu izdaje željeznička kompanija, a dobivamo je na stanici na kojoj silazimo.

Mislim da se i u tome prilično razlikujemo od drugih naroda.

Kakav je odnos Japanaca prema zdravlju?

Odnos Japanaca prema zdravlju ne razlikuje se od onog drugih naroda. A tradicionalan način našeg života često je slučajno zdraviji nego u ostalom svijetu. To najčešće čujemo o našoj hrani.

Mi tradicionalno jedemo zdravu hranu, ribu, povrće, voće, jestivo divlje bilje, morske alge... Jedemo mnogo soje i proizvoda od soje, a i naši svakodnevni začini *miso* i *shoyu* su od soje. Kaže se: „Soja je goveđe meso s njive“ jer ima tako puno bjelančevina. Stoga, iako donedavna nismo imali običaj jesti puno mesa, potrebnu količinu bjelančevina uzimali smo od soje. Ne jedemo takvu hranu zato što je zdrava, nego zato što tu hranu jedemo od davnina. Tek se u novije vrijeme otkrilo da je većina naše hrane vrlo dobra za zdravlje. Slučajno je tako ispalo, što je jako zanimljivo. Po mome mišljenju siromaštvo, okolnosti i sitna tjelesna konstitucija Japanaca utjecali su na vrstu hrane koju jedemo. A nama je smiješno što Amerikanci i neki Europljani počinju jesti našu hranu povodeći se informacijama o dobrom djelovanju naše hrane, ne znajući kako se priprema i jede.

Kakav je odnos Japanaca prema bolesti?

Mislila sam da se o ovoj temi nema što pisati jer se Japanci ne razlikuju u tome od Hrvata ili drugih naroda. Ali mi je ipak nešto palo na pamet. Japanci uzimaju puno više lijekova nego Hrvati. Kada se osjećamo malo lošije, odmah pijemo tablete. Kada osjetimo da nešto nije u redu s grlom ili nosom zbog prehlade, odmah tablete. A u takvom slučaju Hrvati piju čaj. Iznenadila sam se kada su mi u Hrvatskoj preporučili da pijem čaj ako sam prehladena, a nisu govorili o lijekovima ili o liječniku. Jer, mi pijemo svaki dan čajeve, poslije svakog obroka, za vrijeme pauze, kada smo žedni, kada smo negdje u gostima... pa to nije ništa posebno za nas, čaj je poput vode. Čudno mi je bilo da se govorilo o čaju kada mi je bilo potrebno nešto ljekovito. Znam da su čajevi zdravo piće i imaju ljekovit učinak, ali ih ipak ne uzimamo kada smo bolesni. Ja sam tada silno željela neku tabletu koja bi mi ublažila grlobolju i zaustavila curenje iz nosa, onu koja brzo djeluje. Moja prijateljica iz Rijeke, kod koje sam neko vrijeme stanovala, jednom je dugo kašljala, ali nije otišla u ljekarnu ili kod liječnika, što bih ja sigurno odmah

učinila. Uzimala je nešto poput karamela od mlijeka i meda, što je sama pripremala nekoliko puta na dan. Ja ne bih imala strpljenja piti tako nešto dok me iscrpljuje žestok kašalj. Vi Hrvati uzimate nešto prirodno, nešto što je svima dostupno, nešto što obično imate kod kuće. I mi smo imali nekada, možda čak donedavna, narodno liječenje, ali se sada vrlo rijetko primjenjuje, iako nešto znamo o tome. I meni su kao vrlo malo, kada nisam mogla zaspati zbog kašlja, omatali oko vrata ručnik natopljen u ružino vino, sake.

Mi Japanci vrlo često uzimamo lijekove, i to puno. Katkad se i ja bojim nuspojava zbog učestalog uzimanja više vrsta lijekova. A u novije vrijeme, osim lijekova, ljudi uzimaju previše suplemenata koji navodno održavaju zdravlje.

Svi želimo biti zdravi, a kada smo bolesni, što prije ublažiti simptome. Zato odmah pijemo lijekove. K tome, uzimamo suplemente kako bismo ostali zdravi. No čini mi se da bi to moglo djelovati i suprotno. Trebamo se u tome ugledati u Hrvate.

Za nas je bolesnik jadnik koji nema sreće, koji nije zaslužio bolest. Onaj tko je fizički bolestan, obično nije dobro ni psihički. Zato pazimo da mu još više ne naškodimo, iako su možda neki savjeti korisni za njega.

Kakav je odnos Japanaca prema smrti?

Japanci doživljavaju smrt čovjeka, bliske osobe, jednako kao i drugi narodi, u tome nema razlike ili su vrlo male.

Tako kada posjećujemo grobove svoje obitelji, palimo mirisne štapiće ne samo za sadašnje bliske članove nego i za svoje pretke koji su davno živjeli, poput prapradjedova i praprabaka, jer ih smatramo važnima i poštujemo ih iako ih ne poznajemo. Ne toliko svjesno, ali uvijek nekako osjećamo da smo mi danas ovdje zahvaljujući njima.

Mnogi ljudi misle da naša duša ne umire nego se na neki način vraća u ovaj svijet. U kršćanskoj civilizaciji ljudi koji vjeruju

u reinkarnaciju misle da ćemo se vratiti u ovaj svijet opet kao ljudi, a mi u budističkoj civilizaciji mislimo da ćemo možda biti neke životinje u drugom životu.

Nedavno sam u jednim novinama pronašla informaciju o Japanu, ali nisam sigurna u njezinu vjerodostojnost. Pisali su, naime, o događaju koji se slavi u Japanu, a zove se šukatsu. Kažu da je to državni festival u okviru kojega posjetitelji mogu isprobati kovčeg, odjeću i šminku u kojoj će biti pokopani kada umru. Pojam šukatsu preveli su kao "priprema za kraj".

Informacija koju ste dobili iz novina nije pogrešna, ali riječ je o maloj grupi ekstremista koji imaju neobično mišljenje o (svojoj) smrti. O tome se pisalo i u našim novinama jer je to i nama neobično i nevjerojatno. Stoga, molim, nemojte misliti da je to naša tradicija ili običaj koji održavamo. Možda je taj dan slučajno bio neki državni praznik, ali svakako to nije državni festival. A riječ *šukatsu*, koja u ovom slučaju znači „priprema za kraj“, vjerojatno je netko namjerno izmislio kako bi se izgovarala kao riječ koja znači „pripremu za zapošljavanje“ (mladih koji završavaju školovanje).

Danas ima previše informacija pa nam je teško znati koja je točna, a koja nije, koja je važna, a koja nije. Hvala što ste me to pitali jer bi inače Hrvati zbog kratke obavijesti mogli steći pogrešan dojam o nečemu o čemu čak ni Japanci ne znaju.

Kakav je odnos Japanaca prema hrani?

Rekla bih da je hrana tema koja jako zanima većinu Japanaca. To se ponajprije vidi u velikom broju raznovrsnih televizijskih emisija o hrani. To nisu samo emisije u kojima se prikazuje priprema nekih jela ili koje predstavljaju zanimljive restorane, već i one koje različitim idejama i na različite načine privlače gledatelje. Katkad se prenose emisije o hrani na svim kanalima u isto vrijeme pa koji god kanal okrenemo pojavi se hrana na ekranu.

Nas zanima i hrana drugih naroda. Budući da smo od davnina imali dobre (i loše) odnose s Kinom, kineska je hrana stigla u Japan i uskoro se udomaćila. Ali je ipak ne smatramo našom hranom jer se prilično razlikuje od japanske hrane. Naša tradicionalna jela nemaju masnoća, a kineska jela su upravo po tome karakteristična. Stoga oni sa želučanim smetnjama ne jedu kineska jela.

Kada smo u 19. stoljeću otvorili vrata svim stranim zemljama i počeli kontaktirati s vanjskim svijetom, stigla nam je hrana i iz Amerike i Europe. Tadašnji su ljudi nova jela malo promijenili kako bi okusi više odgovarali Japancima pa se i hrana koju zovemo zapadnom udomaćila. Obično hranu koju svakodnevno jedemo dijelimo u tri grupe – japansku, zapadnu i kinesku. Kada domaćice razmišljaju o tome što skuhati za večeru (večera je najobilniji dnevni obrok), često pitaju članove obitelji: „Želite li japansko, zapadno ili kinesko za večeru?“ I kada namjeravamo ići u restoran, najprije se pitamo hoćemo li ići u restoran koji nudi japansku, zapadnu ili kinesku hranu. Kada to odlučimo, razmišljamo u koji ćemo restoran, koji nudi takvu hranu, otići. Time hoću reći da su i zapadna i kineska hrana dobile status svakodnevne hrane za Japance.

Mi smo tradicionalno jeli povrće, voće, ribe i žitarice, uključivši rižu. Nismo jeli meso (osim u iznimnim slučajevima) dok nije došla zapadna hrana. Bjelančevine smo uzimali od ribe, jaja i soje. A soja nam je veoma važna. Osim što jedemo soju kuhanu s drugim namirnicama, od nje proizvodimo *shoyu* i *miso*, važan umak i začim.

Tradicionalno nismo jeli masnu hranu pa nam za pranje posuđa nije bio potreban deterdžent, samo voda.

A tradicija o kojoj ću sada nešto reći, vrijedi i sada: maksimalno uživamo u okusu namirnica pa kuhari (profesionalni kuhari ili domaćice) ne stavljaju previše začina kako kuhanjem ili pripremom ne bi uništili pravi okus namirnica. Jednu grupu Hrvata vodila sam u japanski restoran, a jedan je gospodin iz

Rijeke rekao da japanska jela nemaju okusa. Htjela sam mu reći: „Zar ne osjećate okus namirnice?“ A povrće kuhamo ili pržimo puno kraće nego vi. Kada sam u Hrvatskoj prvi put jela pržene paprike koje je pripremio moj prijatelj (Hrvat), nešto mi je nedostajalo. Osjećala sam da se predugim prženjem izgubila tekstura, tj. tvrdoća paprike koja se osjeti kada žvačemo i miris paprike koji bi trebao biti jači, kao kada je bila svježja. Ne smije se izgubiti pravi okus namirnice, tim se načelom vodimo u pripremi japanskih jela.

Vjerojatno smo zbog te tradicije jako osjetljivi na razliku u okusima. Stoga većina kuhara koji su učili u stranim zemljama kuhanje i pripremanje hrane, dotjeruju ili profinjaju ili uljepšavaju jela (ne znam kako bih se drukčije izrazila, uglavnom, nastoje da jela budu ukusnija, mijenjaju ih na svoj način) kada se vrate u Japan, kako bi više odgovarala Japancima. Često se događa da, na primjer, talijanski turisti putuju Japanom, probaju talijansku hranu u talijanskom restoranu pa iznenađeni kažu: „Ova su jela puno ukusnija nego u Italiji!“

I u načinu jedenja razlikujemo se od Europljana i Amerikanaca. Neću ovdje govoriti o priboru za jelo jer se to dobro zna. Pripremamo više vrsta jela, pomalo od svakoga, pogotovo za obrok koji jedemo kod kuće, i to sve zajedno jedemo. (Jede se i svako jelo posebno, ali tada je riječ o luksuznom jelovniku.) Meni je, kad kuham, puno lakše pripremiti obrok na europski način jer za to trebaju samo glavno jelo, neki prilog i salata (možda juha i desert po želji), ali za obrok u japanskom stilu to nije dovoljno (samo nisu potrebne tolike količine za svako jelo). Za pripremu takvog obroka potrebno je više vremena, što nije baš u skladu s današnjim životom Japanaca.

Kod kuće svatko ima svoju zdjelicu za rižu i svoje štapiće za jelo. Štapićima uzimamo hranu s tanjura, stavljamo je u svoju zdjelicu i jedemo zajedno s rižom. Pritom dižemo zdjelicu do usta pa se ne moramo za svaki zalogaj naginjati iznad stola kao kada jedemo na europski način.

Po svemu tome vidite da tradicionalno volimo hranu, volimo jesti, pa mislim da se može reći da su Japanci (barem većina) veliki gurmani i da hrana zauzima značajno mjesto u našoj kulturi. Zanima nas svaka hrana pa lako prihvaćamo nova jela. Sada posvuda vidim puno namirnica iz cijelog svijeta, a proizvođači slatkiša i druge hrane stalno smišljaju nove proizvode. Na kraju želim reći da je japanska hrana upisana na listu nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a.

Moram reći, Kornelija-*san*, da iako volim japansku hranu, obožavam i hrvatsku kuhinju pa mi, dok sam živjela u Rijeci, nikad nije nedostajala naša hrana. Čak i sada katkad pripremam vaša jela. To je znak da ste bogati duhom, jer je hrana važan dio kulture naroda, a imate izvrsnu, ukusnu i raznovrsnu hranu. Sigurno se time ponosite.

Kakav je odnos Japanaca prema zabavi?

Japancima je katkad teško zabavljati se potpuno, iako se zna da to mogu. Na primjer, na nekoj zabavi, naravno u neformalnom ozračju, ponašamo se preozbiljno za tu situaciju pa ne možemo uživati kako treba. Kada se trebamo zabavljati zajedno pijujući, pjevajući, plešući, čak i bučno se veseleći, nije to lako započeti. Gledamo okolo pa kad vidimo da je netko jako veseo i zabavlja se, tek onda skidamo svoj oklop i uključujemo se u to zabavno ozračje. Sadašnje su generacije u tome malo drukčije, ali i one, u usporedbi s drugim narodima, ipak nisu tako slobodne.

Kakav je odnos Japanaca prema alkoholu?

Japanci piju alkoholna pića na raznim svečanostima, obredima, proslavama, kao i Europljani. Ali alkoholno piće ima još jednu važnu ulogu u Japanu.

Ljudi često nakon posla odlaze u gostionice sa svojim kolegama i šefovima. Možda mislite da nije lako opustiti se u blizini šefova. Istina, u početku se baš i ne uživa u razgovoru s njima, a tema je najčešće posao na koji se zapravo želi zaboraviti, ba-

rem u slobodno vrijeme. Međutim, kada se počne piti, ozračje se mijenja, nije više tako napeto, nego je prijateljsko, zidovi koji dijele ljude u dvije ili više grupa zbog razlike u službenom položaju smanjuju se pa je puno lakše razgovarati bez obzira na položaj na poslu. Onda radnici govore svom šefu ili šefovima o problemima na poslu o kojima inače ne mogu govoriti, a i šefovi se u razgovoru spuštaju na razinu podčinjenih. To vrijedi i kada se pije s kolegama s kojima još nisu uspostavljeni dobri odnosi. Na taj se način katkad rješava problem koji se nikad ne bi mogao riješiti na radnome mjestu. A nakon razgovora u prijateljskom ozračju od sljedećeg dana svi lakše rade, bez previše napetosti, imaju više povjerenja jedni u druge te su uspješniji u poslu, što na kraju donosi općenito bolje rezultate. Tako Japanci moć alkoholnih pića koriste za posao, odnosno za bolje međuljudske odnose na poslu.

Naravno, pijemo alkoholna pića i kako bismo se opustili s bliskim prijateljima nakon napornoga radnog dana. Zato ima bezbroj gostionica i lokala u četvrtima s uredskim zgradama. Noću je na posljednjoj vožnji vlaka svake željezničke linije, pogotovo u petak, nevjerojatna gužva. Puno putnika koji se voze tim vlakom ostalo je dugo u gradu kako bi uživali u piću i pokušali time smanjiti stres. I po tome se vidi koliko ljudi svakodnevno radi pod velikom stresom.

Možda bi se moglo reći da je taj običaj odlaska na piće nakon posla pomogao u razvijanju gospodarstva naše zemlje.

Što Japanci čine u slobodno vrijeme?

Trenutačno je kod nas *Zlatni tjedan* u kojem su četiri praznika. Neki putuju, neki se odmaraju, neki kod kuće rade nešto što inače ne stignu... uglavnom ljudi su se veselili ovom *Zlatnom tjednu* već prije mjesec dana da bi uživali svatko na svoj način. Ali ima i onih koji u takvom slučaju imaju „problem“ jer ne znaju što da rade u slobodno vrijeme. Sjetila sam se njih i njihova problema kada je počeo *Zlatni tjedan* pa sam kao odgovor na Vaše pitanje odlučila o tome nešto reći.

Zlatni tjedan je svake godine u isto vrijeme, od 29. travnja do 5. svibnja. U njemu su četiri praznika. Prvi praznik (29. travnja) rođendan je bivšeg cara (oca sadašnjeg cara) i zove se *Dan Showe*, jer *Showa* je naziv njegove ere. Drugi je *Dan ustava* (3. svibnja), treći je *Zeleni dan* (4. svibnja), a četvrti je *Dječji dan* (5. svibnja). Četvrti svibnja nije donedavna bio praznik, ali kako mnogi odlaze na godišnji odmor toga dana, postao je praznik (zbog toga čudan naziv). Djeca idu u školu, osim u dane ta četiri praznika, ali odrasli spoje te praznike s vikendom i godišnjim odmorom pa se čini da se cijeli Japan odmara. Budući da neki poslovi ne funkcioniraju za to vrijeme, bolje je odmoriti se.

Japanci imaju puno manje slobodnog vremena nego drugi narodi. I to uključujući i djecu koja obično nakon nastave sudjeluju u slobodnim aktivnostima (slobodne aktivnosti smatramo jednim od programa škole) i pohađaju dodatnu školu koja se zove *đuku* u kojoj uče predmete iz kojih nisu dobila dobre ocjene ili pokušavaju podići znanje iz tih predmeta na višu razinu. Ta se djeca vraćaju kasno navečer kući, ulažući preostalu energiju samo za večeranje i pisanje zadaće koju su dobila i u školi i u *đukuu*. Odrasli rade od jutra do mraka i često prekovremeno. Radna su mjesta većine ljudi daleko od doma, uobičajeno je voziti se više od sat vremena do posla vlakom ili kojim drugim prijevoznim sredstvom. Stoga se ljudi vraćaju kući s posla prilično kasno. Zbog takva iscrpljujućeg života najčešći odgovor Japanaca na pitanje: „Što biste učinili sa slobodnim vremenom?“ glasi: „Želio/Željela bih spavati!“

Ljudi koji su nedavno otišli u mirovinu pripadaju generaciji koja je mnogo radila u drugoj polovici prošlog stoljeća, puno više i puno marljivije nego sadašnje mlađe generacije, kako bismo što više razvili svoju zemlju. Oni, uglavnom muškarci, nisu mogli imati hobije niti se bilo kako razonoditi jer nisu imali vremena za to. Onda odjedanput odu u mirovinu, žive bez posla kojemu su posvetili cijeli život žrtvujući svoje privatno vrijeme i sada imaju samo mnogo slobodnog vremena.

Moglo bi se reći da je konačno došlo vrijeme da uživaju u svo-
me hobiju koliko žele, ali ljudi te generacije nemaju hobija. Ne
znaju što činiti s toliko puno slobodnog vremena. Ne znaju
kako uživati jer su na neki način uživali jedino u svom poslu.
Naravno, ima i onih koji se uključuju u neke aktivnosti i po-
novno počinju nešto raditi, ali većina nije takva. Zbog prazni-
ne u svome životu, mnogi su oboljeli, pogotovo psihički. To
je jedan od problema koji ima određena generacija u Japanu.
Srećom, mlađe generacije znaju uživati pa će taj problem jed-
nog dana nestati.

Kakav je odnos Japanaca prema prirodi?

Svi vole prirodu koja ih okružuje, ni Japanci nisu u tome
iznimka. Za razliku od drugih naroda, mi posebno uživamo
u četiri godišnja doba i u prijelazu godišnjih doba. Često go-
vorimo da imamo sreću što živimo u zemlji koja ima četiri
godišnja doba. Svako godišnje doba ima svoje posebnosti koje
osjećamo duboko u srcu kao nešto divno bez obzira na veliku
hladnoću ili veliku vrućinu. Naša *waka* i *haiku* poezija imaju
važno pravilo: svaka pjesma treba imati jednu riječ koja ukazu-
je na određeno godišnje doba. I po tome se vidi koliko su nam
bitna četiri godišnja doba. To se vidi i po načinu posluživanja
japanskih jela. Na tanjur najprije stavimo neku biljku, najčešće
list ili listove koji nas podsjećaju na trenutačno godišnje doba,
i na njih jelo. Na primjer, u jesen često stavljamo javorove li-
stove koji su dobili crvenu boju. A volimo i prijelaze godišnjih
doba. Mogla bih reći da katkad u njima više osjećamo krasotu
prirode nego u godišnjim dobima.

U japanskim tradicionalnim dvorištima vidi se minijaturno
prirodno okruženje. Umjetno se prave planine, rijeke i drugo,
često isključivo šljunkom. To zovemo suha planina i voda jer
upotrebljavamo samo šljunak, čak i da izrazimo rijeku. Ta je
tradicija nastala iz želje da svaki dan uživamo u veličanstvenom
prirodnom okruženju i kod kuće.

Ima još mnogo primjera koji pokazuju da su Japanci veliki ljubitelji prirode, ali nama je to sve tako normalno i duboko usađeno u naš svakodnevni život da to ne zapažamo niti svjesno gledamo.

Kakav je odnos Japanaca prema tradiciji?

Kao što znate, Japan je nekada bio zatvorena zemlja, i to je trajalo više od dvjesto godina. Nakon što je ukinuta ova politika, odjednom smo bili izloženi stranim kulturama, pogotovo europskim i američkim, koje su puno modernije od naše. Budući da ljudi vole i poštuju sve što je naprednije i razvijenije, i mi smo željeli posjedovati te novosti iz stranih zemalja, a oni koji su si to mogli priuštiti, uživali su nabavljajući neobične stvari i pokazujući ih drugima. Rado smo prihvatili i strane običaje i ubrzo počeli podcjenjivati svoje običaje i tradiciju. A na kraju smo napustili neke vrlo dragocjene i vrijedne tradicionalne predmete i običaje. Ipak, nismo s tim besmisleno nastavljali. Postajali smo svjesni važnosti i dragocjenosti svoje tradicije koju smo dugo njegovali pa smo je nastojati sačuvati i vratili ono čega smo se bez razmišljanja odrekli. Većina Japanaca došla je do takva stava negdje u zadnjoj četvrtini prošlog stoljeća. A u najnovije vrijeme neki nam tradicionalni običaji i predmeti, jedinstveni u Japanu, služe za promicanje naše zemlje. Primjer kojega se dobro sjećam promicanje je Japana i Tokija kao kandidata za domaćina Olimpijskih igara 2020. Istaknuli smo svoju dugogodišnju tradiciju gostoprimstva, s posebnom pažnjom prema potrebama i željama gostiju, koja se zove *omotenashi*. (Usput rečeno, naše gostoprimstvo u privatnom životu nije ništa posebno, ne razlikuje se od gostoprimstva ostalih naroda. Iz vlastita iskustva rekla bih da u nekim zemljama, kao na primjer u Hrvatskoj, osjećam više ljubaznosti i pažnje prema gostima nego u Japanu, i to ne zato što sam strankinja. Ali na nekim javnim mjestima, kao na primjer u trgovinama, hotelima, u nekim ustanovama, primjećujem da naši ljudi pokušavaju bolje uslužiti svoje goste i kupce nego drugi narodi.

Znači, Japanci se više nastoje posvetiti gostima na poslu nego u privatnom životu.)

Danas mnogi putuju po svijetu. Tek u stranim zemljama nalazimo i više osjećamo dobru stranu i prednosti svoje zemlje. Mislim da je i to jedan od razloga što se trudimo svjesno očuvati svoju tradiciju.

Kada biste nekome trebali opisati kako je to živjeti u Japanu, što biste rekli?

Ako postoje pravila, moramo ih poštovati, i to strogo, nema iznimaka.

Kada se nešto radi po pravilima ili kada netko nešto obeća, onda se to stvarno tako dogodi. Pogotovo u poslu nema iznimaka, ni isprike ako se ne provede nešto što se trebalo provesti. Stoga se vrlo rijetko događa da nešto što je dogovoreno, na kraju nije obavljeno kako treba.

Na primjer, ako pri narudžbi nekog proizvoda ili usluge dobijemo potvrđan odgovor od onih koji ih nude, te ćemo proizvode ili usluge sigurno dobiti. Osim toga, osigurana je i kvaliteta tih proizvoda i usluga. Ako kupci nisu zadovoljni kvalitetom, mogu proizvod vratiti ili tražiti zamjenu, a za nekvalitetnu uslugu mogu tražiti naknadu.

Takvo očekivanje vrijedi i obrnuto. Oni koji nude proizvode ili usluge očekuju da će naručitelji sigurno platiti, i to će se dogoditi. Stoga, kada naručujemo preko interneta ili telefonom, trgovine ili kompanije odmah kupcima šalju robu, stavljajući uplatnicu u paket s robom kako bi kupci mogli POSLIJE (u određenom roku) platiti račun na pošti ili *convenience storeu* (vrlo korisna trgovina koja se nalazi u svakom dijelu grada, gradića i sela). To znači da i prodavači vjeruju kupcima. Rekla bih da Japanci vjeruju jedni drugima više nego drugi narodi. U ponekim se slučajevima zaista osjećamo sigurnije u ovoj zemlji.

I vi imate iskustvo vezano s time. Kada je Vaš suprug trebao rezervirati sobu u hotelu u Tokiju, pitali ste trebaju li podaci s

kreditne kartice. Mislim da se sjećate da nisu bili potrebni jer naši hoteli vjeruju da će gosti doći, a ako ne, sigurno će se javiti na vrijeme. Na žalost, sada sve više stranaca dolazi u Japan, i vrlo lako otkazuju sobe u zadnji čas, zbog čega naši hoteli imaju problema. Zato su nedavno odlučili mijenjati pravila za rezervaciju.

No poštovanje pravila ima i negativnu stranu.

Pravila moramo sto posto poštovati, nema iznimke. Ali to vrijedi samo u kompanijama i ustanovama. Naravno, prometnih prekršaja i drugih prekršaja i nepoštivanja pravila ima koliko hoćete.

Bila sam u banci u Melbourneu navečer zadnjeg dana boravka u Australiji da bih podigla sav novac s računa. Tamo sam se nekoliko puta selila i tada sam živjela daleko od podružnice u kojoj sam imala račun. Prema bankovnim pravilima, vlasnik računa mora živjeti u blizini podružnice da bi mogao podignuti sav novac. Nisam to znala pa sam rekla na šalteru: „Žao mi je. Sutra putujem u Japan i više se neću vratiti.“ Nisam uopće očekivala da će mi omogućiti podići novac jer u Japanu to nikako ne bih uspjela ako su takva pravila. Na moje iznenađenje, službenica na šalteru je rekla: „Ah, tako. Onda ćemo nekako...“ i uspjela sam podići sav novac.

Slična iskustva imam i u Hrvatskoj. U nekim stvarima u drugim zemljama nisu tako strogi. Tek poslije mi je postalo jasno zašto ljudi u Hrvatskoj obrazlažu svoju želju u banci, na pošti ili u nekoj drugoj ustanovi; u Japanu nitko ne bi slušao želje pojedinačnih klijenata s privatnim razlozima.

Što primjećujete kao najveće razlike između Japanaca i Hrvata?

Hrvati žele uživati u životu, njima su obitelj i privatni život na prvome mjestu. Japancima je važnije dobro obavljati svoj posao, napredovati u bilo čemu, strogo poštujući postavljena pravila, čak i kada pritom moraju žrtvovati sebe i svoju obitelj. Cjelina je važnija od pojedinca pa puno više misle na društvo,

organizaciju kojoj pripadaju, nego na sebe i svoju obitelj. Po mome mišljenju, to nije uopće život dostojan čovjeka. Hrvati imaju takav život, Japanci ne.

Vi Hrvati imate mnogo vrlina koje mi nemamo. Najviše mi se sviđa što cijenate i volite život i vrijeme provedeno s obitelji i prijateljima, ne žrtvujući ih u ime posla i poslovnih uspjeha. Puno pomažete jedni drugima, što znači da ste uvijek spremni pružiti ruku drugima. Otvoreni ste i prijateljski naklonjeni.... Ima puno toga čemu se divim, a mislim da se većina može izraziti riječju „ljudski“ ili „život dostojan čovjeka“.

規律

/ disciplina /

7. „Čavao koji strši dobije udarac čekićem po glavi“

Specifičnim istraživačkim pitanjima htjelo se saznati kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje oblikuju odgojno-obrazovni sustav, obiteljski te svakodnevni život u Japanu. Analizom odgovora sudionice istraživanja i činjenica o japanskoj kulturi došlo se do sljedećih zaključaka.

Kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje oblikuju odgojno-obrazovni sustav u Japanu?

Sudionica istraživanja kao glavni cilj odgoja navodi *đošiki*, odnosno osnovna znanja o ponašanju u svim okolnostima, zahvaljujući kojima sve teče glatko i dobro funkcionira u društvu. *Đošiki* se uglavnom uči kod kuće, od roditelja, baka i djedova jer: „Japanska je obitelj repozitorij i bedem svih kulturalnih vrijednosti i društvenih normi i ciljeva“ (Deasy 1986: 41, prev. a.).¹⁷ Iako djecu ponajprije odgajaju roditelji, očekuje se da škola ima veću ulogu u odgoju djece nego što je to bilo prije, navodi sudionica istraživanja, a razlog je tome i činje-

¹⁷ “The Japanese Family is the repository and bulwark of all cultural values and social norms and goals” (Deasy 1986: 41).

nica da roditelji provode puno manje vremena sa svojom djecom jer sada i većina majki radi.

Što se tiče obrazovanja identični se navodi nalaze i u teoriji i u odgovorima sudionice istraživanja. Obrazovanje ima iznimno važnu ulogu u životu Japanaca kojima je cilj upisati visoko rangirane više srednje škole i fakultete. Roditelji nastoje omogućiti svojoj djeci što bolje obrazovanje jer vjeruju da će im donijeti sreću u budućnosti. Japanska djeca velik dio dana borave u školi, na izvannastavnim su školskim aktivnostima i pohađaju škole koje ih pripremaju za prijamne ispite, što izaziva veliki stres. Reforme japanskog obrazovnog sustava idu u smjeru smanjivanja sati nastave, kao i razine stresa vezane uz prijamne ispite.

Učitelji u Japanu još uvijek zauzimaju visok položaj uz koji se vezuju ugled u društvu i dobra plaća. Ipak, posljednjih se nekoliko desetljeća u njihovu svakodnevnom radu primjećuju velike promjene. Prije su učitelji bili osobe koje se bespogovorno slušalo, a poštovali su ih i uvažavali i učenici i njihovi roditelji, smatra sudionica istraživanja. Kaže da djeca danas pristupaju učiteljima kao običnim odraslim osobama, poput susjeda ili rođaka, a roditelji određuju kako će učitelji poučavati, gledajući jedino korist svoga djeteta. Posljedica je toga da neki učitelji odustaju od svoje karijere.

Kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje oblikuju obiteljski život u Japanu?

Tradicionalna japanska obitelj, koja je često uključivala suživot triju generacija, gotovo je nestala. U novije vrijeme djeca odlaze od roditelja i počinju živjeti samostalno čim se zaposle, a ostaju živjeti s roditeljima tek iznimno, kada im mjesto stanovanja odgovara mjestu zaposlenja. U tom slučaju plaćaju smještaj kod roditelja kao da žive negdje drugdje. Kada odu od roditelja, djeca ih rijetko posjećuju, čak i kada su roditelji bolesni i trebaju posebnu skrb. Odnosi među braćom i sestrama još su slabiji i nerijetko se ne vide i ne čuju godinama, navodi sudionica istraživanja.

U obitelji, društvu i na poslu nekoć je bitan bio spol, a onda dob. Muškarci su bili glavni i u obitelji i u društvu i na poslu. Najstariji sin je, nakon oca, imao najveće pravo odlučivanja o svemu u obitelji. Iako još uvijek prisutna, ta se tradicija znatno promijenila, osobito u obitelji što se tiče izražavanja mišljenja i donošenja odluka. Nekada je glavna uloga žena bila podržavanje muškaraca i tu granicu nisu smjele prekoračiti, što je u ponekim slučajevima vidljivo još i danas. Iako je proglašena ravnopravnost spolova, razlike su vidljive u svakodnevnom životu, na poslu, osobito na upravljačkim položajima, pa i u samom jeziku. Japanski jezik ima puno riječi kojima se služe isključivo muškarci i one kojima se služe isključivo žene. U razgovoru, osobito među bliskim osobama, smatra sudionica istraživanja, osjeća se da su muškarci ipak u „višem razredu“.

Položaj djece u obitelji i društvu bitno se promijenio. Jedan je od razloga i nizak natalitet, koji stalno opada. Sve više mladih odlučuje da će ostati sami cijeli život. Oni pak koji se odluče za brak, nerijetko nemaju djecu, a oni koji se odluče za djecu, imaju samo jedno ili dvoje djece. Sudionica istraživanja kaže da zbog toga roditelji, društvo i škole više paze i više poštuju svako dijete, što je jako dobro, ali je negativna posljedica toga što su djeca razmažena i psihički slabija od nekadašnje djece.

Starije osobe zauzimaju važno mjesto u japanskom društvu. To je vidljivo i po tome što se u izvorima o japanskom društvu i kulturi nerijetko kreće od starijih osoba. Bilo da se govori o zapošljavanju, skrbi, slobodnom vremenu, najprije se govori o starijim osobama u određenom kontekstu. Japanci tradicionalno poštuju starije osobe i u obitelji i u društvu i nekada je njihova riječ bila zakon kojem mladi nisu smjeli prigovoriti. Nekada su tri generacije živjele u istoj kući, a danas puno starih ljudi živi potpuno samo i bez potrebne skrbi. Poštovanje prema starijim osobama vidljivo je i u japanskom jeziku koji ima posebne riječi koje se upotrebljavaju u razgovoru sa starijom osobom – riječi koje izražavaju poštovanje prema sugovorniku i riječi koje izražavaju skromnost kada se govori o sebi, ističe sudionica istraživanja.

Kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje oblikuju svakodnevni život u Japanu?

U Japanu se osjeća da ljudi jako cijene solidarnost i zajednicu, odnosno život u skladu s drugim ljudima. Japanci u svakodnevnom životu izbjegavaju rasprave i sukobe, što doživljavaju kao vrijednost i vrlinu, te se često slažu s drugima i protiv svoje volje i svoga mišljenja, kaže sudionica istraživanja. Važna je cjelina, a ne pojedinac – što je bilo veoma važno u izgradnji nacionalnog identiteta i gospodarstva te kolektivnog duha u Japanu nakon Drugoga svjetskog rata. To najbolje izražava izreka „Čavao koji strši dobije udarac čekićem po glavi“ koja se često nalazi u literaturi, a navodi je i sudionica istraživanja. Razvoj osobnog identiteta, pojedinac i kvaliteta njegova života dobivaju na važnosti tek u novije vrijeme.

Japancima je iznimno važno osamostaliti se kada završe školovanje. Važnu ulogu u tome ima i novac, ali ne i status bogataša jer se raskošan život ne može poštovati, poštuju se ljudi koji žive skromno, navodi sudionica istraživanja. Veliku vrijednost u životu Japanaca ima posao, odnosno karijera. Jedan od razloga zbog kojega na učenje odmalena žrtvuju dragocjeno vrijeme, djetinjstvo i mladost jest dobra i što uspješnija karijera. Važno je popeti se što više na korporativnim ljestvicama, pri čemu je položaj važniji od visine plaće i simbol je uspjeha. Kada se govori o poslu, ističe sudionica istraživanja, Japance od drugih naroda razlikuje i izreka: „Drugi narodi rade za odmor, a Japanci se odmaraju za rad.“

Vrijeme je visoko na listi vrijednosti u Japanu. Točnost je najvidljivija u voznom redu vlakova, a vezuje se i uz točan dolazak na posao na osnovi kojega poslodavci stvaraju zaključak o stavu osobe prema poslu. Oni koji zakasne na posao izazivaju sumnju u stav prema poslu, ističe sudionica istraživanja.

Specifičnost odnosa s prijateljima možda je u tome što će im se obratiti za pomoć jedino ako imaju neke psihičke teškoće i potrebna im je njihova potpora. Za pomoć u kućnim popravcima ili za uslugu prijevoza obratit će se isključivo profesionalnim pružateljima usluga,

navodi sudionica istraživanja. Japancima se katkad teško potpuno opustiti i zabavljati u neformalnom ozračju. Opuštanje u društvu olakšava konzumacija alkohola, a Japanci običavaju poslije posla ići sa svojim kolegama i šefovima u gostionice. Komunikaciju o različitim temama s posla olakšava piće jer su tada opušteniji i lakše razgovaraju, osobito sa svojim pretpostavljenima. Nakon takvih razgovora na poslu je manje napetosti i razvija se ozračje povjerenja, a to se u konačnici odražava na bolje poslovne rezultate. Uzimajući to u obzir, sudionica istraživanja zaključuje da običaj odlaska na piće poslije posla pomaže i u razvoju japanskoga gospodarstva.

Slobodnom vremenu i aktivnostima kojima se Japanci mogu baviti u slobodno vrijeme posvećuje se sve više pozornosti. Ipak, ima i onih koji ne znaju što raditi u slobodno vrijeme. Budući da puno vremena provode na poslu i često rade prekovremeno, nemaju vremena razviti svoje posebne interese i hobije, kaže sudionica istraživanja. Taj je problem osobito vidljiv u starijih osoba koje su nedavno otišle u mirovinu, posebno u muškaraca. Zbog iscrpljujućeg načina života koji uključuje višesatno putovanje na posao i s posla, rad od „jutra do mraka“, djecu koja nakon škole sudjeluju u slobodnim aktivnostima te potom pohađaju *đuku*, Japanci na pitanje kako žele provoditi slobodno vrijeme najčešći odgovaraju da žele spavati, navodi sudionica istraživanja.

Vrlo malo Japanca pripada određenoj vjeroispovijesti, većina priznaje da ih vjera ne zanima. Sudionica istraživanja kaže da nije dobro pitati Japance koje su vjere jer se vjerojatno neće dobiti zadovoljavajući odgovor. Tradicionalno su tolerantni prema svim vjerama i nerijetko ih kombiniraju: kada se dijete rodi vode ga u šintoistički hram, a pogrebni se obred održava u budističkom stilu, vjenčanja se održavaju ili u šintoističkom hramu ili u kršćanskoj crkvi, slavi se Božić, ukrašava jelka, kupuju darovi i dolazi Djed Božićnjak, ali se ne ide na polnoćku.

Japanci spadaju među najdugovječnije ljude na svijetu. Razlog tome je visoka kvaliteta života, tradicionalan način života i hrana koju jedu, a koja je ušla i na listu UNESCO-ve nematerijalne baštine,

navodi sudionica istraživanja. Hrana zauzima važno mjesto u japanskoj kulturi. Japanci nastoje što više uživati u okusu namirnica te ne stavljaju previše začina kako se kuhanjem ili pripremanjem ne bi uništio njihov pravi okus. Kad su bolesni, Japanci će najprije posegnuti za lijekovima i suplementima, za razliku od, na primjer, Hrvata koji će najprije popiti čaj, ističe sudionica istraživanja. Ta praksa izaziva čuđenje u Japanaca jer njima čaj nije lijek; piju ga stalno, poput vode. Bolesnika se smatra jadnom osobom koja nema sreće te mu se nastoji ne otežati psihičko stanje nepotrebnim savjetima. Za razliku od kršćana, mnogi Japanci vjeruju da duša ne umire, nego se vraća u ovaj svijet, a u drugom se životu ne mora nužno vratiti kao čovjek, navodi sudionica istraživanja. Pri posjetu groblju važnim smatraju izraziti poštovanje ne samo prema precima koje su poznavali nego i prema onima koji su davno živjeli jer su svjesni da su danas ovdje zahvaljujući njima.

Iz svega navedenoga mogu se razaznati trendovi koji se primjećuju i u Hrvatskoj. Iako je Japan poznat po strogosti i kvaliteti obrazovnog sustava, promjene u društvu koje uključuju višu razinu obrazovanja roditelja, zaposlena oba roditelja, nizak natalitet, promjene u gospodarskim prilikama i sustavu zapošljavanja, sve manje tradicionalnih proširenih obitelji... odrazile su se i na sustav odgoja i obrazovanja. Djeci se sve više povlađuje, a starije osobe, iako još uvijek zauzimaju važno mjesto u japanskom društvu, gube autoritet, navodi sudionica istraživanja. Ipak, i u govornom je jeziku vidljivo izražavanje poštovanja prema starijoj osobi i skromnosti kada se govori o samome sebi. Unatoč velikim naporima na uvođenju ravnopravnosti spolova u društvu i na poslu, muškarci još uvijek imaju važniju ulogu, zauzimaju važnija mjesta u politici i poslovnom sektoru te za iste poslove primaju veću plaću od žena. Njihov glas i u obitelji i u društvu još je uvijek „važniji“. Iako sve više žena radi, najvećim se dijelom doživljavaju kao majke i kućanice, smatra sudionica istraživanja.

Japanci su veliki ljubitelji prirode. Uživaju u četiri godišnja doba i u njihovu prijelazu te su razvili cijeli niz događaja kojima odaju poštovanje različitostima godišnjih doba. Poznat je odlazak u parkove kako

bi se divilo rascvjetalim stablima trešnje, kaže sudionica istraživanja. Prirodu su ugradili u svoj svakodnevni život pa je se tako može vidjeti u tradicionalnim japanskim vrtovima, bonsai stablima, ikebanama. Važnu ulogu ima tradicija i nastoji ju se svjesno očuvati.

Iznimno je važna vrijednost u japanskoj kulturi i poštovanje pravila, i to strogo, bez iznimke, ističe sudionica istraživanja. Pritom veliku i važnu ulogu ima povjerenje. To je vidljivo u rezervaciji, na primjer, hotela, za koju nije potrebno ostavljati akontaciju te naručivanju proizvoda preko interneta, pri čemu nema obveze plaćanja unaprijed ili pouzecom jer se vjeruje da će osoba doći u hotel ako ga je rezervirala i platiti proizvod koji je naručila, kaže sudionica istraživanja.

Na samome kraju, uspoređujući Hrvate i Japance, sudionica istraživanja smatra da Hrvati traže život dostojan čovjeka i uživaju u životu, a obitelj i privatni život su im na prvome mjestu. Japancima je na prvome mjestu posao, napredovanje u bilo čemu, strogo poštujući pravila, neovisno o tome što će morati žrtvovati da bi to postigli, smatra sudionica istraživanja. Ovo je trend koji u posljednje vrijeme sve češće susrećemo i u hrvatskom kontekstu.

Uzimajući u obzir odgovore sudionice, odgovor na temeljno istraživačko pitanje *Kako se opisuju i razumiju vrijednosti koje čine osnovu japanske kulture?* jest da se uočavaju specifična obilježja koja se odabranim vrijednostima pridaju u japanskoj kulturi, a koja je razlikuju u odnosu na druge kulture. U odgovorima se mogu uočiti i neke sličnosti s drugim kulturama, posebno s hrvatskom, vezano uz odnos prema djeci kao posljedicom niskog nataliteta ili uz položaj žena u društvu koje unatoč proklamiranoj jednakosti nailaze na puno „staklenih stropova“ (Vrcelj, 2014). Iskazima sudionice istraživanja iskristalizirale su se vrijednosti tradicije i poštovanje prema tradiciji, poštovanje prema starijim osobama i briga za njih, težnja prema ravnopravnosti spolova i fleksibilizaciji hijerarhijskih odnosa prema dobu i prema spolu u obitelji, društvu i poslovnom sektoru, otvorenost prema novome, organiziranost, disciplina, učinkovitost, brzina, točnost, učtivost, poniznost, poštovanje pravila i povjerenje. Te se

vrijednosti velikim dijelom podudaraju s osnovnim vrijednostima, ali i s novim trendovima u japanskom sustavu vrijednosti koje navodi i Matsumoto (2002). Odgovori sudionice istraživanja pružili su uvid u shvaćanje vrijednosti i odnos prema njima kako ga vide Japanci. Bez takva uvida nije moguće razumjeti pojedince, njihovo ponašanje i njihove odluke, njihove odnose i ukupno društveno uređenje bilo koje kulture jer kulturu možemo razumjeti jedino u njezinu odnosu prema drugim kulturama, a određeno se ponašanje pojedinca može razumjeti jedino u kulturalnom kontekstu (Martinelli i Taylor 2003). Razumjeti druge ljude iz iste jezične i kulturalne grupe kao što je naša nije jednostavno i vjerojatno nije nikada potpuno, još je puno teže razumjeti osobu iz druge kulture jer ona ima drukčiji skup vjerovanja, drukčiji skup vrijednosti i drukčiji skup ponašanja (Byram i sur. 2009).

Izjava da kultura djelovanje pojedinaca čini shvatljivim drugim pripadnicima njihova društva te da ljudi koji dijele istu kulturu mogu predvidjeti najvjerojatnije ponašanje drugih u određenim okolnostima (Haviland 2004), kao i ona: „sustav funkcionira jedino ako se svi identificiraju s grupom i usko su uključeni u sve njezine aktivnosti“ (Barber 1981; prema Hendry 2017: 206, prev. a.),¹⁸ osobito su vidljive na primjeru Japana. U Japanu se kolektiv, odnosno grupa stavljaju ispred individue i njezinih potreba, od pojedinca se očekuje da usko surađuje s drugima i pritom bude jednak s njima i dobro se zabavlja. Postoji jasna razlika između javnog lica i privatne osobe iza tog lica, između formalnog ponašanja prikladnog za određene situacije i neformalnog ponašanja dopuštenog u intimnijim krugovima, između *uchi* i *soto* ili *tatemaie* (igranja uloge) i *honne* (misli koje se nalaze u pozadini) (Sugimoto 2010; Hendry 2017). Javno ponašanje često se ne bira, nego je jasno određeno (Hendry 2017). S jedne je strane japansko društvo potpuno demokratsko i egalitarno, a s druge ljudi imaju malo izbora i moraju se prilagoditi točno određenim očekivanjima

¹⁸ „... the system works only if everyone identifies with the group and is closely involved in all its activities“ (Barber 1981; prema Hendry 2017: 206).

(Sugimoto 2010; Hendry 2017). Homogeno, strukturirano i uniformirano (McVeigh 2009), japansko društvo omogućava visoku razinu reda i sigurnosti za gotovo 127 milijuna stanovnika koji žive na pet posto ukupne površine Japana. Godišnji događaji, rituali, ceremonijalnost, poštovanje, uvažavanje i poniznost pružaju „rukohvate“ japanskim građanima. Iako stereotipi koji se mijenjaju u suvremenom svijetu (Matsumoto 2002; Sugimoto 2010), elementi japanske kulture još uvijek su nepresušan izvor lekcija te pomažu da se vlastita kultura i vlastite vrijednosti sagledaju iz drukčije perspektive.

Zbog prostorne udaljenosti i manjih kontakata s Japancima može se činiti da japanska kultura nema utjecaja na europsku, odnosno na hrvatsku kulturu. Utjecaj je, međutim, velik bilo izravno ili preko drugih kultura. Takav primjer pronalazimo u konstruktivnoj organizacijske kulture koja je nastala pod utjecajem organizacije rada u japanskim tvrtkama najprije u Americi, potom i u drugim zemljama. Organizacijsku kulturu prigrnila je i pedagogija tako da ju je djelomično modificirala pa se govori o školskoj kulturi i klimi. Mnogobrojni su crtani filmovi nastali u Japanu, a potom su europeizirani. *PlayStation* je nastao u Japanu i „zarobio“ svijet. Japanska animacija (*Pokémon*, *Dragon Ball Z*, *Cowboy Be-Bop*, *Bleach* i *Naruto*, primjerice) započela je početkom 20. stoljeća kada su japanski filmaši eksperimentirali s tehnikama animacije. *Anime* potječe od rođenja japanske vlastite filmske industrije početkom 20. stoljeća, a pojavila se kao jedna od glavnih japanskih kulturnih snaga tijekom proteklog stoljeća. Svijet vidi Japan preko automobila, brzih vlakova, elektroničkih uređaja, robota, uredske opreme, kamera, *manga*, animacijskih filmova, *karaoke* i *suši* barova. Preuzeti su i neki izrazi iz japanskog jezika kao što su *gejša*, *harakiri*, *džudo*, *kamikaza*, *karate*, *kimono*, *nindža*, *origami*, *sake*, *samuraj*, *sajonara*, *šogun*, *sudoku*, *sumo*, *suši*, *tempura*, *tsunami*. Procesi reteritorijalizacije idu u prilog interkulturalnosti koja je snažna kada je riječ o Japanu, iako se katkad tako ne čini (Lent 1999; prema Vrcelj 2018; Sugimoto 2010).

Promatranju, opisivanju i razumijevanju određene kulture, njezinih vrijednosti i mehanizama preko kojih se vrijednosti prenose na nove

generacije, održavaju i mijenjaju može se pristupiti na različite načine. U ovoj je knjizi naglasak stavljen na odgojno-obrazovne elemente i ulogu odgojno-obrazovnih ustanova, a empirijskim se dijelom trebao postići uvid u opise i razumijevanje nasumce odabranog skupa vrijednosti. Iako nisu sve odabrane vrijednosti izravno vezane uz obrazovni sustav, sve se usvajaju preko odgoja u obitelji, zajednici, odgojno-obrazovnim ustanovama, radnim organizacijama i različitim interesnim grupama, i sve se nalaze na dnu ledenog brijega japanske kulture. Nadamo se da će opisi i razumijevanje japanskih vrijednosti predstavljeni u ovoj knjizi omogućiti čitatelju bolji uvid u japansku kulturu i odnos Japanaca prema životu, sebi i zajednici, odnosno da će uvid u nevidljivi dio ledenog brijega japanske kulture povećati shvaćanje njegova vidljivog dijela. Uz to, kao što je rečeno u Predgovoru, nadamo se da će ova knjiga i samom čitatelju, dok proviruje u obilježja japanske kulture, otvoriti vidike u osobni svijet vrijednosti i procese kojima ih usvajamo i prenosimo na nove generacije.

Na samome kraju važno je još jednom istaknuti ograničenja istraživanja koja čine razgovor sa samo jednom sudionicom istraživanja te činjenicu da istraživačica ne govori japanski jezik, što se odrazilo na istraživanje literature, i nikada osobno nije bila u Japanu. Zbog prostorne udaljenosti (sudionica istraživanja živi u Japanu) na pitanja je odgovarala putem e-pošte pa se nisu mogla u potpunosti ostvariti osnovna načela kvalitativnog istraživanja (Bryman 2012), osobito interakcija licem u lice. Odgovori odražavaju osobno mišljenje i osobni doživljaj sudionice istraživanja, a interpretacija odražava osobni doživljaj istraživačice. Iako su odgovori sudionice istraživanja sveobuhvatni, iscrpni, kvalitetni, metodološki opravdani i u suglasju s istraživanjima autora koji se navode u teorijskom dijelu, važno je spomenuti da je riječ o pogledu na japansku kulturu i japanske vrijednosti samo jedne osobe i uvidima iz samo jedne perspektive na osnovi kojih se ne mogu izvoditi potpuno objektivni i generalizirajući zaključci. Predstavljene japanske vrijednosti i obilježja odgoja za vrijednosti u Japanu odabir su istraživačice koja je svjesna da daje prikaz samo jedne od brojnih strana japanske kulture, vrijednosti i odgoja. Uz navedena ograničenja, doprinos predstavljenog istraživa-

nja, u teorijskom i empirijskom dijelu, vidi se u činjenici da je riječ o rijetkom istraživanju o kulturi, vrijednostima i odgoju u Japanu na hrvatskom jeziku. Nadamo se da će podaci prikupljeni ovim istraživanjem potaknuti druge istraživače na podrobnija istraživanja japanske kulture i (odgoja za) vrijednosti.

Sažetak

Kultura je u središtu individualnog i društvenog identiteta te je povezana sa svim čimbenicima koji oblikuju načine razmišljanja, vjerovanja, osjećanja i ponašanja pojedinca kao člana društva. U osnovi svake kulture su njezine vrijednosti. Vrijednosti upravljaju praktično svim načinima ponašanja pojedinaca, a svaka grupa ima svoje vrijednosti koje usađuje preko mehanizama kulturne predaje i koje osiguravaju njezino zajedništvo. Cilj je ove knjige predstaviti neka obilježja i razumijevanje kulture, vrijednosti i odgoja u Japanu, do kojih se došlo istraživanjem literature i intervjuom s osobom koja je odrasla i živi u Japanu. Knjiga je podijeljena u sedam poglavlja. U prvom se poglavlju govori o osnovnim konstruktima od kojih se u knjizi polazi, a to su kultura, vrijednosti i odgoj za vrijednosti. U drugom se poglavlju navode neke činjenice o Japanu, s većim naglaskom na japanski jezik i japanski sustav obrazovanja. U trećem poglavlju govori se o osnovnim japanskim vrijednostima, a u četvrtom o formalnim obilježjima odgoja za vrijednosti u Japanu. U petom se poglavlju šire analizira odgoj za vrijednosti u (ranom) djetinjstvu u Japanu, s naglaskom na ulogu predškolskih ustanova u prenošenju vrijednosti i oblikovanju identiteta japanske djece, a odgoj za vrijednosti tijekom obaveznog obrazovanja, kao i vrijednosne poruke i odgojna uloga školskih uniformi predstavljaju se u kratkim crtama. U šestom se

poglavlju prikazuju rezultati provedenog istraživanja, a sedmo poglavlje donosi sažetak rezultata istraživanja i kratak zaključak. Bez uvida u načine na koje se opisuju i razumiju vrijednosti, nije moguće razumjeti pojedince, njihova ponašanja i odluke, njihove odnose i ukupno društveno uređenje niti jedne kulture. Bezbroj je načina na koji se može pristupiti promatranju, opisivanju i razumijevanju određene kulture, njezinih vrijednosti i mehanizama preko kojih se vrijednosti prenose na nove generacije, održavaju i mijenjaju. Pristup odabran u ovoj knjizi izbor je istraživačice i njezinih profesionalnih interesa i daje njezin pogled na odabrane elemente. U teorijskom dijelu naglasak je stavljen na odgojno-obrazovne elemente i ulogu odgojno-obrazovnih ustanova, a empirijskim se dijelom htio postići uvid u opise i razumijevanje nasumično odabranog skupa vrijednosti. Sve odabrane vrijednosti nisu izravno vezane uz obrazovni sustav, ali se sve usvajaju odgojem u obitelji, zajednici, odgojno-obrazovnim ustanovama, radnim organizacijama, različitim interesnim grupama i sve se nalaze na dnu ledenog brijega japanske kulture. Iako stereotipi koji se mijenjaju u suvremenom svijetu, elementi japanske kulture još uvijek pružaju nepresušan izvor lekcija te pomažu da se elementi vlastite kulture i vrijednosti sagledaju iz jedne drukčije perspektive.

Ključne riječi: *Japan, kultura, odgoj, odgoj za vrijednosti u Japanu, vrijednosti*

Summary

Culture is at the heart of individual and social identity and is linked to all the factors that shape the way an individual as a member of society is thinking, believing, feeling and behaving. The essence of each culture are its values. Values govern practically all ways of individual behavior, and each group has its own values which are embedded through cultural teachings and that ensure its community. The aim of this book is to present some of the characteristics and understanding of the culture, values and child-rearing in Japan that came through literature research and interview with a person who grew up and live in Japan. The book is divided into seven chapters. The first chapter discusses the basic constructs on which the book is based, namely culture, values and values education. Chapter Two cites some facts about Japan with a greater emphasis on Japanese language and Japanese education system. The third chapter deals with basic Japanese values, and the fourth with the formal features of values education in Japan. In Chapter Five, wider analysis of values education in (early) childhood is presented, with an emphasis on the role of preschool institutions in transferring values and shaping the identity of Japanese children while values education during compulsory education as well as value messages and the educational role of school uniforms are briefly outlined . The sixth chapter presents the results of the research

carried out, and the seventh chapter brings a summary of research results and a brief conclusion. Without an insight into ways how the values are described and understood, it is not possible to understand individuals, their behavior and decisions, their relationships, and the total social structure of any culture. There are countless ways in which to observe, describe and understand the particular culture, its values, and the mechanisms by which values are transferred to new generations, maintained and changed. The approach chosen in this book is a selection of the researcher and her professional interests and gives her views on selected elements. In the theoretical part, emphasis was placed on educational elements and the role of educational institutions while the empirical part aimed at gaining insights into the descriptions and understanding of the randomly selected set of values. All selected values are not directly related to the education system, but they are all adopted through child-rearing in the family, community, educational institutions, work organizations, different interest groups and all are at the bottom of the iceberg of Japanese culture. Although stereotypes that are changing in the contemporary world, Japanese culture elements still provide an inexhaustible source of lessons and help to see the elements of own culture and values from a different perspective.

Key words: *Japan, culture, child-rearing, values education in Japan, values*

Literatura

Allen, Jim; Inenaga, Yuki; van der Velden, Rolf; Yoshimoto, Keiichi (ur.). (2007) *Competencies, Higher Education and Career in Japan and the Netherlands*, Springer, Dordrecht.

Autin, Lucy (2017) *Child suicide in Japan: the leading cause of death in children*. <<https://www.humanium.org/en/child-suicide-in-japan-the-leading-cause-of-death-in-children/>>. Posjet 31. kolovoza 2018.

Benedict, Ruth (1946) *The Chrysanthemum and The Sword*, Meridian Books, Cleveland. Reprint napravljen 1989. godine knjige objavljene 1967. godine.

Bennett, Alexander (2017) *Bushido and the Art of Living. An Inquiry into Samurai Values*, Japan Publishing Industry Foundation for Culture, Tokyo.

Brezinka, Wolfgang (1992) *Galube, Moral und Erziehung*, Ernst Reinhardt Verlag, München, Basel.

Bryman, Alan (2012) *Social research methods*, Oxford University Press, New York.

Byram, Michael; Barrett, Martyn; Ipgrave, Julia; Jackson, Robert; Garcia, María del Carmen Méndez (2009) *Autobiography of Intercultural Encounters. Context, concepts and theories*, Council of Europe – Language Policy Division, Strasbourg.

Carroll, Tessa (2005) "Beyond *keigo*: smooth communication and the expression of respect in Japanese as a Foreign Language" *International Journal of the Sociology of Language*, 2005, 175–176, 233–247.

Cave, Peter (2007) *Primary School in Japan. Self, individuality and learning in elementary education*, Routledge, London, New York.

Cummings, William K. (1980) *Education and Equality in Japan*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Čolić, Snježana (1990) „Vrijednosni sistem i proces akulturacije u Japanu“, *Revija za sociologiju*, 21, 3, 505–515.

Deasy, Richard J. (1986) "Education in Japan: Surprising Lessons", *Educational Leadership*, 44, 1, 38–43. <www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_198609_deasy.pdf>. Posjet 15. svibnja 2018.

Entrich, Steve R. (2018) *Shadow Education and Social Inequalities in Japan: Evolving Patterns and Conceptual Implications*, Springer, Cham.

Fundamental Structure of the Government of Japan. <http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/fundamental_e.html>. Posjet 14. srpnja 2018.

Grupa MOST (2007) *Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja*, Fond za otvoreno društvo, Beograd.

Halmi, Aleksandar (1996) *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*, A.G.Matoš d.d., Samobor.

Halstead, J. Mark (2005) "Values and Values Education in Schools", *Values in Education and Education in Values*, ur. J. Mark Halstead i Monica J. Taylor, RoutledgeFalmer, London, Washington, D.C., str. 2–13.

Haviland, William A. (2004) *Kulturna antropologija*, Naklada Slap, Jastrebarsko.

Hendry, Joy (1995) *Understanding Japanese society*, 2nd edition, Routledge, London, New York.

Hendry, Joy (2017) *An Anthropological Lifetime in Japan*, Brill, Leiden, Boston.

Huo, Liyan; Neuman, Susan B.; Nanakida, Atsushi (ur.). (2015) *Early Childhood Education in Three Cultures: China, Japan and the United States*, Springer, Heidelberg, New York, Dordrecht, London.

Klages, Helmut; Hippler, Hans-Jürgen; Herbert, Willi (ur.). (1992) *Werte und Wandel: Ergebnisse und Methoden einer Forschungstradition*, Campus Verlag, Frankfurt/New York.

Gluckhohn, Clyde (1951) "Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification", *Toward a general theory of action*, ur. Talcott Parsons i Edward A. Shils, Harvard University Press, Cambridge, MA, str. 388–433.

Kohlberg, Lawrence (1995) *Die Psychologie der Moralentwicklung*, Althof, W (Hrsg.), Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

Lafayette de Mente, Boyé (2004) *Japan's Cultural Code Words*, Tuttle Publishing, Tokyo, Rutland, Vermont, Singapore.

Lange, Kristin (2011) *Perspectives on Intercultural Competence. A Textbook Analysis and an Empirical Study of Teachers' and Students' Attitudes*, Freie Universität Berlin, Master's Thesis. <http://edocs.fu-berlin.de/docs/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDOCSS_derivate_000000001804/Perspectives_on_Intercultural_Competence.pdf?hosts=>. Posjet 2. travnja 2018.

Ledić, Jasminka (1999) *Škola i vrijednosti*, Filozofski fakultet, Rijeka.

Lincicome, Mark Elwood (1995) *Principle, Praxis, and the Politics of Educational Reform in Meiji Japan*, University of Hawai'i Press, Honolulu.

Lu, Stephanie (2015) *The mystery behind Japan's high suicide rates among kids*. <<http://wilsonquarterly.com/stories/the-mystery-behind-japans-high-suicide-rates-among-kids/>>. Posjet 1. rujna 2018.

Martinelli, Silvio; Taylor, Mark (ur.). (2000) *Intercultural Learning T-kit*, Council of Europe, Strasbourg.

Maruyama, Hideki (2013) *Moral Education in Japan*. <[>](https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201303MED.pdf). Posjet 15. svibnja 2018.

Maslovaty, Nava (1992) "Selected Areas of the Value Structure of Adolescents", *Werte und Wandel: Ergebnisse und Methoden einer Forschungstradition*, ur. Helmut Klages et al., Campus Verlag, Frankfurt/New York, str. 523–552.

Matsumoto, David (2002) *The New Japan: Debunking Seven Cultural Stereotypes*, Intercultural Press, Inc., Yarmouth, Maine.

McVeigh, Brian J. (2000) *Wearing Ideology. State, Schooling and Self-Presentation in Japan*, Berg, Oxford, New York.

Meulemann, Heiner (1992) „Gleichheit, Leistung und der Wandel oder Nichtwandel von Werten. Warum die Wahrnehmung realisierter Gleichheit in der Bundesrepublik Deutschland sich nicht verändert hat“, *Werte und Wandel: Ergebnisse und Methoden einer Forschungstradition*, ur. Helmut Klages et al., Campus Verlag, Frankfurt/New York, str. 100–126.

MEXT (2018a) *Higher Education in Japan*, Higher Education Bureau, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Tokyo. <http://www.mext.go.jp/en/policy/education/highered/title03/detail03/_icsFiles/afieldfile/2012/06/19/1302653_1.pdf>. Posjet 26. kolovoza 2018.

MEXT (2018b) *Japan's Modern Educational System*, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Tokyo. <http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/others/detail/1317220.htm>. Posjet 26. kolovoza 2018.

Mrnjaus, Kornelija (2008) *Pedagoška promišljanja o vrijednostima*, Filozofski fakultet, Rijeka.

Mrnjaus, Kornelija; Rončević, Nena; Ivošević, Larisa (2013) *(Inter)kulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka.

NCEE (2017) *Japan: Teacher and Principal Quality*. <<http://ncee.org/what-we-do/center-on-international-education-benchmarking/top-performing-countries/japan-overview/japan-teacher-and-principal-quality/>>. Posjet 2. rujna 2018.

NIER (1994) *Enhancing Humanistic, Ethical, Cultural and International Dimensions of Education in Asia and the Pacific*, National Institute for Educational Research (NIER), Tokyo.

Norbury, Paul (2011) *Culture Smart! Japan*, Kuperard, London.

OECD (2017) *How does JAPAN compare on child well-being?* <https://www.oecd.org/els/family/CWBDP_Factsheet_JPN.pdf>. Posjet 31. kolovoza 2018.

OECD (2018) *Education Policy in Japan: Building Bridges Towards 2030, Reviews of National Policies for Education*, Paris, OECD Publishing. <<https://doi.org/10.1787/9789264302402-en>>. Posjet 31. kolovoza 2018.

Oi, Mariko (2015) *Tackling the deadliest day for Japanese teenagers*. <<http://www.bbc.com/news/world-asia-34105044>>. Posjet 1. rujna 2018.

Okano, Kaori; Tsuchiya, Motonori (1999) *Education in Contemporary Japan. Inequality and Diversity*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne.

Ozawa, Martha N.; Kono, Shigemi (1995) *Child Well-Being in Japan: The High Cost of Economic Success*, Innocenti Occasional Papers, Florence, Italy, Spedale degli Innocenti, UNICEF: International Child Development Centre. <<https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/eps46.pdf>>. Posjet 31. kolovoz 2018.

Peko, Anđelka; Mlinarević, Vesnica; Jindra, Ranka (2009) „Interkulturalno obrazovanje učitelja – Što i kako poučavati?“ *Izazovi obrazovanja u multikulturalnim sredinama*, ur. Anđelka Peko i Vesnica Mlinarević, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, Nansen dijalog centar Osijek, Gradska tiskara Osijek, str. 131–155.

Pizziconi, Barbara (2003) „Re-examining politeness, face and the Japanese language“, *Journal of Pragmatics*, 35, 10-11, 1471–1506.

Roesgaard, Marie Højlund (2017) *Moral Education in Japan. Values in a global context*, Routledge, London, New York.

Rokeach, Milton (1973) *The Nature of Human Values*, The Free Press, New York.

Saito, Yasuo (2011) *Distinctive Features of the Japanese Education System*. <<https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201103DFJE.pdf>>. Posjet 15. svibnja 2018.

Schools in Japan: The culture, peer groups and Juku (2014). <<http://factsanddetails.com/japan/cat23/sub150/item832.html>>. Posjet 13. srpnja 2018.

Seidman, Irving (2006) *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in Education and the Social Sciences*, Teachers College Press, New York.

Spajić-Vrkaš, Vedrana; Kukoč, Mislav; Bašić, Slavica (2001) *Odgoj i obrazovanje za ljudska prava. Interdisciplinarni rječnik*, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, Zagreb.

Spencer-Oatey, Helen; Franklin, Peter (2009) *Intercultural Interaction. A Multidisciplinary Approach to Intercultural Communication*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Statistical Handbook of Japan 2017. <<http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2017all.pdf#page=187>>. Posjet 12. srpnja 2018.

Sugimoto, Yoshio (2010) *An Introduction to Japanese Society, Third Edition*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Dubai, Tokyo.

Tokyo Population 2018. <<http://worldpopulationreview.com/world-cities/tokyo-population/>>. Posjet 17. srpnja 2018.

von Hentig, Hartmut (1999) *Ach, die Werte! Ein öffentliches Bewußtsein von zwiespältigen Aufgaben. Über eine Erziehung für das 21. Jahrhundert*, Carl Hanser Verlag, München, Wien.

Vrcelj, Sofija (2005) *U potrazi za identitetom – iz perspektive komparativne pedagogije*, HDF – Grafrade, Rijeka.

Vrcelj, Sofija (2014) *Je li (obrazovni) menadžment muški posao?* Hrvatsko futurološko društvo, Rijeka.

Vrcelj, Sofija (2018) *Odgoj u Japanu*, Neobjavljeni rukopis.

Web of Japan. *Japan Fact Sheet*. <<http://web-japan.org/factsheet/index.html>>. Posjet 23. lipnja 2018.

Wingfield-Hayes, Rupert (2015) *Why does Japan have such a high suicide rate?* <<http://www.bbc.com/news/world-33362387>>. Posjet 1. rujna 2018.

Yin, Robert K. (2011) *Qualitative research from start to finish*, The Guilford Press, New York.

Proučavanje kulture i vrijednosti teritorijalno udaljenih zemalja razmjerno je slabo istraženo te je zbog toga, ali i zbog pristupa koji je autorica Kornelija Mrnjaus odabrala, rukopis vrijedan doprinos razumijevanju kulture i interkulturalnosti. S obzirom na složenost kulture, autorica je odabrala fenomene koji su relevantni za razumijevanje japanske kulture i vrijednosti, a koji pridonose i razumijevanju vlastite kulture i razvoja interkulturalnih kompetencija. Rukopis je sustavan i pregledan, pisan jasnim i razumljivim jezikom, predstavlja doprinos pedagogiji te može poslužiti kao kvalitetan materijal za rad na kolegijima koji se bave izučavanjem kulture, interkulturalnosti i odgoja.

prof. dr. sc. Sofija Vrcelj

Od davnina čovjek ima potrebu gledati, proučavati i učiti kako drugi rade, kako biraju svoja obitavališta, kako pripremaju hranu, kako se liječe, kako prihvaćaju strance i, dakako, kako i kojim vrijednostima odgajaju svoju djecu. Autorica ovdje nudi jednu zaokruženu cjelinu u kojoj će svatko koga zanima odgoj općenito dobiti jasnu sliku o posebnostima japanske kulture, otkrivati najznačajnije odgojne vrijednosti i dobiti osnove za kompariranje procesa socijaliziranja i školovanja u vlastitoj zemlji s onima u Japanu. Iako autorica upozorava na moguća ograničenja budući da je riječ o osobnim „uvidima iz samo jedne perspektive na osnovi kojih se ne mogu izvoditi potpuno objektivni i generalizirajući zaključci“, mi vidimo znanstveni doprinos u činjenici da se radi o rijetkom istraživanju o vrijednostima i odgoju u Japanu na hrvatskom jeziku.

akademkinja prof. emer. dr. sc. Adila Pašalić Kreso

KORNELIJA MRNJAUS izvanredna je profesorica pri Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Profesionalnu karijeru započela je u poslovnom sektoru radeći na poslovima upravljanja i razvoja ljudskih potencijala. Autorica je dviju znanstvenih monografija, urednica međunarodnih publikacija, napisala je niz znanstvenih i stručnih radova i poglavlja u knjigama.

Završila je studij pedagogije i informatike na Sveučilištu u Rijeci, doktorirala je na Alpe-Adria Sveučilištu u Klagenfurtu, usavršavala se na Sveučilištu u Bonnu, Sveučilištu Connecticut i Sveučilištu za mir u Costa Rici. Bila je članica Operativnog tima za izradu Hrvatskoga kvalifikacijskog okvira. Članica je UNESCO-ve mreže visokoškolskih ustanova za obrazovanje nastavnika koje promiču održivi razvoj. Radila je kao nacionalna ekspertica na UNESCO-vu projektu SABER-Teachers. Članica je uredništva časopisa i recenzentica te panela za vrednovanje projektnih prijedloga Hrvatske zaklade za znanost. Njezini istraživački interesi povezani su s odgojem za vrijednosti i interkulturalnim odgojem.